

EDİTÖR'DEN

Değerli okuyucular,

Bu sayımızda size bir müjde vermek istiyoruz. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ÇEKMECE), bu sayıdan itibaren Dergipark bünyesinde yayınına başlamış ve bundan böyle dijital olarak bu platformda yayınına devam edecektir. Bunun yazarlarımız açısından en önemli sonucu, yeni sayılara katkı bulunmak istediklerinde Dergipark üzerinden makalelerini yüklemek olacaktır. Tüm süreci buradan izleme imkânları olacaktır. Bir başka gelişme, bundan önceki sayılarımızı da peyderpey Dergipark'a yüklemekteyiz. Eski sayılarda yayınlanmış olan makaleleri de burada görmek ve indirmek mümkün olacaktır.

Bu sayımızda 8 adet makale yer almaktadır. İlk makalede Rukiye Pınar BÖLÜKTAŞ, “Türkiye'nin Yaşlı Sağlığı Turizmi İçin Fırsatları”nı değerlendirmektedir. İkinci makalede Beytullah KAYA ve Shavkat KUSHMURATOV, “Ceditçilik Hareketi ve Türkistan'da Yayılmasında Mahmut Hoca Bebudi'nin Rolü”nü incelemektedir. Üçüncü makalede Mehmet GEDİK, “Sosyal Hizmetlerde “Hak Temelli” Yaklaşım” ele almaktadır. Dördüncü makalede Ramazan ARITÜRK, “Barolar ve Türkiye Barolar Birliğinin Örgütlenme Modeli ve Yeniden Yapılanması”nı değerlendirmektedir. Beşinci makalede Nazife VARLI, “İslamî Bakış Açısıyla Epifiz Bezinin İşlevi”ni araştırmaktadır.

Erdem EREN'e ait “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Işığında Türk Kamu Diplomasisinin Yeni Yapısı” adlı makale, geçtiğimiz sayıda yayınlanması gerekirken unutulmuş ve bu sayıya aktarılmıştır. Sehven yapılan bu hatadan dolayı yazarından özür diliyoruz.

Son iki makale, yetiştirme değerleri ve tutumlarına odaklanmaktadır. Kadir CANATAN, uluslararası bir sempozyumda kabul edilmiş ve sunulmuş olan “Müslüman Ülkelerde ve Türkiye'de Yetiştirme Değerleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” başlıklı makalesinde yetiştirme değerleri bakımından bir karşılaştırma yapmaktadır. İkinci makalede ise Kadir Canatan; Esranur KONBAK, Tuba ASLAN, Merve ÖZDEMİR ve Öykü Melek YILMAZ adlı öğrencileriyle birlikte bitirme tezi olarak hazırladıkları bir çalışmayı “Geleneksel ve Modern Ailelerde Çocuk Yetiştirme Tutumları” başlığıyla sunmaktadır.

Bu sayımızın “KİTAP TANITIM VE ELEŞTİRİ” bölümünde Yunus Vehbi Karaman, “Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu” adlı kitabı değerlendirmektedir.

Gelecek sayımızda görüşmek üzere,

Kadir CANATAN

İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi

IZU Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 8 | Sayı/Number 16 | Bahar/Spring 2020

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

- Rukiye Pınar BÖLÜKTAŞ, Türkiye'nin Yaşlı Sağlığı Turizmi İçin Fırsatlar.....01
- Beytullah KAYA ve Shavkat KUSHMURATOV, Ceditçilik Hareketi ve Türkistan'da Yayılmasında Mahmut Hoca Bebudi'nin Rolü.....16
- Mehmet GEDİK, Sosyal Hizmetlerde “Hak Temelli” Yaklaşım.....28
- Ramazan ARITÜRK, Barolar ve Türkiye Barolar Birliğinin Örgütlenme Modeli ve Yeniden Yapılanması.....58
- Nazife VARLI, İslamî Bakış Açısıyla Epifiz Bezinin İşlevi.....84
- Erdem EREN, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Işığında Türk Kamu Diplomasisinin Yeni Yapısı.....111
- Kadir CANATAN, Müslüman Ülkelerde ve Türkiye’de Yetiştirme Değerleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz.....133
- Kadir CANATAN, Esranur KONBAK, Tuba ASLAN, Merve ÖZDEMİR, Öykü Melek YILMAZ, Geleneksel ve Modern Ailelerde Çocuk Yetiştirme Tutumları.....151

KİTAP TANITIM VE ELEŞTİRİ

- Yunus Vehbi Karaman, Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu.....166

Türkiye'nin Yaşlı Sağlığı Turizmi İçin Fırsatları

Rukiye Pınar BÖLÜKTAŞ¹

ÖZ

Dünya nüfusunun %12.3'ünü yaşlılar oluşturmakta; 2050 yılında dünyada 2.1 milyar yaşlı olacağı öngörülmektedir. Yaşlanan toplumların sağlık bakım harcamaları artmakta, bu durum özellikle yaşlı popülasyonun fazla olduğu gelişmiş ülkelerin sağlık ekonomileri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık politikacıları sağlık bakım politikalarını yeniden gözden geçirmekte ve alternatif çözümler aramaktadırlar. Sağlık turizmi, sağlık bakım harcamalarını kontrol altına almada ucuz ve etkili bir çözüm yolu olarak son 10 yılda ivme kazanmıştır. Türkiye, ileri teknolojiye sahip sağlık kurumları, maliyeti düşük hizmetler, wellness turizmi olanakları; yanısıra iklimi ve zengin tarihi ve kültürel birikimi ile sağlık turizmi, özellikle de yaşlı turizmi açısından cazibe merkezi olabilecek potansiyele sahiptir. Bu çalışmada yaşlı turizmi açısından ülkemizin fırsatları irdelenecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Yaşlı Sağlığı, Sağlık Turizmi, Wellness Turizmi

Turkey's Opportunities For Elderly Tourism

ABSTRACT

The percentage of world older people is about 12.3 percent; according to projections, this will reach 2.1 billion in 2050. Population aging increases health care spending, because the use of medical care services by adults rises with age. Accordingly, the rising proportion of older people is placing upward pressure on overall health care spending in the developed world. Thus, policymakers redesign health care systems and seek alternative solutions. Health Tourism is becoming an upward trend for the last decades as an inexpensive and effective ways of controlling future health care costs. Turkey has been becoming attractive country for health tourism, especially for elderly tourism, because of advanced health facilities with high-tech, lower prices, and wellness tourism opportunities as well as favourable climate and rich heritage of history and culture. In this presentation, we will discuss opportunities for elderly tourism in Turkey, and make some recommendations to improve elderly tourism.

Keywords: Elderly Health, Health Tourism, Wellness Tourism

¹ Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, rukiye.boluktas@izu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde tüm dünyada sağlık politikalarının şekillenmesinde dört önemli faktör öne çıkmaktadır. Bunlar yaşlı popülasyonun artması, kronik hastalıkların artması, artan bakım ve tedavi maliyetleri ile sağlık insan gücü eksikliğidir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılığı “çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması” olarak tanımlamaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında ise, DSÖ yaşlılık yaşını 65 olarak bildirmekte, 60 yaş “genç yaşlılık”; 75 yaş ve sonrası “ileri yaşlılık”, 90 yaş ve sonrası ise “ihtiyarlığın başlangıcı” olarak kabul etmektedir.¹

Altmış beş yaş ve üzerindeki kişi sayısının toplam nüfus içinde aldığı payın düzeyine göre, toplumlar için “genç”, “olgun” ve “yaşlı” nitelendirmeleri yapılmaktadır. Nüfusun yaşlanması, bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve 65 yaş ve üzeri insanların toplam nüfus içindeki payının artmasıdır. 65 yaş ve üzeri nüfusun toplamdaki payı %4’ten az olursa genç nüfustan, %4 ila 6.9 arasında olursa olgun nüfustan, %7’den fazla olursa yaşlı nüfustan ve %10’dan fazla olursa çok yaşlı nüfustan söz edilir.¹

Dünya nüfusu yapılan tahminlerin çok daha ötesinde hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır. Yirminci yüzyılda gelişmiş ülkelerde beklenen yaşam süresi ortalama 47 yıldan 75 yıl ve üzerine çıkmıştır.¹ 2016 yılında 28 Avrupa ülkesinde doğuştan beklenen yaşam süresi ortalama 80.9 yıldır.²

Günümüzde gelişmiş ülkelerde yaşlı bireylerin toplum içindeki payı 0-14 yaş grubu çocuk nüfusunu geçmiştir; dünya nüfusunun %12.3’ünü 65 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmaktadır; 2050 yılında bu oranın %34’e ulaşacağı;³ 2017 yılında 962 milyon olan 60 yaş ve üzeri nüfus, 2050 yılında 2.1 milyar kişi olacağı öngörülmektedir.³⁻⁴

Dünyada en fazla yaşlı bulunan ülkeler Japonya, Almanya, İtalya ve Yunanistan’dır. 2017 rakamlarına göre Japon halkının %30.4’ü 65 yaş ve üzerindedir;³ Avrupa nüfusunun sadece %15.6’sı 15 yaş ve altındadır; buna karşın %20’si 65 yaş ve üzerinde olup, bu oranlar Almanya’da %21.5, İtalya’da %21 ve Yunanistan’da %20’dir.² Türkiye’de 1990 genel nüfus sayımında %4.3 olan 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus oranı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre 2018 yılında %8.8’e yükselmiştir.⁵

Yaşam süresinin uzadığı bu demografik değişim sürecinde kronik hastalıkların insidans ve prevalansı da artmıştır. Dünyada ve Türkiye’de sağlık bütçelerinin yaklaşık %80’i kronik hastalıklara harcanmakta, ölüme neden olan hastalıklar içinde kardiyovasküler hastalıklar, kanser, kronik solunum yolu hastalıkları ve metabolizma hastalıkları, özellikle diyabet ilk dört sırada yer almaktadır.⁶ Yaşlılarda yukarıda anılan kronik hastalıkların oranı daha da fazladır; örneğin Türkiye’de yaşlıların %90’ı kronik bir hastalığa sahiptir; bunların %35’i iki, %23’ü üç

ve %14'ü dört ve daha fazla hastalığa sahiptir. Yaşlılarda genellikle farklı hastalıkların bir arada bulunmasından dolayı ölüm nedeninin hangi hastalık olduğu çoğu kez bilinmemektedir.⁶

Yaş bağımlılık oranı bir ülkede çalışan her 100 kişinin (15-65 yaş grubu) bakmakla yükümlü olduğu çalışmayan kişi sayısıdır (0-14 yaş grubu ve 65 yaş ve üzerindeki bireyler). Yaş bağımlılık oranı 0-14 yaş ve 65+ grup için ayrı ayrı hesaplanır. Yaşlılar hem yaşlılığın getirdiği fonksiyonel yetmezlik ve özürülük hem de eşlik eden hastalıklar nedeniyle giderek aktif çalışma yaşamının içinde daha az yer almakta; bu durum çalışan nüfus üzerinde baskı yaratmaktadır. Örneğin yaşlı bağımlılık oranları Avusturya'da %23; Norveç'te %25, İsviçre'de %27; Avusturalya, Belçika, Hollanda, İngiltere ve İspanya'da %28; Estonya ve Malta'da %29; Danimarka'da %30; Fransa'da %31; Almanya, Fillandiya, İsveç ve Portekiz'de %32; Yunanistan'da %33; İtalya'da %35 ve Japonya'da %43'tür.⁷ Türkiye'de TÜİK rakamlarına göre yaşlılardaki bağımlılık oranı 2014 yılında %11.8 iken, 2018 yılında %12.9'a yükselmiştir; 2023 yılında bu oranın %15.2 olacağı öngörülmektedir.⁵

Yaşlılar ile ilgili tüm bu sorunların yanısıra; tarım toplumunun sanayi toplumuna, geleneksel geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına evrilmesi, kentlerin megakentlere dönüşmesi, kadının iş yaşamına katılması gibi nedenlerle yaşlılar giderek yalnızlaşmakta, yaşlıların kendi ev ortamında yaşamaları ve bakılmaları güçleşmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşlıların %28'i;⁸ Hollanda'da %93.4'ü; Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ortalama %13.4'ü;² Türkiye'de %45.8'i yalnız yaşamaktadır.⁵

Yüksek yoksulluk oranları da, yaşlıların yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. ABD'de 2014 yılında yoksulluk sınırı, tek bir birey için, yıllık 29.425 Amerikan doları (USD) olarak belirlenmiştir. 60 yaş üzerindeki 25 milyon yaşlının, yoksulluk sınırının neredeyse 1/8 oranında bir gelirle yaşamak zorunda kaldığı, yaşlının aylık gelirinin 300-350 USD kadar olduğu; beyaz ırk dışındaki yaşlıların daha da yoksul olduğu bildirilmiştir.⁹ Avrupa'da 65 yaş ve üzeri bireylerin %17.8'i,¹⁰ Türkiye'de 2017 yılında %15.5'i⁵ yoksulluk sınırının altında yaşamakta; gelirleri ile ev giderlerini, ulaşım giderlerini, gıda ve sağlık ihtiyaçlarını (ilaç, bakım hizmetleri vb) karşılayamamaktadırlar.

Yaşlı nüfusun artmasına paralel olarak kronik hastalıkların toplam sağlık harcamalarındaki yükü de artmıştır. Bu artış, sosyal güvenlik sistemi güçlü olan ülkeler de dahil olmak üzere, tüm dünya ülkelerini zorlamaktadır; bu nedenle birçok ülke maliyeti yüksek kurum hizmeti yerine, daha ekonomik bir sistem olan evde bakıma yönelmekte, hastanelerin rolü akut sağlık bakımı ile sınırlandırılmaktadır ve artan sağlık ve sosyal bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında evde bakım en etkin model olarak görülmektedir. En gelişmiş ülkelerin ekonomileri bile yaşlıların getirdiği bu yükü karşılayabilecek düzeyde değildir. Bu nedenle yaşlı bakım modeli

olarak evin tercih edilmesinin yanısıra, yaşlıların sağlık ve sosyal sorunlarının çözümünde sağlık turizmi gibi maliyet etkili çözümler aranmaktadır.

Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Pazarında Türkiye

Sağlık turizmi bireylerin sağlığı koruyucu/geliştirici, tedavi edici ya da rehabilite edici hizmet almak üzere yaşadıkları ülke dışında başka bir ülkeyi ziyaret etmesi olarak tanımlanmaktadır. Sağlık turizmi çok geniş yelpazedeki hizmetleri içerir. Bu hizmetler kısaca aşağıda ifade edildiği gibi, dört başlıkta toplanabilir:¹¹

Tedavi hizmetleri: Medikal turizm (çeşitli ameliyatlara, saç ekimi, estetik müdahaleler, diş tedavileri, tüp bebek tedavisi vb)

Sağlığı geliştirmeye yönelik hizmetler: Alternatif/tamamlayıcı tedaviler, wellness terapi, beden-zihin uygulamaları, masaj, detoks vb.

Rehabilitasyon hizmetleri: Diyaliz, bağımlılıkla mücadele programları vb

Yaşlı sağlığına yönelik hizmetler: Herhangi bir sağlık sorunu olmayan yaşlıların geçici süreli bakım amaçlı başka bir ülkeye seyahatleri

Sağlık turizmi son 10 yılda ivme kazanmış, tüm dünyada yalnızca sağlık için seyahat edenlerin sayısı 500 milyonu aşmıştır. Sağlık turizmi, gerek sağlık hizmeti alacak bireyler ve gerekse ödeme yapacak kurumlar ya da kişiler için ekonomik yararı yüksek bir faaliyet alanıdır. 2014 yılı sonu itibarı ile sağlık turizminden elde edilen gelir 100 milyar USD'nin üzerine çıkmıştır.¹² Bireylerin sağlık nedeniyle başka ülkelere gitmelerinin en önemli nedenleri; yaşadıkları ülkelerdeki sağlık hizmetlerinin pahalı olması, uzun bekleme süreleri, dış tedavisi gibi bazı hizmetlerin sağlık sigorta kapsamı dışında tutulması, cepten ödeme paylarının yüksekliği ve onkoloji, kardiyoloji, ortopedi gibi ileri uzmanlık gerektiren bazı sağlık alanlarının kendi ülkelerinde olmamasıdır.¹²⁻¹³

Günümüzde sağlık turizmi pazarında talep Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Orta Doğu olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır. Sağlık turizmi açısından en fazla hasta çeken ülkeler ABD, Güney Kore, Hindistan, Kosta Rika, Malezya, Meksika, Singapur, Türkiye ve Tayland'dır. Avrupa'lılar sağlık turizmi için Hindistan, Malezya ve Tayland'ı tercih ederken, Malezya İslami referansı nedeni ile Ortadoğu pazarına da hakimdir; Japonlar Singapur'u tercih ederken, Kosta Rika, Kolombiya ve Küba orta Amerika pazarına; Meksika, ABD pazarına hakimdir. Avustralya'lı hastalar en sık Singapur, Tayland ve Malezya'yı tercih etmektedirler.¹³ Görüldüğü gibi sağlık turizminde hastaların tercihini, gidilecek ülkenin coğrafi lokalizasyonu önemli ölçüde etkilemektedir. Coğrafi olarak Asya-Avrupa-Afrika üçgeninin tam ortasında yer

alan Türkiye, dünyanın her yerinden ulaşımın kolay olması, özellikle yıllardır Avrupanın en iyi havayolu seçilen Türk Hava Yolları gibi bir ulaşım ağına sahip olması nedeniyle dünyanın birçok ülkesi, özellikle Avrupa, orta doğu ve Rusya için cazip bir destinasyondur.

Türkiye, yalnızca coğrafi konumu ile değil, diğer ülkelere göre kalitesi yüksek, buna karşın maliyeti düşük sağlık hizmetlerinin sunulması, akredite olmuş kurumların fazlalığı, onkoloji, göz gibi özel grup hastanelerinin fazlalığı ve sağlık kurumlarındaki ileri sağlık teknolojisi ve alanında uzmanlaşmış donanımlı hekim kadrosu ile de rakip ülkeleri zorlayacak potansiyele sahiptir.^{11,13}

Türkiye'ye hasta hareketinin en önemli nedenlerden biri, bireylerin yaşadıkları ülkelere göre ülkemizde daha uygun fiyatlar ile yüksek kalitede hizmet alabilmeleridir. ABD, Almanya, İngiltere, Hollanda ve Fransa vatandaşlarının sağlık nedeniyle başka ülkelere gitme nedenleri arasında birinci sırada sağlık hizmetlerinin kendi ülkelerinde çok pahalı olması gelmektedir. Aynı girişim ya da tedavi için ABD ve Avrupa maliyetleri ölçüt alındığında; Türkiye maliyetleri ABD'ye göre %50-65, Avrupa ülkelerine göre %35-60 daha ucuzdur; örneğin ABD'de bypass ameliyatı 125 000 USD iken, bu fiyat Türkiye'de 25 000 USD kadardır.^{11, 13-14}

Sağlık turizm pazarının büyümesinde en önemli tetikleyici ve rekabet yaratan faktörlerden biri de sağlık turizmi hizmeti veren kurumların uluslararası kabul gören kuruluşlar tarafından akreditasyonudur. Amerika'da 1999 yılında kısaca JCI denilen Joint Comission International uluslararası akreditasyon hizmetlerini başlatmıştır. Dünya'da, 2018 yılı sonu itibarı ile, yaklaşık 1041 hastane ve klinik JCI belgesine sahiptir; Türkiye'de JCI belgesine sahip 43 adet sağlık kuruluşu mevcut olup, JCI belgesine sahip kurumlar içinde ülkemiz Avrupa'da lider konumundadır.¹⁵

Sağlık turizmi açısından Türkiye, göz, onkoloji, estetik cerrahi ve kardiyovasküler cerrahi alanlarında hem yetişmiş ekip, hem de özel dal hastanelerinin olması nedeniyle diğer ülkelere kıyasla avantajlıdır. Örneğin yabancı hasta sayısı çok fazla olan özel bir göz sağlığı grubunun Türkiye ve Avrupa'da toplam 23 hastanesi/göz sağlığı merkezi mevcuttur. Sözü edilen sağlık kuruluşunda 200 doktor ve 2000 çalışan ile 24 saat hizmet verilmekte, ayda ortalama 5500 ameliyat yapılmaktadır. Ayda 2500 yabancı hastaya göz ameliyatı yapılan ve yıllık yabancı hasta sayısı 40 000 olan grup, en büyük göz hastaneleri içinde Avrupa'da birinci sıradadır; dünyada JCI belgesi almış ikinci sağlık kuruluşudur.¹⁶ Rusya, Libya, Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Azerbaycan, orta asya ve orta doğudan ülkemize gelen hastaların en önemli geliş sebebi özellikli tedavi gerektiren sağlık alanlarının kendi ülkelerinde yetersiz olmasıdır ve Türkiye'de maliyetin düşük olmasıdır.¹¹

Türkiye’de gelen hastalar hem düşük maliyet, hem de yetişmiş insan gücü ve sağlık hizmetlerinin kalitesinden memnun olarak ülkelerine dönmektedirler. Ozan-Rafferty, Johnson, Shah ve Kursun¹⁷ tarafından yapılan çalışmada, sağlık amacıyla Türkiye’ye gelenlerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir. Türkiye’de sağlık hizmeti alanların büyük çoğunluğu hizmetlerden, hekimden memnun kaldığını ve verdiği paranın karşılığını aldığını ifade etmiştir.

Türkiye sağlık turizminde tedavi edici hizmetlerin yanısıra, iklimi, güneşi, denizi, kumsalları, termal kaynakları, dağları, yaylaları ve talassoterapi olanakları açısından tamamlayıcı ya da alternatif sağlık turizmi, bir başka ifade ile yaşam kalitesi ve iyi oluş halini geliştiren sağlık turizmi (wellness tourism) bakımından da değeri yüksek ülkelerden biridir.¹⁸

Wellness akıl, beden ve ruh sağlığında zindeliği ifade eder. Wellness turizmi; turizmin mevsimlik özelliğini ortadan kaldırması, işletmelerde yüksek doluluk oranı sağlaması, turizmin çeşitlendirilerek farklı hedef pazarlarına girilebilmesi ve turistik açıdan gelişme potansiyeli olan bölgeler için fırsat ve istihdam yaratması açılarından avantaj sağlar.¹⁸ 2014 yılında Berlin’de yapılan turizm kongresinde wellness turizminin, turizm pazarı içinde en hızlı büyüyen alan olduğu dile getirilmiştir.¹⁹ Avrupa vatandaşlarının 2016 yılında yaptıkları seyahatlerin %40’ı (her 5 seyahatin 2’si) bu amaçla yapılmış ve bu sektörde 158 milyar USD harcanmıştır.²⁰ Zindelik ve yaşam kalitesini arttırmak amacıyla seyahat eden ülkelerin başında Amerika, Almanya, Japonya, Fransa ve Avusturya vatandaşları gelmekte; toplam wellness turizm harcamalarının %63’ü bu ülke vatandaşları tarafından yapılmaktadır. Wellness turizmi daha çok yüksek gelirli orta yaş grubu tarafından tercih edilmekte, bu amaçla seyahat eden bireyler normal turistlere göre %130 daha fazla para harcamaktadır.¹⁹ 2019 yılında wellness turizminin, toplam turizm pazarı içindeki payının %9 büyüyeceği; bu büyümede Türkiye ve Rusya’nın en fazla paya sahip olacağı, bu iki ülkeyi Polonya’nın izleyeceği deklare edilmiştir.²⁰

Yaşlı Sağlığı Turizmi

Artan yaşlı nüfus ve bu nüfusa eşlik eden kronik hastalıklar, engellilik gibi sorunların ülkelerin ekonomik sistemine getirdiği baskıyı hafifletmek amacıyla, batılı ülkelerin çoğunda cepten ödeme payları arttırılmış, bazı hizmetler sağlık sigorta kapsamında çıkarılmış; ABD’de ise sağlık hizmetleri kamu hizmeti olmaktan çıkarılıp özel sektöre devredilmiştir. Bu yaklaşım sağlık harcamalarının bireyler üzerindeki yükünü daha da arttırmıştır. Bununla birlikte, giderek artan yoksulluk tüm dünyada bireyleri daha ucuz, ancak kalitesi yüksek sağlık hizmeti arayışına itmiştir. Bu arayış ve talepler, hizmeti sunma iddiasında olan ülkeler için dinamik, ulusal ve uluslararası rekabeti yüksek olan sağlık turizmi sektörünün doğmasına yol açmıştır.¹⁷

Dünyada sağlık turizmi içinde yaşlıların payının ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak, bilindiği gibi, başta kardiyovasküler hastalıklar ve kanser olmak üzere kronik hastalıklar, osteoporoza bağlı patolojik kırıklar, yanısıra fonksiyonel yetersizlikler yoğun olarak yaşlılık döneminde görülmektedir. Bu nedenle özellikle sağlık turizm sektöründeki kanser tedavisi, kardiyovasküler cerrahi, kalça-diz protezleri ve katarakt ameliyatları gibi hizmetlerinin alıcısının daha çok yaşlılar olduğunu tahmin etmek zor değildir. 2013 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 65 ve üstü bireylerin %47'si turistik seyahat yapmış, bu grubun çoğunluğu ülke içinde seyahat etmiştir; yurtdışına gidenler ise en fazla akdeniz iklimine sahip ülkelere İspanya ve Yunanistan'ı tercih etmiştir.²⁰

Yaşlı ve engellilerin sağlık turizmi içindeki toplam payı net olarak bilinmemekle birlikte, bu alana duyulan ilgi giderek artmaktadır. Kronik hastalığı olan bireylerin, yaşlıların ve engellilerin sağlık gereksinimleri ile başka ülkelere gitme, sağlık gereksinimlerini karşılamının yanısıra bedenin doğal iyileşme sürecine ve yaşam kalitesine katkı verecek alternatif/tamamlayıcı yaklaşımlar, spa uygulamaları, hamam-sauna, çamur banyosu, masaj, detoks, egzersiz, nefes teknikleri, meditasyon, müzik terapi, denge çalışmaları, stres yönetimi, beyin-beden uygulamaları, yoga vb wellness turizmi kapsamı içinde olan faaliyetlerde, gezme ve kültür ziyaretlerinde bulunma isteklerinin de olduğu, tüm bu faaliyetlerin sağlık üzerine olumlu etkilerinin yanısıra kişinin hayata tutunma ve yaşam isteğini, dolayısıyla yaşam kalitelerini artıracak düşünülmektedir.²⁰ Bu nedenlerle yaşlı ve engellilere yönelik sağlık turizmi planlamalarının sağlık hizmetleri, yaşam kalitesine yönelik hizmetler, gezi ve kültürel faaliyetleri içine alacak şekilde yapılması yararlı olacaktır.¹³

Wellness turizmi pazarında en fazla büyüme potansiyeli olan Rusya, Türkiye ve Polonya kıyaslandığında,¹⁹⁻²⁰ sunulan imkanların yanısıra, Türkiye iklimsel özellikleri, zengin yemek kültürü, farklı medeniyetlere, dinlere ev sahipliği yapmış çok kültürlü yapısı, tarihi dini mekanları, ayrıca neredeyse her şehre uçak ile ulaşım imkanının olması gibi nedenlerle yaşlılar için daha cazip fırsatları barındırmaktadır.

Yaşlılarda yalnızca kronik hastalıklar değil, yalnızlık, demans, anksiyete, depresyon, öz-kıyım gibi mental ve psikolojik sorunlar da yaygındır; çoğu yaşlı ise yaşamlarından memnun değildir. ABD'de yaşlıların %28'i;⁸ Avrupa'da %13.4'ü² ve Türkiye'de %45.8'i yalnızdır.⁵ Yine ABD'de yaşlıların %25'i depresiftir, yaklaşık %15'i ölümle sonuçlanan intihar girişiminde bulunmuştur.⁸ Yaşlılarda mental ve psikososyal sorunları en aza indirecek, kendilerini iyi hissettirecek wellness uygulamalarının yararlı olacağı bildirilmektedir. Wellness uygulamalarından dini pratikleri de kapsayan manevi, bir başka ifade ile spiritüel girişimlerin yararlı olduğu birçok çalışmada gösterilmiştir.

Maneviyat denilince daha çok dini inançlar anlaşılmaktadır. Dini inanç birçok insan için önemlidir. Özellikle yaşlıların, zor durumda olanların, hastaların, yaşamının son döneminde olan palyatif bakım hastalarının daha yoğun manevi duygular yaşadıkları ve bu konuda desteklenmeye ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Örneğin 2012’de yapılan bir gözden geçirme çalışmasında Amerikan vatandaşlarının %80’i kendileri için dinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. İnsan ruh ve bedeni ile bir bütündür, bu nedenle dini inanç dahil, ruh sağlığını etkileyen herşey, bireyin fiziksel sağlığını da etkiler. Örneğin hastanın hastane ortamında dini ihtiyacını karşılayamaması hastada strese yol açarak tedavi başarısını ve iyileşme sürecini etkileyebilir. Amerika’da hekimlerin çok azının hastalarının manevi ihtiyaçlarını değerlendirdikleri belirlenmiş, bunun temel gerekçeleri olarak ta bilgi eksikliği, zaman eksikliği gösterilmiş, büyük çoğunluğu da manevi ihtiyaçları değerlendirmek hekimin sorumluluk alanına girmez demıştır.²¹ Yapılan çalışmalarda maneviyat ile ilgili girişimlerin hem başarılı yaşlanmada,²² hem de hasta bireylerde kan basıncının;²³ anksiyete, depresyon ve kas gerginliğinin azaltılmasında etkili olduğu ve hastaların iyi oluş halini artırdığı²⁴ bulunmuştur. Ülkemizde JCI belgesi almış kurumlara sağlık turizmi amacıyla gelen hastaların manevi/dini gereksinimlerinin nasıl karşılandığı, bununla ilgili bir alt yapı çalışması yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 7 Ocak 2015 tarihinde Hastanelerde Manevi Destek İşbirliği Protokolü imzalanarak yürürlüğe girmiş; böylece din hizmetlerinin sadece ibadet mekanlarıyla sınırlı tutulmayıp, sosyal içerikli din hizmetleri bağlamında hastanelerde de verilmesi amaçlanmış; takiben hastanelerde ibadet mekanlarının bulunması, hasta odalarında Kur’an-ı Kerim bulunması ve talep eden hastalara dini danışmanlık/rehberlik ve manevi destek hizmetlerinin sunulması vb. dini konularda hizmet vermeye başlanmıştır.²⁵ Sağlık turizmi açısından değerlendirdiğimizde, böyle bir uygulama müslüman ülkelerden gelen hastaların tercihini olumlu yönde etkileyebilir; ancak diğer din ve inançları dışarı da tutan bir yaklaşım, İslam dışında farklı inançlara sahip hasta sayısının arttırılmasına bir katkı sağlamayacaktır. Özellikle onkoloji, palyatif bakım alanındaki hastalar, hasta yakınları ve ileri yaşlılar yoğun olarak manevi, daha çok ta dini yaklaşımlara gereksinim duymaktadırlar. Yurtdışında birçok hastanede, dua etmek, namaz kılmak vb hastaların dini pratiklerini yerine getirebilecekleri dua odası (praying room) ya da huzur odası (peace room) adını verdikleri ayrı odalar bulunmaktadır. Bu odalarda genellikle farklı köşelerde temel dinlerin kitapları, tesbih, seccade, haç gibi dini sembolize eden objeler bulunmakta; hasta ya da hasta yakınları bu odalara giderek dua edebilmekte, ağlayabilmekte ya da yalnız kalmak istediklerinde bu odaları kullanabilmekte; din görevlisi ile görüşme ihtiyacı hissettiklerinde

hastanenin ilgili departmanı gerekli ayarlamaları yaparak tarafları biraraya getirmektedir. Elbetteki %99'u müslüman olan bir ülkede hastanelerde her dine mensup görevlinin istihdam edilmesi mümkün değildir. Ancak en azından sağlık turizmi hizmeti veren kurumlar, hastaneye gelmeden önce hastalara dini hizmet almak isteyip istemediklerini sorarak, talepleri karşılamak üzere farklı dinlere mensup görevlileri hastalar ile buluşturabilir, hasta odalarında dini kitap ve sembolleri bulundurabilir ya da örneklendirdiğimiz gibi kurumlarda ibadet edilebilecek bir alan yaratabilirler.

Sağlık turizmi ile ilgili politika oluşturanlar hem hastanelerde hem de hastane dışında yapılabilecek kültürel faaliyetler açısından din turizmini de ön plana çıkarmalıdır. Dünya'da kilisenin, havranın ve caminin bir arada bulunduğu, bu kurumların ve inançların yan yana olabildiği başka bir ülke örneği yoktur. Türkiye peygamberler şehri Urfa'daki Balıklıgöl'den Göbeklitepe'ye, Trabzon'daki Sümele Manastırı'ndan, İzmir Efes'teki Meryem Ana Tapınağı'na, Antalya Demre'deki Aziz Nikolas Kilisesi'nden, Adıyaman Nemrut'a, Van'daki Akdamar Kilisesi'nden, Kars Ani Harabelerine, Edirne'deki Selimiye Camii'nden İstanbul'daki Ayasofya Müzesine, Süleymaniye, Petevniyal Valide Sultan, Kariye, Eyüp, Rüstempaşa ve Ortaköy Büyük Mecidiye Camii'ne; Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden Konya'daki Mevlana Türbesi'ne kadar her dine ve her inanişe hitap edebilecek zengin dini geçmiş ve kültüre sahiptir. Hem ülkenin tanıtımında hem de sağlık turizminin pazarlanmasında bu alanlara dikkat çekilmeli, ayrıca hastaneler kendi tanıtım materyallerini hazırlarken yabancı hastaların gidebileceği ve ibadetlerini yapabilecekleri yerler konusunda bilgilere yer vermelidirler.

Avrupa'da ve özellikle ABD'de wellness yaklaşımı olarak Mevlana (Rumi) felsefesi kullanılmakta; bireyler bu felsefe ile yaşamlarına anlam katmaya çalışmaktadırlar. Dünya Mevlana'yı yıllar önce keşfetmiş, konu ile ilgili kitaplar, makaleler yayınlanmış; 2001 yılında Mevlana şiirleri Coleman Barks ve arkadaşları tarafından "The Soul of Rumi: A New Collection of Ecstatic Poems" adlı kitapta toplanarak HarperOne Yayınevi tarafından yayınlanmış, bu tarihten sonra da Mevlana öğretisi başta ABD olmak üzere tüm dünyada popüler hale gelmiştir.²⁶ 21 Ekim 2014 tarihli BBC haberinde ABD'de Mevlana'nın şiirlerinin yer aldığı bir kitabın best-seller olduğu ve defalarca baskılarının yapıldığı ve Mevlana'nın ABD'de en tanınan şair haline geldiğine değinilerek," neden bir şiir kitabı bu kadar ilgi ve kabul gördü?" sorusuna yanıt aranmıştır. Sonuçta Mevlana'nın dil, din ayırımı yapmadan tüm kültürleri etkileyen bir figür olduğu kabul edilmiştir. Sözü edilen şiir kitabından sonra hem Avrupa hem de ABD'de Mevlana'nın yaşamını anlatan birçok kitap yayınlanmıştır, Barks ve ark tarafından yazılan kitap 23 dile çevrilmiştir.²⁷

Yurtdışında Mevlana hakkında yazılmış birçok eserin ve Mevlana çalışmaları yapan enstitü, sivil toplum kuruluşlarının olduğunu, Türkiye’de ise Mevlana ile ilgili sınırlı sayıda eser üretildiğini, Mevlana’nın gerçek felsefesinin toplumun geneli tarafından anlaşılmadığını gözlemlemekteyiz. Mevlana öğretisi ve şiirlerinin ABD’de yayımlandığı dönemde konu ile ilgili olarak Wall Street Journal Gazetesi’nde, ‘‘Rumi çılgınlığı’’ başlıklı bir yazı yayımlanmış, bu yazıda neden Mevlana’nın herkesin kalbine dokunduğuna yer verilmiştir. Buna karşın ülkemizde bir Gazetede yayınlanan ‘‘Mevlana ABD’nin en çok satan şairi’’ başlıklı yazıda neden Mevlana’ya ülkemizde yeterince sahip çıkılmadığı, eserlerini ve felsefesini neden dünyaya tanıtamadığımız konusuna yer verileceğine, Mevlana’nın şiirlerini kitaplaştıran Barks’a yergiler düzülmüş, Barks’ın farsça bilmediğinden, farsça bilen başka bir akademisyenin Rumi’nin şiirlerini İngilizce’ye çevirdiğinden, Barks’ın da bunları güncel Amerikan İngilizcesi’ne çevirdiğinden, gerçek mevlana şiirlerinin farklı olduğundan dem vurulmuştur uzun uzun.²⁸ Ne acı ki o tarihten bugüne 19 yıl geçmesine rağmen, halen ülkemizde Mevlana konusunda verilen eserlerin sayısı yeterli değildir. Son birkaç yılda çeşitli üniversitelerde Mevlana Çalışmaları Enstitüleri kurulmuştur, fakat bu enstitülerin Mevlana öğretisine ilişkin eser sayıları bir elin parmaklarını geçmez, bazı enstitüler ise varlığını kağıt üzerinde sürdürmektedir. Halbuki Mevlana’nın yolculuğu Tacikistan, Özbekistan’da başlamış, İran ve Suriye’de sürmüş, son 50 yılını geçirdiği Konya’da sonlanmış; en güzel eserlerini bu topraklarda vermiş, 3000 şiir, kısa şiirlerden oluşan 2000 rubai ve İslam dünyası için Kur’an-ı Kerim’den sonra en önemli referans kitap sayılan ayetler ve hadislerle dayanılarak anlatılan hikayeleri, fıkraları, atasözlerini ve bunlardan çıkarılacak dersleri içeren 6 ciltten oluşan Mesnevi’yi bizim topraklarımızda yazmıştır.²⁹

Mevlana dini pratiklerin içine müzik, dans ve şiiri entegre etmiştir ki günümüzde bu uygulamalar yaşam kalitesinin artırılmasında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Mevlana bir şekilde şiirlerini üretirken adeta meditasyon yaparak dönmüş, şiir, müzik, dansı birleştirerek mistik meditasyon akımının doğmasına yol açmıştır. Yurtdışında Rumi öğretileri meditasyon, içsel yolculuk, beden ve ruhun terbiyesi, stress yönetimi, bütün olmak, adına ne dersiniz deyin, bütünleyici bir yaklaşım, arınma ve yaşam kalitesini artırma yöntemi olarak 1970’li yıllardan beri kullanılmaktadır.²⁹ McGreevy³⁰ dans, müzik ve hareketi kombine eden girişimlerin demanslı yaşlıların sosyal ağını zenginleştirmede, sosyal katılımı sağlamada ve yaşam kalitelerini artırmada yararlı olacağını bildirmektedir.

Sonuç olarak Mevlana ve onun öğretileri, adına ister Rumi öğretileri, ister sufizm felsefesi, ister meditatif müzik ya da dans adını verin wellness turizminde Türkiye’yi öne çıkaracak eşsiz bir fırsattır. Bu açıdan Mevlana figürü ülkemizde dar çerçevede düşünen insanların kapsama

alanının dışına taşmalı, dinler üstü bir anlayışla ele alınmalı, ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, bakanlıklar, yurtdışı elçiliklerimiz, sanatçılarımız konuya gereken önemi vermeli, bu konuda desteklenmeli ve teşvik edilmeli, bu bağlamda evrensel, ama daha çok bizim olana sahip çıkılmalıdır. Tüm bunlar yapılırken Mevlana'nın öncülü olmadığı gibi ardılının da olmadığı, bu nedenle Mevlana ve Mevlana öğretilerinin yeganeliği akıldan çıkarılmamalıdır.

Yalnızca Mevlana öğretisi değil, wellness turizminde müziğin iyileştirici gücünden de yararlanılmalıdır. Yapılan bir çalışmada³¹, müzik tedavisinin etkinliğinin incelendiği 19 çalışma gözden geçirilmiş ve yaşlılarda depresyonun azaltılmasında müzik tedavisinin yararlı olduğu gösterilmiştir. Anadolu topraklarında müzik ve dansın iyileştirici gücünden çok eski çağlardan bu yana yararlanılmaktadır. Önceleri Şamanizm felsefesinin etkisinde olan bu tür iyileştirici yaklaşımlar, Selçuklu, takiben Osmanlı ile birlikte yerini klasik Türk müziğine bırakmıştır. O dönemlerde batı Avrupası'nda ruh sağlığı bozuk insanlar günahkar olarak adlandırılıp yakılırken, biz de şifahanelerde farklı makamlardaki müzik ile, başta su sesi olmak üzere doğa sesleriyle tedavi uygulanmış,³²⁻³⁴ "müzik ruhun gıdasıdır" deyimini Türkçe literatüre girmiştir. Ne yazık ki cumhuriyetin kuruluşunu takip eden ve özellikle sağlık hizmetlerinin modernizasyonu döneminde birçok geleneksel uygulama gibi, müzik tedavisinin kullanımı da terk edilmiştir. Oysa müzik ve dans ile tedavi yaşlılarda bilişsel fonksiyonların geliştirilmesi, depresyon ve anksiyetenin azaltılması ve yaşam kalitesinin artırılmasında etkili, ucuz ve herşeyden önemlisi nonfarmakolojik bir yöntemdir. Wellness turizmi kapsamında yapılacak uygulamalarda, meditasyon müzikleri adı verilen asya kültürüne ait müzikler, doğa sesleri zaten kullanılmaktadır, buna klasik Türk müziğinin de eklenmesi farklılık yaratacak, somut olmayan kültürel mirasımızın da yaşatılmasını sağlayacaktır.

Önümüzdeki yıllarda yaşlı turizmine olan talep daha da artacaktır. Bu nedenle hem tedavi hizmeti hem de bakım hizmeti veren kuruluşların hem de wellness turizmine yönelecek kurumların, bu alanda hazırlıklarını bir an önce tamamlaması gerekmektedir. Öncelikle hastanelerin, yaşlı bakım evlerinin ve sağlık turizminde kullanılacak tüm tesislerin yaş dostu olacak şekilde yeniden dizayn edilmesi, bu bağlamda örneğin tuvaletlerde ve koridorlarda tutunma barlarının olması, sandalye ve koltukların kolçaklı olması, düşmelerin önlenmesi için gece odaların kenarlarında yönlendirici aydınlatmaların olması, odaların kalabalık olmayan sade mobilyalarla döşenmesi vb birçok gereklilik gözden geçirilip, hazırlıklar yapılmalıdır.

Son olarak sınır-ötesi emeklilik hayatı denilen organize yaşlı sağlık bakım şehirlerinin yapılandırılması; yaşlıların yoğun olarak yerleştiği güney sahillerimizde evlerin yaşlılara uygun olarak inşa edilmesi, yanısıra, sosyal ve sağlık bakımlarını karşılayacak şekilde komplekslerin inşa edilmesi ve sistemin kurulması yaşlı turizminde önemli bir hedef olarak görülmelidir.

Ülkemizde 31 Mart 2010 tarihinde Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri bünyesinde Sağlık Turizm Birimi kurulmuştur. Birim Mayıs 2011’de Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü adı ile Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne devredilmiş; Kasım 2011 tarihinde Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı olarak yapılandırılmış; Aralık 2013’te Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü’ne aktarılmış olan Daire Başkanlığı, Ağustos 2016 tarihinde tekrar Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.¹³ Burada görüldüğü gibi, Türkiye’de sağlık turizminin hangi birim tarafından yürütülmesi konusunda karmaşa olması, henüz bu konudaki hizmetlerin oturtulmadığını göstermektedir. Sağlık turizmi sadece tıbbi tedavi amaçlı olarak hastaların uluslararası seyahat etmesi değildir, aynı zamanda sağlık amacıyla çeşitli termal kaynaklardan yararlanılması, ileri yaş ve engellilere yönelik tedavi ve bakım hizmetlerini de kapsar. Bu nedenle kanımca sağlık turizmi ile ilgili hizmetleri yürütecek birim Sağlık Bakanlığı bünyesinde değil, Başbakanlığa bağlı bir birim olarak kurulmalı ve bu birim çeşitli bakanlıkların koordinasyonunu sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır.

Türkiye’nin 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı’nda sağlık turizminin geliştirilmesine öncelikli dönüşüm programları arasında yer verilmiştir. Buna göre medikal turizmde dünyanın ilk beş destinasyonu içinde yer almak, 750 000 hasta kapasitesine ulaşmak; termal turizmde 100 000 yatak kapasitesine ulaşmak, 600 000’i tedavi amaçlı olmak üzere 1.500 000 turiste hizmet verilmesi; ileri yaş ve engelli turizmde 10 000 yatak kapasitesine ulaşılması ve 150 000 turistin bu amaçla ülkemize gelmesi, sonuç olarak ta tüm bu hizmetlerden toplamda 9 milyar doların üzerinde kazanç elde edilmesi hedeflenmektedir.³⁵ On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023) sağlık, inanç gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarların tespit edilerek ve bu ülkelerden ziyaretçi sayısının artırılmasına ilişkin çalışmaların yürütüleceği belirtilmektedir.³⁶ Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için sağlıktan turizme, sigortacılıktan, bankacılığa, ulaşım ve haberleşmeden, reklam ve pazarlamaya kadar tüm sektörler işbirliği içinde çalışmalı ve ülkemizin geleceği açısından bu tarihi fırsat kaçırılmamalıdır.

KAYNAKLAR

1. World Health Organisation. Ageing and Health. Fact sheet N:404, 2018.
2. European Statistics (Eurostat). Key Figures in Europe. 2017.
3. Population Reference Bureau. 2018 World Population Data Sheet with Focus on Changing Age Structures. 2018.
4. United Nations Department of Economics and Social Affairs, Population Division. World Population Ageing, 2017.
5. Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Yaşlılar, 2018.
6. Türkiye İstatistik Kurumu, Ölüm nedeni istatistikleri 2015. TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 21526, 24 Mart 2016.
7. The World Bank. (2017). <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL>. 2017. Erişim tarihi: 20.02.2017.
8. U.S. Department of Health and Human Services. Administration for Community Living. 2014.
9. National Council on Aging. Economic Security of Seniors Facts. 2014.
10. Eurostat Statistics Explained. Europe 2020 indicators - poverty and social exclusion, 2016. Eurostat online data code: t2020_50, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion. Erişim tarihi: 14.07.2019.
11. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı. Türkiye’de Sağlık Turizminin Önemi. Ankara 2017, s.2-5.
12. Eurostat Tourism Statistics. 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7664325/4-26092016-AP-EN.pdf/59bc5872-a0e0-4666-99b3-073a82672e71>. Erişim tarihi: 15.02.2017.
13. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı. Sağlık Turizmi ve Küresel Rekabet Edilebilirlik. Ankara 2017, s.7-10.
14. Woodman J. Patients Beyond Borders: Everybody's Guide to Affordable, World-Class Medical Travel Paperback. New York: Healthy Travel Media, 3rd ed, 2015: 324-7.
15. JCI-Accredited Organizations. Joint Commission International, 2018. <https://www.jointcommissioninternational.org/about-jci/jci-accredited-organizations/?c=Turkey&a=Hospital%20Program> Erişim tarihi: 22.07.2019.

16. Dünya Göz 2018. <http://www.dunyagoz.com/tr/saglik-turizmi> Erişim tarihi: 20.07.2019.
17. Ozan-Rafferty ME, Johnson JA, Shah GH, et al. In the words of the medical tourist: An analysis of internet narratives by health travelers to Turkey. *J Med Internet Res* 2014;16(2):e43.
18. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı. Sağlık Turizm Nedir? Ankara 2017, s.21-22
19. Global Wellness Institute. The Global Wellness Tourism Economy Report 2013 and 2014. 2015.
20. Global Wellness Institute. Europe Ranks No. 1 for Wellness Tourism Trips: Generates 203 Million Annually. 2017.
21. Saguil A, Phelps K. The spiritual assessment. *Am Fam Physician* 2012;86(6):546-50.
22. Moeini M, Sharifi S, Zandiyeh Z. Does Islamic spiritual program lead to successful aging? A randomized clinical trial. *J Educ Health Promot* 2016;5:2.
23. Moeini M, Sharifi S, Kajbaf MB. Effect of Islam-based religious program on spiritual wellbeing in elderly with hypertension. *Iran J Nurs Midwifery Res* 2016;21(6):566-71.
24. Carneiro ÉM, Moraes GV, Terra GA. Effectiveness of spiritist passe (spiritual healing) on the psychophysiological parameters in hospitalized patients. *Adv Mind Body Med* 2016;30(3):4-10.
25. Kesgin B, Erdem M. Türkiye’de manevi destek hizmetlerinin kurumsallaşması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018;8(8):69-92.
26. Barks C, Moyne J, Ergin N, et al. (2001). *The Soul of Rumi: A New Collection of Ecstatic Poems*. San Francisco, New York: HarperOne, 2001.
27. BBC. Culture, Why is Rumi is the best selling poet in U.S. 21 October 2014.
28. Hürriyet Haber, Mevlana ABD’nin en çok satan şairi. 30 Eylül 2001.
29. Rumi Institute. *Mawlana Rumi Review*. Cyprus: Publication of the Rumi Institute at Near East University, 2016.
30. McGreevy J. Arts-based and creative approaches to dementia care. *Nurs Older People* 2016;28(1):20-3.
31. Zhao K, Bai ZG, Bo A, et al. A systematic review and meta-analysis of music therapy for the older adults with depression. *Int J Geriatr Psychiatry* 2016;31(11):1188-98.
32. Hatunoğlu A. Türk İslam hekimlerinin psikoloji biliminin gelişimine katkıları ve psikolojik hastalıklara tedavi yöntemleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2014;2(5):255-63.

33. Karamızrak N. Ses ve müziğin organları iyileştirici etkisi. Koşuyolu Heart Journal 2014;17(1):54-7.
 34. Kemaloğlu M. XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devleti'nde dârüşşifalar. Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 2014;7(13):289-301.
 35. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara 2013; s:113-114.
 36. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara 2019; s:99
-

Ceditçilik Hareketi ve Türkistan'da Yayılmasında Mahmut Hoca Behbudi'nin Rolü

Beytullah KAYA¹

Shavkat KUSHMURATOV²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, XX. yüzyılın başlarında Türkistan'a yayılan Ceditçilik hareketini incelemek ve bu hareketin Türkistan'da gelişmesinde Mahmud Hoca Behbudi'nin rolünü ortaya koymaktır. Ceditçilik, Türkistan'da XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, XX yüzyılın başlarında iyice şekillenen ve kısa zamanda önemli bir etki meydana getiren, sosyal hayatın bütün cephelerini kapsayan milli bir gelişim hareketi olarak kendini göstermiştir. Ceditçilik hareketi, Türkistan'ın sosyal-politik ve kültürel hayatında daha önce benzeri görülmemiş bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Ceditçiliğin temel amaçları ve idealleri: Türkistan'ı Orta Çağ düşüncelerinden biri olan feodal sadakatten, Eski Çağ'dan kalma batıl inançlardan temizlemek, ülkenin ve insanların modern çağa uyumunu sağlamak, ulusal meclis ve milletvekillerinden oluşan bir devlet kurmak, ulusal para biriminin kabulünü sağlamak, devleti yönetenlerin toplumun özgürleşmesi ve zenginleşmesi için politikalar oluşturulmasını sağlamak amacıyla yapılan yeniliklerin genel adıdır. Rusya, Müslüman halkları lideri İsmail Gaspıralı'nın etkisi altında meydana gelmiş bu hareketin ülkede şekillenip yayılmasında Türkistanlı aydın, müftü Mahmut Hoca Behbudi esas rolü oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ceditçilik Hareketi, Türkistanlı Reformcular, Mahmut Hoca Behbudi, Gaspıralı.

The Ceditism Movement And Its Spread In Turkestan The Role Of Mahmut Hodja Behbudi

ABSTRACT

The aim of this course is to examine the Ceditç marrow movement that spread to Turkestan in the beginning of the 21st century and to reveal the role of Mahmud Hodja Behbudi in the development of this movement in Turkestan. Ceditism, Turkestan XIX. It emerged as a national development movement that emerged in the late 19th century, formed well in the beginning of the XX century and had a significant impact in a short time and encompassing all aspects of social life. The Ceditism movement caused an unprecedented change in the social-political and cultural life of Turkestan. The main aims and ideals of Ceditism: to cleanse Turkestan from the feudal loyalty, which is one of the medieval ideas, from the superstitious beliefs from the ancient times, to ensure the harmony of the country and the people to the modern age, to establish a state composed of national assemblies and deputies, to ensure the acceptance of the national currency. is the general name of innovations made in order to ensure that state governors form policies for the liberation and prosperity of society. The Turkestan intellectual and mufti Mahmut Hodja Behbudi played the main role in shaping and spreading this movement, which was formed under the influence of Russian Muslim peoples leader Ismail Gaspıralı. **Keywords:** Ceditism Movement, Turkistan Reformers, Mahmut Hoca Behbudi, Ismail Gaspıralı.

¹ Doç. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

İstanbul /Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9060-1664>

beytullah.kaya@izu.edu.tr.

² İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TMA Bölümü, Tezli Yüksek Lisans,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0031-6051>

muharrir.uzbek@gmail.com.

GİRİŞ

Orta Asya'nın büyük bölümünü oluşturan, kadim Türklerin yerleşim merkezi ve geniş bir coğrafyayı içerisine alan yer Türkistan olarak adlandırılmıştır. Türkistan toprakları denildiğinde, batıda Hazar Denizi ve Ural Dağları, kuzeyde Sibiryaya, güneyde İran, Afganistan ve Tibet, doğuda Çin ve Moğolistan'a kadar uzanan bölge ifade edilmiş olmaktadır. Bugün, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı içine alan bölgeye Batı Türkistan; Uygurların yaşam alanı olan topraklar ise Doğu Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Türkistan İpek ticaret yolları üzerinde olması, zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olması dolayısı önemli bir coğrafi alandır. Türkistan kelimesi Farsça kökenli olup "Türk İli" manasına gelmektedir. İlk olarak İranlılar tarafından Maveraünnehir'in doğusundaki dağlık bölge için kullanılan Türkistan adı, daha sonra Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgeler için kullanılmıştır (Barthold 2018; İslam Ansiklopedisi 1997: 140-142).

Uzun bir süre Türk devletlerinin kurulduğu, yaşadığı ve medeniyet oluşturdukları Türkistan, 18. yüzyılın yarısından itibaren hanlıklara bölünmüştür (Baysun 1945: 5). Türkistan coğrafyasının idaresi, Hive Hanlığı, Hokant Hanlığı ve Buhara emirliği arasında paylaşılmıştır. Türk beylikleri birbirlerine karşı yapmış oldukları mücadelelerin neticesinde zayıflamış, bu durum çok geniş olan Türk sahasını, yabancıların işgaline hazır hale getirmiştir. Türkistan coğrafyasındaki bu gelişmeleri yakından takip eden Rus Çarlığı vakit kaybetmeden Türk hanlıklarını birbirine kırdırılmış ve netice olarak Türkistan coğrafyasını kontrolü altına almıştır. Özellikle 1868'de (Andican 2003: 70) Türkistan hanlıkları Rusya tarafından işgal edilmiştir. (Bigi 2005: 5-15)

XX. yüzyılın başlarında Türkistan coğrafyasında 2,5 milyonu Özbek, 2,4 milyonu Kazak ve Kırgız, 1,3 milyonu Tacik, 0,6 milyonu Rus olmak üzere 7 milyon insan yaşamakta ve bunların ancak % 7'sini Rus nüfus oluşturmaktaydı (Rajabov & Zamonov 2017: 7-15). 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Türkistan coğrafyasında yaşayan ve Türkistan'ın geri kalmışlığı sorunsalına kafa yoran Türk entelektüelleri, politik, kültürel ve ekonomik çöküş halinde olan bu coğrafyayı Çarlık Rusya'sının sömürgeciliğinden kurtulmayı, milli bir devlet kurmayı, ekonomik ve kültürel olarak ilerlemeyi, halkı sömürgecilikten kurtarmak için önlemler almayı hedeflemişlerdir. Ceditçilik hareketinin karşısında konumlananlar ve Rus Çarlığının yanında yer alan "Kadimciler", Cedit hareketinin Kur'an-ı Kerim'e ve dini kurallara aykırı olduğunu ilan etmişlerdir (Akpınar 2005: 279). Hatta bununla yetinilmeyerek Ceditçileri Ruslara şikâyet bile edilmişlerdir (Maraş 2002: 93).

Ceditçilik akımı, Türkistan'da yaşayan insanları ekonomik, sosyal ve kültürel sahada eğitmek, toplumda sosyo-kültürel reformlar yapmak ve nihayet milli özgürlük fikirlerini teşvik etmek amacıyla, Rus sömürgeciliğine karşı milli demokratik bir hareket olma özelliği taşır. Ceditçilik sosyal hayatın bütün cephelerini kapsamıştır ve ortaya çıktığı dönemde Ceditizm özellikle siyasal, eğitimsel ve kültürel alanda etkili olmuştur (Kasimov 2009: 10-15). Cedit hareketi ilk olarak sosyal yaşamın gelişimi, Türk dillerinin gelişimi, bu dillerin oluşumu ve zenginleşmesi, dünyevi bilimlerin daha derin öğrenilmesi, bilimin kullanımı ile kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi için mücadele etmek gibi alanlarda kendini göstermiştir. Sayıları az olmasına rağmen geniş bir etkinliğe sahip Türk aydınları tarafından başlatılan ceditçilik hareketi çoğunlukla ulema ve tüccarlar arasında yayılma göstermiştir. Başladığı dönemde Ceditçiler içerisinde yer alan aydınlar iyi eğitim görmüş hem medrese eğitimi hem de modern eğitim almış kişilerden oluşmuştur. Bunlar medrese eğitiminin yanında Osmanlı İmparatorluğu, Rusya veya Avrupa'daki okullardan birinde eğitim alarak modern dünyayı yakından tanımış kişilerdir (Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 2003: 60).

Mahmut Hoca Behbudi, Munavvar Kari, Abdullah Evlani, İshakhan İbrat, Abdurauf Fitrat, Abdullah Kadiri, Abdülhamid Çulpan, Osman Nasir gibi aydınlar çalışmalarını ülkelerini dünyanın gelişmiş ülkeleri düzeyine çıkarmak amacıyla gerçekleştirmişlerdir. (Alpargu 2002: 586; Şimşir 2009: 235-247). Onlar için, modern dünyada eğitim ve yeni neslin yetiştirilmesi ve toplumun genelinde değişiklik yapabilmek kolay bir çalışma değildir. Onlar toplum olarak büyük hedeflere ulaşmayı ulusal kültürün gelişmesiyle bağlantılı olarak görmekteydiler. Ceditçilik hareketi içerisinde yer alanlar ülke çapında iyi işler yapmayı, ülkelerinin hedeflerini ve misyonlarını gerçekleştirerek gelecek nesiller üzerinde kalıcı bir etki yaratmayı kendi üzerinde bir borç olarak görmüşlerdir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı 19 yy. sonunda Kırım'da başlayıp, XX. yüzyılın başlarında Türkistan'a kadar yayılan Ceditçilik hareketinin genel özelliklerini ve bu hareketin Türkistan'da gelişmesinde Mahmud Hoca Behbudi'nin rolünü ortaya koymaktır.

Türkistan'da Ceditçilik Hareketinin Ortaya Çıkışı

“Ceditçilik 19. yüzyılın sonunda, eğitim ve kültür alanında başlamıştır (Akyol 1993). Ceditçilik hareketi 1884 yılında Kırımlı Tatar aydını olan Gaspıralı'nın yeni bir yöntemle eğitim veren ilk usul-u cedit okulunu açmasıyla hız kazanmıştır. (Güngör 2011: 157). Ceditçiler eğitimi toplumun değişim ve dönüşümündeki en önemli araç olarak gördükleri için onu hayatında önemli bir yere getirmeye çalışmışlar (Khalid 2002: 638). Değişim ve dönüşümü yönlendirecek temel kurum olarak eğitimin görülmesi dolayısıyla eğitim ve kültür alanındaki çalışmalar hareketin

temel çalışma alanlarını oluşturmuştur. Onlara göre milli birliği sağlamak ancak eğitilmiş bir toplumla gerçekleşebilecek bir ülküdür. Milli birliği oluşturan temel unsur olarak ise yalnızca milliyetçiliği görmemişler toplumsal gerçekliklerden yola çıkarak milliyetçiliği İslam birliği içerisinde yoğurmuşlardır. Bu yüzden Ceditçilik hareketi milli birlik ve milliyetçilik gibi kavramları kullanmakla birlikte, İslam birliği gibi düşüncelere de yer vermiştir. Ceditçilik hareketinin fikir babası olan Kırım'lı İsmail Gaspralı'nın, Türkistan Coğrafyasındaki Ceditçilik hareketi üzerinde de büyük etkisi olmuştur. 1884 yılında Kırım'ın Bakçasaray kasabasında Gaspralı'nın yeni bir yöntemle eğitim öğretim yapan ilk usul-ü cedit okulunu açmasıyla başlayan bu hareket kısa bir sürede, Türkistan'da yayılmaya başlamıştır. (Sodiqov & Shamsutdinov 2000: 267; Güngör 2011: 208). İsmailbek'in bu hareketi 1893 yılında Taşkent'teki aydınlara tanıtmayla hareket Semerkand ve Buhara'ya doğru yayılmıştır. Böylece Buhara'da Emir Abdülehad, Mümin Hoca ve Fazıl hocanın iştirakiyle "Muzafferiyeye" adlı yeni bir okul açılmıştır (Shamsutdinov & vd. 2013: 306).

Kırım'dan sonra Orta Asya'da hakimiyeti ele geçiren Rusya İmparatorluğu döneminde kesintiye uğrayan, Osmanlı Devleti ve Orta Asya hanlıkları arasındaki siyasi ilişkiler, Ceditçilik Hareketi sayesinde kültürel ve sosyal alanda sivil olarak devam etmiştir. Türkistan coğrafyasında Ceditçilik olarak ortaya çıkan fikri hareket, yakın dönem Türkistan tarihi araştırmalarının önemli konulardan biridir. Türk ve Müslüman halkın geri kalmışlık sebeplerine entelektüel bir tepki hareketi olarak meydana gelen Ceditçilik hareketi, mevcut düzeni değiştirme ya da düzeltme isteği şeklinde ortaya çıkmıştır. Zamanla siyasi talepleri de içeren bir harekete dönüşmüştür. Ceditçilik fikri, eğitim açısından, ekonomi, idari ve kültürel birikimi olan kişiler arasında taraftar bulmuştur.

Abdurrauf Fıtrat'ın, Münazara ve Hind Seyyahının Kıssası adlı eserlerini yayına hazırlayan Seyfettin Erşahına göre, Ceditçilerin amacı, ülkelerini çağdaş değerlere kavuşturmak, ahlak, inanç, hukuk, sağlık vb. sosyal ve kültürel alanları tecdid-ı ıslah etmek, Türkistan'a tekrar İslam medeniyetini ve yerli halkın siyasi hâkimiyetini kazandırmaktı. Onlara göre değişim siyasi, kültürel ekonomik ve sosyal bakımdan tecdid yoluyla terakki etmek anlamına geliyordu. Bu bağlamda Ceditçiler amaçlarına ulaşmak için eğitim başta olmak üzere tarih, edebiyat, basın-yayın ve sanata (tiyatro) ağırlık vermişlerdir (Erşahın 2008). Türkistan aydınları; eğitimde reform yapmak ve Cedit Akımını desteklemek için okul açma çalışmalarını giderek daha fazla benimsemişlerdir. Önce 1893'te Semerkand'da sonra 1898'de Hokand'da Salahaddin Hoca tarafından, daha sonra Tokmak'ta 1899 yılında Münevver Kari, Andican'da Şemseddin Hoca'nın iştirakiyle Cedit okulları açılmaya devam etmiştir. 1900 yılında Curabay Kari, Buhara'da yeni bir okul

daha açmıştır. 1903 yılında M. Behbudi, Semerkant vilayetine bağlı olan Cambay'da kendi okulunu, 1907'de Turakurgan'da (Namangan), İshhak Han Ibrat'da bir cedit okulu açmış böylece Türkistan'da açılan cedit okullarının sayısı 30'u bulmuştur. Bu okullarda toplam 1300 öğrenci eğitim öğretim görmeye başlamıştır (Türkistan Müslümanlarında Maarif İşleri 1981). Cedit okullarında eğitim dini bilimler ve pozitif bilimler birlikte verilecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Eski okullarla karşılaştırıldıklarında okullar daha konforlu eğitim açısından daha modern ve kullanılan yöntemler bakımından da daha ileriydi. Bu okullarda Kur'an-ı Kerim dersleri ile birlikte, matematik, coğrafya gibi derslerin yanında müzik ve beden eğitimi gibi derslere de yer verilmekteydi. Eğitim dili olarak anadil kullanılmakla birlikte Rusça, Arapça gibi yabancı dillerinde etkin şekilde öğretilmesi eğitim programları içerisinde yer almaktaydı. Cedit okullarında eğitim ilkokul ve ortaokul olmak üzere 7 yıl olarak planlanmıştı. Okuldan mezun olanlar; öğretmen, imam, yüksek devlet memuru olmaya hak kazanmaktaydılar. Cedit eğitim sisteminin temelinde, İslami ahlakın öğretilmesi, milli kalkınma ve milli bağımsızlık gibi konularda yer almaktaydı.

Ceditçi olarak ortaya çıkan aydınlar, Türkistan'da ulusal burjuvazinin oluşmasında da önemli rol oynamışlardır. Taşkent, Fergana, Buhara, Semerkant ve Hiva'daki aydınlar yörelerinde toplumsal önderler tarafından, kültürel ve eğitimsel alanlarda ciddi şekilde destek görmüşlerdir (Piyaskovskiy 1955: 543). Eğitim alanında ortaya çıkan ceditçilik hareketinin zamanla kültürel ve siyasal alanda da etkili olması ve siyasal alanda ceditçiliğin ortaya çıkmasına ve Türkistan'ın milli ve özgür olmasına yönelik ideolojinin doğmasına sebep olmuştur. Ayrıca önde gelen ceditçilerin yurt dışına yaptıkları gezilerde edindikleri bilgiler ışığında Özbek geleneksel müziğinde reforma gidilmesi, Avrupa müziğinin kazanımlarından faydalanılmaya çalışılması Hareketin sanatsal alanda da toplumu etkilemesine sebep olmuştur. Öte yandan 1919'da Taşkent merkezli Eskişehir'de (günümüzde "Turan" kütüphanesi), Türk Halk Konservatuarı'nın milli (Eskişehir) şubesi kurulmuş sanatsal alanda da yenileşme ve gelişim sağlanmaya çalışılmıştır. Cedit hareketinin bir diğer önemli yönü de milli basın ve gazeteciliğin kurulmasına yaptığı katkıdır. Türkistan Ceditçiliği ayrıca, Rus devrimci hareketinin kazanımlarını da etkin bir şekilde kullanmıştır. İmparator Nikolas II, 17 Ekim 1905'te devrimci-demokratik hareketin baskısı altında özel bir manifesto imzalamak ve konuşma özgürlüğü, demokrasi, ifade özgürlüğünü getirmek zorunda kalmıştır.

Ceditçilik bu dönemlerde toplum tarafından büyük umutlarla karşılanmıştır. Hareket Türkistan milli birlik ve beraberlik fikirlerinin ana düşüncesini oluşturmuş, milli matbaanın gelişiyile birlikte kitaplar basılmıştır. 1913 yılında Turan Kütüphanesi ve Yayınevi kurularak, Türkistan'da

eğitim ve aydınlanma faaliyetleri, bilimin yayılması, kitap yayıncılığı ve matbaa işlerinin gelişmesi sağlanmıştır. Şüphesiz ki Ceditçilerin en önemli etkisi eğitim üzerine olmuştur. Bu hareketin açtığı okullarının milli eğitim kitaplarının yazılmasına önemli katkıları olmuştur. Said-rasul Saidazizov'un "Ustadi eski", Munavvar Karı Abdurashidhonov'un "Edibi Eski", "Edibi Sani", "Tecvit", "Havaidi Diniya" (Şeriat hukukunun toplanması), Abdulla Evlani'in "İlk Öğretmen" ve "İkinci Öğretmen", "Türki Gulistan veya Ahlak", Mahmut Hoca Behbudi'nin "Genel Coğrafya", "İslam Tarihi", "Çocuk Mektubu", "İslam'ın Kısa Tarihi", "İslam'ın Uygulanması", "Coğrafyaya Giriş", "Rusya'nın Kısa Coğrafyası" ve benzeri eserler Cedit hareketinin öncüleri tarafından bu dönemlerde yazılmış eserlerdendir. Bu eserler Türkistan fikir Coğrafyasının yeniden inşasında önemli rol oynamışlardır (Karimov & Shamsutdinov 2003: 266). Bu hareketin temel amaçlarından biri, ülkede modern bir eğitim sistemi kurmaktır. 1906 yılında Gaspiralı'nın, Tercüman gazetesinde "Buhara ve Hiva Hanlığı Emirine hitaben; *İslam medeniyetinin kurulması ve Türkistan halkının milli birlik ve beraberlik içinde tam bağımsızlığına kavuşabilmesi için bütün imkanlar seferber edilmelidir. Sadece maddi imkanlar yetmez. Manevi olarak da bu işin çilesini çekmek ve fedakarlıkta bulunmak kaçınılmazdır*" gibi tavsiyeleri bu amaçların en önemli göstergelerindedir (Karimov & Shamsutdinov 2003: 289). Bu hedeflere ulaşabilmek için Türkistan Ceditçilerinin, Rus devrimci hareketinin kazanımlarını da etkin bir şekilde kullandıklarını söylemek yanlış olmaz (Türkestanskiy Sbornik C. 361).

Mahmut Hoca Behbudi'nin Ceditler Hareketindeki rolü

Türkistan Ceditçilik Hareketi'nin kurucusu sayılan Mahmut Hoca Behbudi, 19 Ocak 1875'te Semerkant yakınlarındaki Bahşitepadeziyalı ailesinde dünyaya gelmiştir (Muin 1923). Onun soyu Türkistan'ın en meşhur mutasavvıfı olan Hoca Ahmed Yesevi'den gelmektedir. 1894 yılında imam hatip olarak çalışan babası Behbut Hoca'nın vefat etmesi üzerine genç Mahmut Hoca babasının küçük kardeşi Muhammed Sıddık himayesinde büyümüştür. (Kasimov & vd. 2004: 251) Mahmut Hoca Behbudi, edebiyatı ve dünya siyasetini yakından takip etmiş, Arapçayı ve İslam tarihini öğrenmeye çalışmıştır. 1902 yılında Mekke'ye gitmiş ve Müceddid unvanıyla geri dönmüştür. Daha sonra Kazan ve Ufa'ya gitmiş ve Avrupa kültürüyle ilgilenmeye başlamış, Kazan, Orenburg'taki Arapça dergi ve gazetelerle işbirliği yapmıştır. Bu dergiler ve gazetelerde birkaç makale yayınlamış, bu makalelerde temel savunusu Türkistan coğrafyasında eğitimin teşvik edilmesi olmuştur.

1912-1913'te Behbudi, Semerkant gazetesini kurmuş ve "Ayna"(Ayine) dergisini yayın hayatına hazırlamıştır. 1914'te Mısır'a giderek ve yeni bir okul müfredatı üzerinde çalışmaya başla-

mıştır. Ancak, çeşitli engellere maruz kalmış “Bid’atçı” ve “şeytan” olarak ilan edilmiştir. Bununla birlikte, Tatarlı bir düşünür olan İsmail Gaspıralı'nın öğretilerini desteklemiş ve kendi ülkesinde de aynısını yapmaya çalışmıştır. Behbudi, Özbekçe ve Farsça-Tacik dillerinde 200'ün üzerinde makale ve eser yayınlamıştır. Özellikle "Muntahabi'nin Genel Coğrafyası, Genel Coğrafya" (1903), "Kitab-ul-Atfol, Çocuk Kitabı" (1904), "İslam'ın Özet Tarihi", "İslam'ın Kısa Tarihi" (1904), "Uygulama İslam'dır" (1905), "Rusya'nın Kısa Bir Coğrafyası" (1908) gibi eserleri önemlidir. 1901'den beri, Türkistan Bölgesi Gazetesi, Tarakki, Hurşit, Şuhrat, Tuccar, Asya, Hurriyet, Turan, Sadai Türkistan, Uluğ Türkistan gibi birçok gazetede yazarlık yapmış, "Kurtuluş", "İşçi Sesi", "Canlı Kelime", "Tercüman", "Şura", "Zaman", "Temiz Yaşam", "Semerkant", "Ayna" gibi gazete ve dergilerde makaleler yayınlamıştır.

Mahmut Hoca Behbudi, 20. yüzyılın başlarındaki Türkistan sosyo-politik hareketinin en büyük figürü olarak ortaya çıkmış, Özbek kültürünün yeniden şekillendiricisi olarak bağımsız bir cumhuriyet fikrinin savunucusu, yeni bir okul fikrinin teorisyeni ve uygulayıcısı olmaya çalışmıştır. Ayrıca ortaya koyduğu eserlerle Özbek dramını başlatan gazeteci ve Türkistanlı Ceditçi olarak tanınmıştır. O, Ceditçilerin lideri ve Türkistan Milli Muhtariyat'ının kurucularından biri olarak, vatanını nesli tükenme tehlikesinden korumak, nesilleri özgürlük bağımsızlık ve aydınlanma ruhuyla eğitmek istemiştir (Karimov 2008: 37; Koncak 2011). Türkistan'da, modern okulun ilk fikri olan "Usuli Cedit" ve "Usuli Savtiye" olarak bilinen yeni bir okulların kurulmasında öncülük etmiştir. Kendi okullarını açarak, bağımsızlık için genç bir nesil hazırlamak istemiş, şiirleri, makaleleri ve oyunları ile milli bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır. Yapmaya çalıştığı şey milli gururu ve coşkuyu genç nesillere aşılama çalışmasıdır. Rus yasalarının, izin verdiği ölçüde, Türk Müslümanlarının onurunu ve saygınlığını savunmuş ve devrim yıllarındaki bağımsızlık fikrinin en güçlü savunucularından biri olmuştur. Yurt dışına gerçekleştirdiği seyahatler onda yeni okullar kurma fikrini güçlendirmiştir (Ahmad 2018: 41). Bu coşkuyla 1903'te Semerkant (Siddiki), Racabamin (A. Şakuri) köylerinde yeni okullar kurulmuştur. Bu okullar için ders kitapları oluşturulmuş, “Risalai Asbabi Savatt” (1904), “Risalai Jug‘Rofiyai Umroniy” (1905), “Risalai Jug‘Rofiyai Rusiy” (1905), “Kitobatul-Atfol” (1908), “Amaliyoti İslom” (1908), “Tarihi İslam” (1909) gibi eserlerini bu dönemlerde kaleme almıştır (Xayrullayev & vd. 1999: 55-57).

1903-1904'te Maskova'ya 1907'de St. Petersburg'a seyahatler düzenlemiş, Kazan, Ufa, Nijniy Novgoroda gibi şehirleri gezmiştir. Rusya Müslümanlarının yaşamı ve kültürü ile ilgili sorunlar üzerine bir konferans düzenlenmesine önderlik ederek, Rusya'da yaşayan Müslüman halkın sorunlarının dile getirilmesine önderlik etmeye çalışmıştır. Behbudi, halkın eğitim için sadece

okul açmanın yeterli olmayacağı ve asri ve medeni dünya fikrini savunmuş, vatanın ve milletin durumunu ortaya koymak, halkın günlük yaşamdan haberdar olmasını sağlamak amacıyla tiyatroya ve basın yayın faaliyetlerinden yararlanılması gerektiğini iddia etmiştir (Açık 2007: 49). Padarkush tiyatrosu bu şekilde ortaya çıkmış fakat bu tiyatronun yaşaması kolay olmamıştır. Padarkush draması sadece 1913 yılında yayınlanmıştır. Aynı dönemde Behbudi 1913'ün Nisan ayında Samarkand gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazete Türkçe ve Farsça olarak haftada iki kez, iki veya dört sayfa olarak yayınlanmıştır. Bu gazete mali problemler nedeniyle ancak 45 sayı yayınlanabilmiştir. Ardından Behbudi, 30 Ağustos'tan itibaren ise "Ayna" dergisini yayınlamaya başlamıştır. 29 Mayıs 1914'te Behbudi, ikinci kez yurt dışı ziyaretine çıkmıştır. Krasnovodsk'tan Bakü'ye, Mineralni vodi-Kislovodsk-Pyatigorsk, Jelevodsk-Rostov-Odessa'ya gitmiştir. Ardından 21 Haziran'da İstanbul'a gitmiş ve sonra da Kudüs'e ulaşmıştır. Aynı dönemde Beyrut, Yofa, Halil Ar-Rahman, Port Said ve Şam şehirlerini gezmiştir.

Bu dönemde milli tarih, edebiyat ve dünyayla ilgili konular hakkında makaleler ve hikayeler yazmıştır. Behbudi, milletin gelişimi için kendisini birkaç dil öğrenmek zorunda hissetmiştir. 13 Ağustos 1913'te, derginin ilk sayısı "İki değil dört dil" başlıklı bir yazıyla çıkmıştır. Makalelerinde yoğunlukla vatan ve millet kavramları üzerinde durmuştur. 20. yüzyılın başlarında Türkistan'ın en büyük siyasi figürlerinden birisi olması dolayısıyla milletin ve vatanın kaderi hakkındaki tüm görüşlerini yazdığı makalelerde işlemiştir. O Sosyalist hareketi ve bunu Rusya'da yaymaya kararlı olan Lenin'in partisini şiddetle reddetmiş ve milletin gelişiminde, Türkistan'ın bağımsızlığı için savaşılmaya yönelmek gerektiğini düşünmüştür. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Şubat Devrimi, Türkistan'da sosyo-politik süreci hızlandırmıştır. Mahmud Hoca, Şubat Devrimi ile yeni bir ruh, yeni bir güç ile harekete geçmiştir (Saidov 2000: 135) Behbudi, bu dönemde Semerkant'ın sosyal yaşamında aktif olarak yer almıştır. Semerkant Müslüman İcra Komitesi'nin ikinci başkanı olarak atanmış Buhara'daki kongreye de ikinci başkanlık sıfatıyla gitmiştir. Devrimle beraber, yeni bir sosyal yaşam dönemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu değişimle birlikte Özerklik taslak programını geliştirilmiş ve bu taslak Ağustos 1917'de oluşturulan Konsey'de yayınlanmıştır. Bu proje, Behbudi de dahil olmak üzere Türkiye'deki önde gelen siyasi şahsiyetlerin, katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 16-19 Nisan 1917'de Behbudi, Taşkent'teki 150 Türkistan Müslüman temsilcisinin katılımıyla gerçekleşen kongrede heyecan verici bir konuşma yapmış ve milleti çatışmaları terk etmeye, nihai amaç için birleşmeye ve ittifaqa katılmaya çağırmıştır. Bu çağrı bağımsızlığa doğru giden ciddi ve cesur bir adımdır. Fakat bu dönemde Sovyetler Birliği tarafından baskıların ve zulümlerin artması, 10 bin Türkistanlının öldürülmesi ve 180 köyün yakılması çalışmaların yarıda kesilmesine sebep olmuştur. Behbudi

önce Semerkant'ta dönmüş fakat orada kalamayarak ve Taşkent'e gitmiştir. Türkistan, Rus hükümet liderleriyle pazarlık etmeye çalışmışsa da yapılan müzakereler sonuç vermemiştir. Türk topraklarında demokratik olarak yeni bir yönetim anlayışının oluşturulması düşüncesi halk tarafından fazla destek görmemiştir. Bu bölgedeki Müslüman topluluğu iki gruba ayrılmıştır. Kısa süre sonra Bolşevikler Taşkent'te iktidarı ele geçirmeye başlamışlardır. Bu dönemde bölge Müslümanları 26 Ekim 1917'de Kokand'da Müslüman Ümmet'in Olağanüstü kongresini yapmışlardır. Birkaç gün süren kongre de Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan edilmiş, kongre de Halk Meclisi üyeleri ve hükümet üyeleri seçilmiştir. Hükümet üyeleri arasında Behbudi de yer almıştır. Sömürgecilerin mirasçıları olan Bolşevikler, Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla kesinlikle ilgilenmemişlerdir. Bunu iyi bilen Behbudi, "Reform yapmalıyız", "Hak alınacak, verilmeyecek!", "Kazak kardeşlerime açık mektup" ve "Gençlik" gibi makaleler yayınlamaya çalışmıştır. O yaptığı çalışmalarla ulusal güçleri birleştirmeye ve Türkistan Özerk Cumhuriyeti'ni korumayı hedeflemiştir. Bu dönemde 19 Şubat 1918'de, Türk Askeri Komiserliği Komutanı E. Perfilev'in önderlik ettiği silahlı bir ordu, Kokand'ı ele geçirmiştir.

1918'de, Behbudi hükümette görev alarak Müslümanların eğitim bölümünün başına atanmıştır. Ancak, eğitim alanında kendisine müdahale etmeye devam edilmesinden, Müslümanların eğitimi için önemli olan tüm meseleleri Behbudi olmadan çözmeye devam etmelerinden dolayı, Behbudi çalıştığı yerden emekli olmak zorunda kalmıştır. Osipov isyanının ardından, Semerkand'da bozgunculuk ve zulüm dönemi başlamıştır. Haksız gözaltların artması ve Hacı Muin'in "İnsanlar büyük tazminat ödeyemezler (tazminat, zarar) yurtlarından ve topraklarından kaçıyorlar. Okulun çalışmaları son derece zarar vericiydi. İnsanların duyguları aşağılandı" şeklinde açıklamalarda bulunarak yapılan çalışmaları eleştirmesi Çeditçilerin çalışmalarını baltalamıştır. Mahmud Hoca, bu konuda bir şeyler yapmak için Şubat 1919'da Taşkent'e gitmesine rağmen hiçbir sonuç elde edememiştir. Mahmud Hoca, Milli kalkınmayı reddeden Sovyetler Birliği politikasının aldatma ve şiddete dayandığını bildiği için çok daha önceden Sovyet harekâtının akıl ve şeriatla uyumlu olmadığını ilan etmişti. 1919 baharında, Behbudi serbest bırakıldıysa da iki ay sonra Mart 1919'da Karshi'de tutuklanarak ve hapse atılmıştır. Birkaç gün sonra hapishanenin yakınındaki "Kraliyet Hayaletinde" Togaybek'in emriyle öldürüldü.

SONUÇ

Yapılan bu araştırma sonucunda; XIX yüzyıl sonlarında Rusya Müslümanlarının mücadele ve çabalarıyla Orta Asya'da ortaya çıkmış olan ve geniş alanlara yayılmaya çalışılan Cedid Hareketi, Sovyetler Birliği'nin, sömürge anlayışına karşı bir başkaldırı olarak değerlendirilebilir.

Önceleri Türkistan halkınca büyük destek gören hareket, bu dönemde Türkistan halkının da ihtiyaç duyduğu sosyo-ekonomik, politik ve eğitim alanlarındaki yenilenme isteğinin de bir yansımasıdır. Bu dönemde Türkistan’da yerli ve milli bir anlayışla her alanda yenilik yapmaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç hissedilmiştir. Bunun sonucunda ülke halkı büyük bir siyasi irade ve büyük bir siyasi mücadele için hazır hale getirilmiştir.

Ceditçilik, "özgürlük, eşitlik ve adalet" sloganları altında faaliyetlerini sürdürmüş, bu faaliyetlerle birlikte Cedit Hareketi ortaya çıktığı ilk yıllar ile birlikte siyasi bir hareket haline gelmiştir. Bu hareketin bir sonucu olarak Türkistan Muhtar Cumhuriyeti hükümeti kurulmuş, ancak, Türkistan halkının milli bağımsızlık için savaşmaya teşvik edilmesinden kısa süre sonra Sovyet yönetiminin bölgeye hâkim olması Ceditçiliğin etkisinin zayıflamasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği’nde 1937-1939’da devam eden “kamu ve komünist parti bürolarını düşmanlardan ve milliyetçilerden temizleme” politikasının bir sonucu olarak, Ceditçilerin Sovyet kurumlarındaki tüm temsilcileri tutuklanmış ve bunların çoğu hapis cezasına çarptırılmıştır. (Milliy Turkiston 92-son, 2003) Böylece, 1939 yılı, Türkistan’da Ceditizmin hareketinin sonu olarak sayılabilir.

Hareket siyasal olarak önemli bir etki meydana getirememiş olmasına rağmen sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında Orta Asya Türkleri arasında önemli bir uyanışa sebep olmuştur. Toplumun birlikte hareket edememesi ve güç birliği sağlayamaması dolayısıyla daha büyük başarıların ortaya çıkmasına zemin hazırlayamamıştır. Sovyetlerin bir güç olarak ortaya çıkması hareketin zayıflamasına ve Sovyetler tarafından ortadan kaldırılmasına imkân vermiştir.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2007). *Özbek Edebiyatı*. Ankara: Alp Yay.
- Ahmad, S. (2018). *Ikki imperiya asoratida, I. Jild*. Toshkent: Info Kapital Grup.
- Ahmad, S. (2018). *Mahmudxo'ja Behbudiy Tanlangan asarlar I. Jild*. Taşkent: Akademnashr Yay.
- Akpınar, Y. (2005). *İsmail Gaspıralı, Seçilmiş Fikri Eserleri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Akyol, T. (1993). *Ceditçilik, İslam Ansiklopedisi, C.7*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Alpargu, M. (2002). *Türkistan Hanlıkları, Türkler, C. 8*. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Andican, A. (2003). *Ceditizmdan Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Eren Yay.
- Barthold, W. (2018). *Türkistan Halkarı Tarihi*. Ankara: Astana Yayınları.
- Baysun, A. R. (1945). *Türkistan'de Milli Hareketler*. İstanbul: Eren Yay.
- Bigi, M. Z. (2005). *Maveraünnehir'de Seyahat*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Ebubekir Güngör. (2011). *Türkistan'da Fikir Akımları: Ceditçilik Türkçülük, İslamcılık*. İstanbul : IQ Kültür Sanat Yay.
- Erşahın, S. (2008). Fıtrat'ın Türkistan için II. Meşrutiyet Mahrecli Tecdid Teklifi Üzerine . *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 47, 21-44*.
- Güngör, E. (2011). *Türkistan'da Fikir Akımları: Ceditçilik Türkçülük, İslamcılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- İslam Ansiklopedisi, C. 12/2*. (1997). Eskişehir: TDY.
- Karimov, N. (2008). *X asr adabiyoti manzaralari I-kitob*. Taşkent: Özbekistan Yay.
- Karimov, S., & Shamsutdinov, R. (2003). *Vatan tarixi (XVI-XX asr boshlari) K.2*. Tashkent: Sharq Yay.
- Karimov, S., & Shamsutdinov, R. (2003). *Vatan tarixi (XVI-XX asr boshlari) K.2*. Tashkent: Sharq Yay.
- Kasimov, B. (1993). *Milliy Uyg'onish va O'zbek filologiyasi Masalalari*. Taskent: Sharq.
- Kasimov, B. (2009). *Milli Uyanış*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Kasimov, B., & vd. (2004). *Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti*. Taşkent: Sharq Yay.
- Khalid, A. (2002). *Ceditçilik ve Orta Asya'daki Yeni Kimliklerin Ayrıntılarına Giriş. Çev: Müfit Balabanlılar*. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Khalid, A. (2002). *Türkler, C.18. Ceditçilik ve Orta Asya'daki Yeni Kimliklerin Ayrıntılarına Giriş. Çev: Müfit Balabanlılar*. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Koncak, İ. (2011). Ceditçilik hareketi ve Türkistan-Osmanlı devleti ilişkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 105-114 s.

- Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dini Yenileşme (1850-1917)*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Milliy Turkiston 92-son. (2003). *Jahon adabiyoti* 8, p. 146.
- Muin, H. (1923-yil 25-mart). Mamudxo'ja Behbudiy. *Zarafshon gazetasi* .
- Piyaskovskiy, A. (1955). *Revolutsiya 1905-1907 godov v Turkistane*. Moskova: Gospolisizdat.
- Rajabov, Q., & Zamonov, A. (2017). *O'zbekiston tarixi (1917-1991 yillar)*. Tashkent: G. Gulam yay.
- Saidov, H. (2000). *Ma'rifat libosidagi ozodlik*. Tashkent: Sharq Yay.
- Shamsutdinov, R., & vd. (2013). *O'zbekiston tarixi*. Tashkent: Sharq Yay.
- Sodiqov, H., & Shamsutdinov, R. (2000). *O'zbekistonning yangi tarixi, Birinchi kitob. Turkiston Chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida*. Toshkent: Sharq Yay.
- Şimşir, S. (2009). *Dünden Yarına Türkistanda Türkler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.III, .* (2003). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Türkestanskiy Sbornik C. 361. (n.d.). s. 144.
- Türkistan Müslümanlarında Maarif İşleri. (1981). *Tercümen gazetesi sayi 7*.
- Xayrullayev, M., & vd. (1999). *Ma'naviyat yulduzlari*. Tashkent: Abdulla Qodiriy Yay.

Sosyal Hizmetlerde “Hak Temelli” Yaklaşım

Mehmet GEDİK¹

ÖZ

“Hak” kavramı, insana ilişkin bütün disiplinlerin vazgeçilmez ortak değeridir. Sosyal hizmet kuramlarının diğer bütün disiplinlerle olan ilişkilerinin merkezinde, önce “insan” ve sonrasında ise insana yönelik “hak temelli” yaklaşımlar vardır. Özellikle sosyal hizmetlerin kendi disiplinine ilişkin multifonksiyonel olması, teorik anlamda insan merkezli temel değere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim “insan” ve “hak” kavramlarının halen hak etmiş olduğu değerlerden yoksun kaldığı bilimsellik iddiaları ile sürekli ihlâl edildikleri görülmektedir.

Bu makalede tekil tarama modelleri üzerinden “insan” ve insana yönelik “hak temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarında anlık ve zamansal gelişimler/değişimler üzerinden vecibe-hak temelli bir sosyal hizmet perspektifinin sunulmasıdır. İnsan ve toplumların güvenli, sürdürülebilir bir yaşam için gerekli olan eko-sistemin mikro/bireysel, mezzo/aile ve makro/toplumsal düzey bütün “exo-dinamik” bütüncül ilişkilerin sınırsızca tahribi ve her geçen zaman diliminde daha da endişe verici düzeylere ulaşması yeni inovatif bir sosyal hizmet perspektifinin bilimsel veriler üzerinden geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, İnsan Hakları, Hak Temelli, Vecibe-Hak Temelli, Eko-Sistem.

“Rights Based” Approach In Social Services

ABSTRACT

The concept of “right” is an indispensable common value of all disciplines related to human beings. At the center of these relations of social work theories with all other disciplines are “human” and then “right based” approaches towards human. Especially social services have multidisciplinary functions in their own scientific world is due to the fact that they have two important values in theoretical sense. As a matter of fact, it is seen that the values of the concepts of “human” and “right” are constantly being violated with the scientific claims.

In this article, a “duty-rights-based” social work perspective will be presented through instant and temporal developments / changes in “human” and “rights-based” social service approaches through individual screening models. Scientific data that the eco-system micro / individual, mezzo / family and macro / social level, which are very necessary for a safe and sustainable life for people and societies, can reach unlimited disruption of all “Exo-Dynamic” holistic relations and reach an even more worrying level in each passing period on which can be read.

Keywords: Social Service, Human Rights, Rights Based, Duty-Rights Based, Eco-System.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mehmet.gedik@izu.edu.tr

Giriş

Sosyal hizmet ve uygulanırlığına ilişkin birçok bilimsel çalışmalarda, genel anlamda insan hakları ile ilgili boyutları ele alınmaktadır. Zaman zaman sosyal hizmet ve insan hakları bağlamında eleştirel yaklaşımların olduğu ve bu eleştirilerin netice itibarı ile bir öneriye dönüştürülmesinde oldukça farklı sorunların yaşandığı gözlemlenmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen tekil veriler üzerinden bu sorunların genel anlamda “Sosyal Hizmet Kuramları” olarak bilim dünyasında insanların bilimsel kutsamaları çerçevesinde, zaman zaman da tanrılaştırıldığı, sosyal bilimlerin kutsalları olarak algılatılmış oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum ister istemez, sosyal bilimler gibi bir değerın manipülatif algılatmalar üzerinden değersizleştirilmesine, insanlığın hak ettiği değerden ziyade, sanayi ve ekonomi gibi unsurlar tarafından araçsallaştırılmalarına neden olmaktadır.

Dün bilimsel gerçekler olarak algılatılan birçok sosyal yaklaşımların günümüzün sorunlarına çözüm üretemedikleri bütün açıklığı ile ortadadır. Bugün halen demode olmuş bu yaklaşımlarda ısrarcı olmak, insan ve toplumların sorunlarının çözümünde doğru yaklaşımlar olduğuna ilişkin algılatmaların, yarınların yanırları olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır.

Bilim, önceden yaratılmış olan hiçbir şeyi yeniden yaratabilme gibi bir iddiada bulunması kendi disiplini içerisinde bilim ile çelişmesidir. Bilimin hiçbir suretle Allah'tan (c.c.) başka bir tanrı, peygamber veya bir meleğe ihtiyacı yoktur. Bilimin Allah'ın Subûti Sıfatı (Sıfat-1 Subutiyye) gereği “İlim”in hikmetine ulaşabilmek gibi bir misyonu/görevi vardır. Bu perspektiften incelendiğinde günümüz sosyal kuramlarının Allah'ın (c.c.) Sıfat-1 Subutiyye'si dâhilindeki “İlim Sıfatı” gereği İlimin hikmeti ve hakikatine ihtiyacı vardır. Günümüzde bilim, bilimsellik iddiaları ile ilmin merkezinden, değerlerinden oldukça uzaklaştırıldığı, manipülatif modernist kuramsallıklar adı altında bilimsel yaklaşımların insafına terk edilmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma diğer çalışmalardan farklı olarak, sosyal hizmet disiplinini kendi sorumluluğu dahilinde “vecibe-hak temelli”lik ilkesi ile ilişkilendirilmesini ve kendi temel değeri ile buluşturulmasına yönelik olacaktır. Sosyal hizmetler açısından oldukça değerli olan “hak” yaklaşımının “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin de ötesinde “vecibe/sorumluluk” yaklaşımı olduğuna dikkati çekmektir.

Günümüzde holistik yaklaşımlardan oldukça uzaklaştırılmış sosyal hizmet uygulamaları insan ve toplum açısından oldukça sorunlu hale dönüştürülmüştür. Sosyal hizmetlerde olması gereken holistik yaklaşım İslâm Âkidesi bağlamında incelendiğinde; insan ve toplumlara ilişkin bütün temel hakların devredilemez “Vecibe-Hak (Ödev/Sorumluluk)” temelli olarak ele alındığı görülmektedir. Allah'ın (c.c.) her şeyin üstünde “Ahsen-i Takvim (en güzel surette,

biçimde/kıvamda)” (K.K.: Tin 95/4) yarattığı, yaratılmışların içinde “şan, şeref sahibi (şerefli/onurlu ve en üstün)” (K.K.: İsrâ 17/70) kıldığı, saygınlığı değerleri bakımından yeryüzünün “en iyi nitelikli” olduğu insanı bütün hizmetlerin merkezinde tutmuştur. Yaratılmışların en değerlisi, en şerefli, en güzeli, iman yönünden en “kâmil”i ve yine ahlâk bakımından da en güzel ahlaklı kılınan “İnsan”ı, mikro-organizmayı eko-sistem bütünlüğünde koruyucu-önleyici ve ıslah edici yaklaşımlar üzerinden ele alan sosyal bir disiplin üzerinden koruma altına aldığı gözlemlenmiştir.

İnsan ve toplumların geleceğine ilişkin bütün bu hak temellilik ilkeleri dikkate alındığında, sosyal hizmetler için önem arz eden “hak” kavramının “Evrensel Temel İnsan Hakları Bildirgesi” bağlamında yeniden yorumlanmasını ve bu bağlamda çözümler önerilmesini zorunlu kılmaktadır. Sorunlarına ilişkin adalet ve hukuk kavramlarının “hak temelli” çözümler üretebilme iddiaları, karşılaşılan bu son “Korona-Virüs (Covid-19)” hadiselerinde sosyal hizmet yaklaşımlarının ne denli bir çıkmaza ve çaresizliğin eşiğine geldiği yine birçok bilimsel veriler üzerinden okunabilmesi mümkün olmuştur. “Hak” kavramı hiç bu denli yerlerde sürünmemiş ve çıkar amaçlı araçsallaştırılmamıştır. Thompson’un da dediği gibi, “Acaba sosyal hizmet miadını doldurdu mu?” (United Nations, 1992: 236). İnsan onur ve haysiyetinin oldukça değersizleştirildiği 21. yüzyılın ilkbaharında günümüz sosyal kuramlarının işlevselliği mutlaka sorgulanmalıdır. Sosyal hizmetlerin sürekli gelişen ve değişen toplumların “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında ele alınarak insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın, birey, aile ve grupların din, mezhep, cinsiyet, kültür, dil, ırk, renk, etnik köken ve siyasi görüş ayırımı yapmaksızın sosyal adaletin bir gereksinimi olarak insanlığı değerli kılabilecek yeni teoriler sunabilmelidir. Ancak o zaman bilge kral Aliya İzzet Begoviç’in de belirttiği gibi; “Arzın Kurdu”na dönüştürülen insanın yeniden kendi ilmi değerlerini, hikmetleri ile buluşturularak “Sema’nın Çocuğu (Kâmil İnsan)” (Begoviç, 2015) olabilmesi mümkün görülmektedir.

Araştırmanın Problemi

Probleminin ortaya konulması, Evrensel Temel İnsan Hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının sorgulanmasına gerek görülmeksizin, “doğru” olduğu “varsayım”ından hareketle mevcut problemlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Varsayımlar; “herhangi bir deney ile kanıtlanamamış, kuramsal düşünüyü veya varmış gerçekmiş gibi kabul edilen, olayı açıklamada yararlanılan bir ilke“ olarak görülmektedir (Karasar, 2016: 102). Hak temelli sosyal hizmet yaklaşımlarının bir varsayım, bir “sayıltı, ferazite, (assumption)” olarak görülmesi,

araştırmanın verileri üzerinden problemlerinin belirlenmesine, tespitlerin ortaya konularak bir sonuca ulaşılmasında bir ön kabul olarak görülmüştür.

10 Aralık 1948 “Birleşmiş Milletler (UN-United Nations)” Genel Kurulu’nda kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ve sonrasında birbiri ardına uyarlanan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950)”, “Mülteciler Hukuku Statüsü Cenevre Sözleşmesi (1951)” ve “Vatansız Kişilerin Statüsü Sözleşmeleri (1954)” birbirleri ile karşılaştırıldığında insan hakları ve sosyal hizmetlere ilişkin bütün yaklaşımların birbirleri ile oldukça örtüştükleri görülmektedir. Dolayısıyla bu makalede, günümüzde uygulanmakta olan birbirinden farklı “Sosyal Hizmet” yaklaşımlarının ne denli “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”ne uyup uymadıkları ve bu uygulamalara ilişkin problemlerin belirlenerek farklı çözüm önerilerinin sunulmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Makalenin ana teması, dünya genelinde “İnsan Hakları” bağlamında uygulandığı iddia edilen sosyal hizmet yaklaşımlarının elde edilen bilimsel veriler/bulgular üzerinden incelenerek bir sonuç önerisinin hazırlanmasına yönelik olacaktır. Bu noktadan hareketle araştırmaya ilişkin elde edilen bütün verilerin/bulguların “Tekil Tarama Yöntemi” üzerinden ele alınarak analizlerinin yapılması önem arz etmiştir. Araştırmada, tekil tarama modelinin seçilmesindeki neden, zamansal ve anlık verilerinin taranarak geleceğe yönelik bir varsayımda bulunulmasıdır. Elde edilen veriler zamanlama ile sınırlı kalsalar da geçmiş zamanlamalara yönelik bütün gelişmelere dayandırılabilen ve geleceğe ilişkin ön varsayımlarda bulunulabilmesini mümkün kılabilen (Karasar, 2016: 112 vd). Bu noktadan hareketle “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”nin “Sosyal Hizmet” kuramlarının temelini oluşturan “hak” kavramı ile ilişkilendirilmesinde günümüzün pratik uygulamalarına nasıl yansıtıldığının zamansal/anlık değişim ve gelişim süreçlerinin derinlemesine gözlemlenmesidir.

Araştırmalar için kullanılan tekil tarama modellerinin, insan ve toplumlara ilişkin bütün mikro, mezo ve makro düzey yapılanmalarda zamansal ve derinlemesine oldukça güvenilir bir gözlemlenmeyi sağlayabildiği belirlenmiştir. Özellikle araştırmamızın “Sosyal Hizmet” içerikli bir çalışma olduğu ve eko-sistem bağlamında yaşamın bütün alanlarında oldukça etken bir misyon üstlenmiş olması çalışma alanının derinliği ve genişliği dikkate alındığında tekil tarama modelinin kapsamlı gözlemlerin gerçekleştirilebilmesinde oldukça uygun bir yöntem olduğu gözlemlenmiştir.

İnsan Hakları ve Gerekliliği

“İnsan Hakları” kavramı, birçok sosyal teorilerin temel değerlerini oluşturduğu ve günümüzün sosyal politikalarını oldukça şekillendirdiği gözlemlenebilmektedir. “Hak” kavramı genel itibarı ile en çok kullanılan ve oldukça farklı terminolojik yorumlamalara maruz kalmış bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Gerek ulusal ve gerekse uluslararası “hak” kavramına ilişkin yaklaşımlar incelendiğinde, bu yaklaşımların oldukça büyük bir bölümünün endüstriyel toplumların geliştirilmesi ve kalkındırılmasına yönelik anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Makro düzey sanayi toplumlarında endüstrileştirmeye yönelik bireysel roller dikkate alınmaya çalışılsa da sosyal devletin temel unsuru olan insanın korunması, güçlü unsurların güçsüzleri desteklemesine ilişkin olduğu ve kimi yaklaşımların da “İnsan Hakları” ile ilgili önemli bir misyonunun gerçekleştirilmesinin doğal insan hakların dokunulmazlığının gerekliliğine dikkatler çekilmiştir (United-Nations, 1992;Güngör, 2016: 264).

İnsan hakları yaklaşımının yalnızca insanların birbirleri ile mikro düzey ilişkilerinde ötesinde mezzo ve makro düzey ilişkilerde de dikkate alınmasının gerekliliği bir zorunluluktur. Çünkü “hak” kavramı terminolojik anlamda oldukça evrensel bir değer taşımaktadır. Bu bakış açısından ekolojini, eko-sistemin mikro organizması olan insanın hak talepleri holistik anlamda ele alınması önem arz eden bir konudur. Dolayısıyla “insan” ve onun “hakları”na ilişkin bütün gereksinimler bir “Eko-Sistem” bütünlüğünde “İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat)” unsurlarının Exo-Dinamik ilişkilerinde, insanı merkezine alarak doğal hak taleplerinin değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. İnsan haklarının gerekliliği hususundaki bulgular, Jim Ife’nin³ “insan hakkının üç geleneği”ne ilişkin birincil, ikincil ve üçüncül gelenekleri konusunda ele aldığı yaklaşımlar dikkati çekmektedir (Ife, 2017: 20-21).

İnsan Haklarının Birincil Geleneği: İnsanın, insanlığın doğal bir unsuru olarak yaratıldığının altını çizmektedir. Dolayısıyla insanın ana rahmine düşmesi ile birlikte daha henüz dünyaya gelmeden önce sahip oldukları dokunulmaz hakları vardır. Bu haklar dokunulmaz birincil haklar olmanın ötesinde “Tanrı’nın⁴ (Allah’ın)” insana bahsetmiş olduğu lütfettiği haklar olarak görülmektedir. Birincil hakların yaşamak, özgürlük, refah gereksinimi, güven arayışı gibi

³ Jim Ife; bir dönem “IFSW- Internationalen Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmetler Uzmanları Federasyonu)” başkanlığını yürütmüştür.

⁴ Araştırmanın bazı bölümlerinde zaman zaman “Tanrı” kelimesi kullanılmaktadır. Makaleye ilişkin elde edilen literatür ve diğer kaynaklarda kullanılmış olmasından dolayı zaman zaman kullanılmasına gerek duyulmuştur. “Tanrı” kelimesinin terminolojik (teorik) anlamda içeriği anlamı, Müslüman toplumların kayıtsız şartsız iman etmiş oldukları “Cenab-ı Allah” olgusunun, içeriği ve anlamların, kavramsal olarak tam bir karşılığı olmamaktadır. Allah kelimesi özel bir isimdir. Hiçbir dilde terminolojik olarak herhangi bir şekilde tercüme edilebilecek bir karşılığı yoktur. Dolayısı ile araştırmada ele alınan “Tanrı” ve “Allah (c.c.)” kelimeleri birbirleri ile özdeşleştirilmeden dikkate alınması önem arz etmektedir.

bireyin vazgeçemeyeceği hakları içermektedir. Vazgeçilemeyecek bu birincil hakların, yalnızca Allah'ın (c.c.), insana bahsettiği doğal haklardandır. Ek-Sistemin en önemli değeri olan insanın yaratılışına özgü insanların “eşit yaratılış ilkesi” çerçevesinde ele alınmasını zorunlu kılan “hak” yaklaşımı olarak görülmektedir. “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”, bu bağlamda anayasa ve yasaların insana dair bütün temel değerlerinin insan haklarının birincil geleneğine dokunulmaz haklara dayandırılmaktadır. Hiçbir insan dini, inancı, cinsiyeti, ırkı, soyu, rengi, dili, yurdu ve etnik kökeni, siyasi görüşleri vb. ne olursa olsun vazgeçilemeyen haklar olup, en değerli dokunulmaz temel insan hakları kapsamındadır (Gedik, 2019: 163-165).

İnsan Haklarının İkincil Geleneği: Makro düzey yönetimlerin, devletlerin “Temel Hak ve Hukuklar” ilişkisi gereği toplumun bütün insanlarına karşı sorumluluklarının, yükümlülüklerinin olmasından kaynaklanan bir gelenektir. İkincil gelenekler aynı zamanda devletlerin sivilleşmesine, medenileşmesine oldukça katkı sağlayan yaklaşımlar olarak görülmektedir. Sivil devletler, kendi makro yapılanmaları çerçevesinde yaşayan bütün vatandaşlarını ve onun da ötesinde sınırları içerisinde yaşayan bütün insanlarını hiçbir ayırım yapılmaksızın gerek “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”, anayasa ve yasalar bağlamında ve gerekse insan haklarının birincil geleneği olarak kabul görmüş olan dokunulmazlıklara dikkat ederek insanların “adil ve eşitlik ilkesi” gereği güvenli bir yaşam sürmelerini sağlamakla yükümlüdürler. Devletlerin sivilleşmeleri yönünde bu türden medeni yaklaşımları, insan ve toplumların huzur, mutluluk ve refahının sağlanmasına yönelik insan haklarının ikincil geleneğini kapsayan uygulanırlığının dikkate alınması oldukça önem arz etmektedir. Devletlerin insan haklarına yönelik asıl amaçları incelendiğinde, insanı insan yapan bütün vazgeçilemez ve devredilemez hakların korunmasını, insan onur ve haysiyetinin güven altına alınmasında devletin eko-sisteme dair bütün enstrümanlar üzerinden yasalarla güvence altına alan makro düzey yapılanmalar olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 163-165).

İnsan Haklarının Üçüncül Geleneği: Bu yaklaşımın, diğer iki gelenekten farkı birtakım hakların insanlar tarafından sonradan elde edilmiş haklardan meydana getirilmiş olmasıdır. Üçüncül hakların nesnel anlamda var olduğundan hareketle, insanın emeği karşısında elde edilmiş olduğu bütün hakların korunmasına ilişkin bir “hak ilkesi” kuramı olduğu söyleyebiliriz. Gerek mikro/bireysel, mezzo/aile ve gerekse makro/toplumsal (kolektif) düzey elde edilmiş hakların korunmasını zorunlu kılan temel hak ilkesidir. Bu haklar, devletlerin sosyal adaletin sağlanmasında elde edilmiş “doğal haklar” olarak adlandırılırken, siyaset camiasında hâkim, savcı, avukat ve benzeri tüm adalet mensuplarınca “hukuki haklar - yasal haklar” olarak da tanımlanmış olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 163-165).

Özellikle sosyal bilimlerin birçok temel kaynakları, “insan” ve insana dair bütün “hak temelli” kavramlarının kendine özgü değerlerinin büyük ölçüde Aydınlanma Devrimini “Hümanizm Hareketi” ile başlatılmış olduğunu savunmaktadır. Fransızların “Işıklar Yüzyılı (Siècles des Lumières)” olarak adlandırdığı ve sonrasında da Anglo Saksonların aydınlanma adını verdikleri bu sürecin insana ait “hak” yaklaşımlarını oldukça “Pozitivist/İndirgemeci (Neolojist)” temellerde ele aldığı görülmektedir. İmanuel Walkenstein ve arkadaşlarının, Auguste Comte’un sosyal bilimlerin öncüsü olarak göstermiş olduğu, sosyal bilimlerin yeniden tanımlanmasına yönelik raporunda; sosyal bilimlerin “Neolojizm⁵ (Pozitivizm)” perspektifinin kendi içerisinde bütünleşmiş birleşik bir yaklaşım olduğundan bahsetmektedir (Wallerstein & Juma ve dğr., 2014: 25). Nitekim Rönesans ve Aydınlanma sürecinin sosyal bilimcilerin ve filozoflarının büyük bir kısmının deist inanç ve saplantılarının olduğu bilinmektedir (Uçar, 1989: 28;Türe, 2014: 156). 19. yüzyılın sanayileşmesine paralel geliştirilen toplumun endüstrileştirilme hareketi yeni bir “Sosyolojik Devrim”in doğmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimlerin “İnsanın Bilimi (Science de l’Homme)” algılatmaları ile dönemin pozitivist sosyal bilimcilerini yetiştirdiği, insan ve toplumların endüstrileşme sürecine paralel geliştirilerek değiştirildiği görülmektedir.

Bu yaklaşım Aguste Comte’un bilim ve felsefe arasında bir ayrışmayı, bir boşanmayı da beraberinde getirdiği yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu durum dünyanın metafizik kuralları dışına sürüklenerek determinist kuramlar tarafından yönetilmesinin önünü açmıştır (Wallerstein & Juma ve dğr., 2014: 19). Comte ve aynı düşüncede olan determinizmin savunucuları, pozitivist/indirgemeci sosyolojik algılar üzerinden insana yönelik “lütuf temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarını da yaygınlaştırmışlardır. Bunun en önemli nedenlerin başında, insan ve toplumların “Eko-Sistem” içerisinde güçlü kılan üç temel değer, “İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Doğa (Tabiat) ve İnan-Toplum (Çevre)” ilişkilerinde bütün “Exo-Dinamik İlişkiler”ini “3 Evre (Hal Yasası)” adı altında “Atom Teorisi” yaklaşımı ile atomize edilerek birbirlerinden ayrıştırıldığı söylenebilir.

18. yüzyılın sosyolojik tarihini perçinleyen 1789 Fransız Devrimi “Kardeşlik, Barış, Eşitlik” sloganlarının insanlığa vaat ettiği sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılamadığını yine günümüz sosyoloji tarihi kayıtlara almıştır. 18. yüzyıl bütün devrimci sosyal teorinin köklerinin liberal düşüncelerin “reformist proje”lerinin yattığı görülmektedir (Turner, 2013: 283). Devrim günlerinde 40 yaşlarında olan ünlü Alman şair ve doğa bilimcisi Wolfgang Goethe bütün devrimlere karşı olmakla birlikte, oldukça iddialı olan Fransız Devrimi’nin amacı olduğu iddia

⁵ Neolojizm; Fransızca bir terminoloji olan “néologisme” nin bir karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçede; “türetmecilik ve uydurmacılık” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir Es ist eine unzüchtige Quelle angeben.

edilen “Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik” ilkelerinin ulaşılabilirliğine inanmadığını her fırsatta belirttiği görülmektedir. Goethe’nin de inanmadığını belirttiği bu pozitivist sosyolojik yaklaşımlar, 18. yüzyılın sosyal disiplinlerinin siyasal ve sanayi devrimleri mücadelesi neticesinde ortaya çıkan fırsatların nasıl şekillendirildiğinin günümüzde anlaşılması açısından önem arz ettiği görülmektedir. İnsan ve toplumlara kardeşlik, barış, eşitlik vaat eden bu devrimlerin son iki asırdır kutsallaştırılmış olması insanlığı bir çıkmaza sürüklemiş ve toplumsal çatışmaları daha da pekiştirmiştir. Bu kutsamışlığın günümüzde hâlen sosyal disiplinleri ve aynı zamanda sosyal bilimcileri oldukça çıkmaza soktuğu ve yeni sistemleri de olumsuz etkilediği gözlemlenmektedir (Turner, 2013: 286).

Devrim sosyolojisinin “3 Evre (Hal Yasası)” yaklaşımları gerek “Eko-Sistem”i ve gerekse sistem içerisinde mikro organizma olan bireyin “İnsan-Din (Allah c.c.)”, “İnsan-Toplum (Çevre)” ve “İnsan-Doğa (Tabiat)” ile olan bütün Exo-Dinamik ilişkilerini birbirlerinden bağımsız evreler olarak dayatılması, sosyolojinin “Işıklar Yüzyılı (Aydınlanma)”nın bir tezahürü olarak günümüzde bir karşılık bulduğu söylenebilir. Eko-Sistem için oldukça önem arz eden bu “3 Evre (Üç İlişki)”nin insan ve toplumların “Exo-Düzyey-Dinamik” etkileşimlerinde bir mizan/ölçü olmaları açısından oldukça önem arz ettiğinin altı çizilmelidir. Birbirleri ile yakından ilişkilendirilen bu üç evre, kâmil insanların, kâmil toplumların oluşturulmasının bir gereği olarak görülmektedir.

“İnsan” ve insanın “hak”kı gibi oldukça değerli bu iki kavramın yalnızca aydınlanma dönemi (Işıklar Yüzyılı) özelinden “Neolojist⁶ (türetmecilik)” yaklaşımlara hapsedilerek, “Pozitivist (indirgemeci)” uygulamalar üzerinden araçsallaştırılması günümüz sosyal teorilerini oldukça değersizleştirmiş ve hak ihlallerini sıradanlaştırılmıştır. Bu perspektiften incelendiğinde; Işıklar Yüzyılı olarak da yansıtılmaya çalışılan aydınlanma hareketinin sanayi, endüstri ve ekonomik anlamda bir ilerlemeye indirgenmiş olduğu görülebilmektedir. Oysaki gerçek anlamda bir aydınlanmanın, sürekli gelişmekte olan toplumların değişimine ve bu bağlamda ilerlemeye bakışın karakteristik bir özelliği olarak algılatılması oldukça yerinde bir yaklaşım olacaktır. Aydınlanma, pozitivist yaklaşımlar üzerinden oldukça “sınırlı doğrusal düşünmenin” reddini gerektirirken sosyal anlamda daha bütüncül bir düşünüşün/anlayışın benimsenmesini zorunlu kılmaktadır (Ife, 2017, 200).

Dolayısıyla insan ve toplumlara ilişkin bütün “hak”ların ve ona ilişkin oldukça değerli olan bütün kuramların gelişim serüvenleri incelendiğinde, insanlık tarihi ile özdeşleşmiş olduğu,

⁶ Neolojizm; “néologisme”nin bir karşılığı olarak Fransızca kökenli olarak kullanılmaktadır. Türkçede; “türetmecilik ve uydurmacılık” anlamlarında kullanılmaktadır. (TDK, 2020)

antik çağlara, 7. yüzyılın İslâm medeniyetine, 11. ve 18. yüzyıllara kadar birçok kadim kültürleri oluşturan toplumların oldukça kıymetli katkıları olduğu görülmektedir. İnsan ve hak yaklaşımlarına ilişkin konuların daha net anlaşılması açısından, “İslâm Medeniyeti” ve bu bağlamda oldukça değer atfedilen insanın en güzel surette, kıvamda “Ahsen” olarak yaratılmışlığı, onun temel hak ve hukukun kavranması açısından önem arz etmektedir. Yine, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” ve bu bağlamda Batı’nın “insan” ve “hak” yaklaşımlarında insana ilişkin bütün alanlarda ne denli bir çıkmazın eşliğinde olduğunun anlaşılması da önem arz etmektedir.

Batı’nın “Hak” Yaklaşımı

İnsanın ilk yaratılışından günümüze oldukça farklı yönleri ile anlaşılmaya çalışıldığı, onun ne olup ne olmadığına ilişkin birçok bilimci ve bilim dışı yaklaşımlar üzerinden açıklık getirilmeye çalışıldığı görülebilmektedir. İnsanın tarifine ve anlaşılmasına dair en önemli ortak noktanın, onun ekolojik/eko-sistem orijininde anlaşılmasında görülmektedir. Özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininin insan ve insana yönelik değer temelli yaklaşımlarının yanı sıra Uzak Doğu felsefelerinden Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm ve Şintoizm gibi inanç akımlarının da ana hedeflerini insan oluşturmuştur. Yine eski Yunan felsefesinin kozmolojik ve sonrası antropolojik dönemleri incelendiğinde insanın mutlaka kendisi dışındaki bütün unsurlar, “Exo-Dinamik Etkenler” üzerinden de anlaşılacağı görülmektedir. Dolayısıyla “Işıklar Yüzyılı (Siècles des Lumières)” olarak adlandırılan Batı’nın pozitivist indirgemeci aydınlanma ve hümanist yaklaşımların birtakım insanların “hak” ilkesi bağlamında kendi güçlerini arttırılırken bir kısım insanların da “lütuf” ilkesi gereği sömürülerin arttırıldığı gözlemlenmiştir.

Aristo’ya göre; insan doğası gereği diğer varlıklar gibi iyi ve faydalı olan her şeye ulaşmayı hedeflemektedir. Doğruyu seçmek ve iyiye olan yönelimler özgürleşmenin bir gereği olarak görülmektedir. Köleler, efendilerinin bütün talimatlarını yerine getirip kendilerine lütfedildiği kadar bir iyiliği elde etme imkânına sahiptirler. Dolayısıyla köle ile efendisi arasında exo-dinamik bir etkileşim, bir alışveriş söz konusudur. Köle, efendisinin bütün talimatlarını, emirlerini yerine getirerek iyiliğe ulaşmayı hedeflerken, efendi de kölesinin emeğini/gücünü kullanarak kendi amaçlarına daha kolay ulaşmayı hedefler. Aristo, bir kısım insanların akli melekelerini gerektiği gibi müzakere yapamayacağını, akıllarını kullanabilme yetisine sahip olamayacaklarını belirterek doğası gereği özgür olamayacaklarını ve köle olarak bir yaşamı “hak” ettiklerinin altını çizmektedir (Canatan, 2014: 37). Yine 19. yüzyılın Batı Aydınlanma

Hareketi'nin, Aristo'nun insanların "iki grup"lu yaratılmış olduğu yaklaşımından hareketle köle efendi ilişkilerini oldukça benimsemiş oldukları gözlemlenmektedir. İnsanların iki kutuplu yaratılmışlık anlayışına göre insanların bir kısmının hizmet edilen "hür insanlar" olduğu ve diğerlerinin ise hizmet eden "hizmetçiler-köleler" olduğuna ilişkin bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir (Akgündüz, 2017: 13). Kimine göre bir hak, kimine göre ise bir lütuf olması gerektiğini savunan "hak" yaklaşımının Batı Uygarlığının temel felsefeleri üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

21. Yüzyılda İnsan Haklarına İlişkin Veriler

İnsanın mevcut eko-sistem içerisinde hak temelli, güvenli bir yaşam sürdürebilmesini mümkün kılacak oldukça yeterli bilimsel verilerin olduğunu söyleyebiliriz. Burada önem arz eden en önemli husus, elde edilmiş olan bütün bu değerli verilerin, "insan" "hak"ının korunmasında hak yaklaşımının birincil, ikincil ve üçüncül geleneklerin dikkate alınıp alınmaması hususudur. Dolayısıyla insana ilişkin bütün hak temelli ihtiyaçların doğal bir eko-sistem bütünlüğünde, "İnsan-Din (Allah c.c.), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat)" evrelerinin insanla olan exo-dinamik ilişkilerinde insanı sistemin orijininde tutulabilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Felsefe tarihçisi Alman filozof Ernest Cassirer (1874-1945) "İnsana Dair Deneme" adlı eserinde 20. yüzyıl insanlığının kendisini tarif ederken yaşadığı krizlere dikkati çekerek; günümüzde insanın doğasına ilişkin ulaşılmış olan bilginin, geçmiş asırlara kıyasla oldukça daha fazla ve tutarlı veriler olduğunu ifade etmektedir (Canatan, 2014: 7). Bugün 21. yüzyıl ilkbaharı insanın kendisinin anlaşılması ve tarifine ilişkin bilimsel veriler incelendiğinde, geçmiş asırlarda elde edilmiş bulgularla karşılaştırıldığında inanılmaz boyutlarda zengin ve tutarlı bilgilere sahip olduğu görülmektedir. Bu verilerin tutarlılığı, güvenilirliği ve zenginliği bilim dünyasını cezbediği gibi, bu bilgilere hızlı ulaşılması da insana dair güvenilir bir yaşamı daha mümkün kılabilmesinin beklentilerini de beraberinde getirmiştir. Gerek Cassirer'in yaşadığı dönem ve gerekse 21. yüzyılın bu ilk çeyreği dikkate alındığında bilgiye dayalı bütün verilerin yeterliliği ve ulaşılabilirliği geçmiş asırlara kıyasla çok daha şanslı bir dönemde olduğumuzu bütün insanlığa sunmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bu bilimsel verilerden hareketle "hak temelli"lik ilkesinin sosyal bilimlerin ve dolayısıyla sosyal hizmet yaklaşımlarının temel paradigmasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Onun içindir ki, kadim insanlık tarihinin insana ilişkin bütün yaklaşımlarında günümüz "Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri"nin temel ilkelerine oldukça faydalı katkılar sağlamış olduğu görülmektedir. Batı'nın Aydınlanma Hareketinin bir

medeniyet mi yoksa bir uygarlık mı olduğu konusu sürekli tartışmalı bir konu olmuştur. Derinlemesine incelendiğinde, “insan” ve “hak” tezahürlerinin gerek evrensel insan hakları belgelerinde gerekse buna bağımlı anayasal ve yasal düzenlemelerin hak temelli yaklaşımlar üzerinden ele alındığı görülmektedir. Ama ne var ki, söz konusu olan “insan haklarının birincil geleneği” olan devredilemez hak ve özgürlüklerin toplumun her alanında sürdürülebilir güvenli bir ortam için yaşam mücadelesi veren her insan için geçerli kılınmadığı gözlemlenmektedir.

Genel anlamda yazılı ve yazılı olmayan sözleşme, belge, bildiri, anlaşma ve antlaşmaların (musâlaha) var olmasına rağmen insanların hak ve hürriyetlerine ilişkin uygulamalarda özgürlük ve güvenliğin oldukça kısıtlandığı ve doğal haklarından mahrum bırakıldıkları, adeta günümüzde efendi-köle ilişkileri statüsünde ele alınan bir yaklaşım görülmektedir. Tüm dünya insanlığının sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve bunlara bağımlı sosyo-psikolojik çıkmazları, mevcut olması gereken insan hakları bağlamında ele alındığında günümüzde de gücü elinde bulunduran kralların/efendilerin kendilerine ait olarak gördükleri kölelerine/hizmetçilerine “lütuf temelli haklar” sunduğuna ilişkin veriler insanlık tarihine kaydını düşmüştür.

İnsan ve toplumlara ilişkin elde edilen bütün bilimsel veriler yeniden kendi gerçek değerleri, ilmin hikmet ve hakikatleri ile buluşturulmalıdır. Yeniden insanı “Ahsen Takvim” kılan onu anlamlaştıran bütün unsurları ile barıştırmalıdır. İnsana dair bütün bilimsel verilere bu denli hızlı ve kaliteli ulaşıldığı günümüzde insanlığın, psikolojik, etnolojik, antropolojik ve tarihi süreçleri dikkate alınarak bilimsel zenginliklerin insanın hayrına ve faydasına dönüştürülmesi, dünyayı yaşanabilir güvenli bir konuma kavuşturulmasının zorunluluğu bütün açıklığı ile ortadadır. Analitik düşünmeyi mümkün kılan insan aklı ve onun zekâsı, bilimsel zenginliklerin farkında olarak; insanlığın neden bir çıkmazın eşiğinde olduğunu, kendisine bu denli düşman olabildiğini, bu sorunların nelerden kaynaklandığını derinlemesine tespit edebilecek ve çözüm üretebilecek yetenekte yaratılmıştır.

Tam da bu noktadan hareketle insan ve ona yönelik insan hak temelli bir sosyal hizmetin gerçekleştirilmesinde bilginin yetersizliği ve ulaşılamazlığından değil, bilginin hak ettiği ilmi değerler ölçeğinde kullanılmamasından kaynaklanmadığı görülmektedir. Bilim her ne kadar ilmi hakikatler dışına çıkartılmaya ve zoraki “Marifetullah’tan (Allah bilgisi)” bağımsız kılınmaya yönelik pozitivist ve post-pozitivist yaklaşımlar üzerinden çalışılsa da zaman zaman kendi fabrika ayarlarına dönüşmek durumunda kaldığı gözlemlenmektedir. Eko-Sistem dâhilinde insan merkezli sahip olması gereken değerleri önemseyen, “İlmü’l Cemâl (estetik, güzellik ilmi)” kabilinde bir İbn-i Sina’nın, İbn-i Rüşd’ün, İmam Gazalî ve İbn-i Haldun’un insan ve hak yaklaşımlarının tamamen ilmin hakikatleri ve gerçeklikleri çerçevesinde olduğu

görülmektedir. İlmin hikmetinden, gerçekliklerinden uzaklaştırılmış bir bilimin her ne kadar zengin bir veriye sahip olsa da insan ve toplumlara dair sorunlara çözümler üretmediği günümüzde de bütün açıklığıyla görülmektedir. Dolayısıyla insan, fitratı gereği kendi doğal haklarına ihtiyaç duyan bir varlık olarak yaratılmış ve bu hakların tüm dünya genelinde bir dokunulmazlığına ihtiyaç görüldüğü gibi ortak evrensel bir dile kavuşturulmasının da ivedilikle beklendiğinin altı çizilmesi önem arz etmektedir (Gedik, 2019: 189).

Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi

Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşme sürecine nasıl gelindiğinin anlaşılması açısından insan haklarına ilişkin nasıl bir tarihî süreçten geçilmiş olduğunun bilinmesinde yarar vardır. İnsan haklarının özellikle Batı Avrupa ülkeleri tarihi perspektifinden ele alındığında, bugünkü mevcut konumu ile bu hakların oluşumunda birçok gelişim süreçlerinin etkin olduğu görülmektedir. Öncelikle 1215 yılında İngiliz kral ve soylular/baronlar arasında imzalanan “Magna Carta” antlaşması ile “Özgürlüklerin Büyük Fermanı (Great Charter of Liberties)” ilan edilmiş, krala öngörülen bazı hakların sınırlanması ve soylu/seçilmiş halka yönelik bazı hak ve özgürlüklerin lütfedilmiş olmasına ilişkin bir antlaşmadır. İngiltere Kralı John’un imzaladığı antlaşmanın ön sözünde; İngiliz Kralı, İrlanda efendisini ve Akitanya Dükü’nün lütfu üzerinde onaylanmış bir antlaşma olduğu belirtilmiştir (National Archives, 2020). 1640 yılında gerçekleşen İngiliz Devrimi, 1648 yılı Vestfalya Barışı antlaşması azınlıklara yönelik koruma haklarının genişletilmesi, 1776 yılı Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 yılı Fransız Devrimi ve sonrasında gerçekleşen 1848 Devrimlerinin bugünkü insan haklarının mevcut konumuna oldukça fazla etki etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan trajedik hadiseler 1948 yılında “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Evrensel Sözleşme’nin imzalanmasından kısa bir zaman sonra 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilerek, bu metin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesine de oldukça etken bir rol üstlenmiştir (Kjaerum, 2010: 19-21).

Gerek Magna Carta özgürlük antlaşması ve gerekse Fransız Devrimi’nin “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” rüzgârları “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin temellerini oluşturduğu söylene de insan ve toplumlara ilişkin hak ihlallerinin önüne geçilememiştir. Oldukça plansız ve programsız sanayileşme, endüstrileşme ve buna bağımlı olarak geliştirilen modernleşme hareketi, eko-sistem içerisinde bütün yapılanmaların hızla evrilmesine ve kendine özgü değerlerinden, kodlarından ve dokularından ayrıştırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla modernleşme sürecinin mağduru olan insan ve toplumların yeni sözleşmeler bağlamında hak

ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu yaklaşımları aynı zamanda birçok Batılı ülkelerin anayasa ve yasalarında da yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte “Evrensel Temel İnsan Hakları”nın kavramsal anlamda doğal olarak yasal temeller üzerinden devletlerin koruması altına alınmıştır (Kabaoğlu, 1994: 131; Güngör, 2016: 264).

Sonuç olarak bakıldığında, Evrensel Temel İnsan Hakları ve buna ilişkin bütün sözleşmelerin anayasal ve yasal anlamda uluslararası ve ulusal boyutlarda devletlerin güvence altına alınmış olmaları dünya insanlığının temel hak ve özgürlüklerinin gasp edilmesinin önüne geçememiştir. Bugün evrensel olduğu belirtilen bütün hak ve özgürlüklerin ve buna bağımlı olduğu iddia edilen bütün demokrasi ve sosyal devlet doktrinlerinin yalnızca dünya soyluları, baronlar için geçerliliğini koruduğu gözlemlenmektedir. Magna Carta’nın ön sözünde de yer aldığı gibi, bu hak ve özgürlüklerin büyük fermanı, antlaşmaları (Great Charter of Liberties) yalnızca kralların/efendilerin lütfettikleri hak ve özgürlüklerdir.

Özellikle bütün sosyal kuramların temel anlamda dayandırılmış oldukları bütün değerlerin 10 Aralık 1948 tarihli “United Nations (Birleşmiş Milletler)” Genel Kurulu’nda ilan edilen “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” olduğu görülmektedir. BM Genel Kurulu’nda oylamayla kabul edilen bu sözleşmeye içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu 48 ülke onaylamış ve daha sonrasında da birçok ülke bu sözleşmeyi onaylamak durumunda kalmışlardır. Bu belge; “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” adı altında tarihe kaydı düşülürken, evrensellik anlamında oldukça güçlü bir kabul görerek “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” adı altında yayımlanmıştır. İnsan ve toplumlar açısından ne denli önem arz ettiği gerekçesi ile sözleşmenin 30. Maddesinde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (Ife, 2017: 279-284) ifadesine yer verilmiştir. İlgili bu madde; hiçbir ülkeye, devlete, bir otoriteye, topluluğa veya herhangi bir kişiye “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri”ne ilişkin belirtilmiş olan herhangi bir kuralın birisinin dahi ihlâl edilmesi ve/veya yok sayılmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir (Gedik, 2019: 221).

İslâm’ın Temel Hak Sözleşmelerine Katkısı

Bütün semavi dinlerin, temel olarak insan ve toplumları hak ve adil yaklaşımlar üzerinden iyilik ve barışa yönlendirme gibi oldukça ulvi misyonları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “barış” anlamına gelen “İslâm” kavramının İslâm dininin bütün temel değerlerine sirayet etmiş olduğunu söyleyebiliriz. İslâm dininin asıl ana hedefinin bir mizan/ölçü içerisinde yaratılmış

olan eko-sistem içerisinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey unsurların barış ve huzur içerisinde sürdürülebilir bir güven ortamının oluşturulmasına yönelik olduğu görülmektedir. Elmalı Hamdi Yazır dini yorumlarken; dini “iman ve amel” mevzuu olduğunu, akıl ve ihtiyara teklif olunacak “hak ve hayır kanunlarının heyet-i mecmuası” olduğuna değinmektedir. Özet olarak; dinin, “inanmak” ve bu inanişâna bağlı davranış, hal, hareket ve tutumlar üzerinden insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların karşılıklı olarak birbirlerine iyi işler, salih ameller işlemesini, barış ve huzur içinde bir arada yaşanmasını sağlayan genel kurallar bütünü olduğu vurgulanmaktadır. (Küçük & Tümer ve dğr., 2014: 22-23).

İslâm Âkidesi (Kur’an-ı Kerim & Sahih Sünnet) insana ilişkin “Eşitlik İlkesi” yaklaşımını “insan temel hakları”nın oldukça önemseydiği ve insanlar arasında hiçbir fark gözetilmeksizin “hak” kavramının bir vecibe/sorumluluk yaklaşımı ölçülerinde ele aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hiçbir insanı ayırt etmeksizin irad ettiği Veda Hutbesi’nde bütün insanların Hz. Âdem’den, Hz. Âdem’in ise topraktan yaratıldığını ifade ederek cahiliye dönemindeki bütün kan ve mal davalarını ayakları altına almış olduğunu belirterek Kur’an’dan şu ayeti okumuştur: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”⁷ (K.K.: Hucurât 49/13). Veda Hutbesi’nde de irad edilen Kur’an’ın bu ayeti “Temel Hak ve Özgürlükler” bağlamında incelendiğinde bir barış dini olan İslâm’ın “Hak” yaklaşımını nasıl evrenselleştirdiği, insanlar arasında hiçbir din, inanç, mezhep, cinsiyet, renk, kültür, dil, etnik köken ve siyasi görüş ayrımı yapmaksızın temel hakların bir vecibe/sorumluluk olarak aksedildiği görülmektedir.

Günümüz ABD’inde son “beyaz ırkçı” saldırıların teşvik edilmesine yönelik devletin en yetkili kişilerin ve hatta ABD. Devlet Başkanı Donald Trump’ın ne denli insan hak ve özgürlükleri hiçe sayan açıklamalar yaptıkları gözlemlenmiştir. Amerika tarihinin “White Americans (Beyaz Amerikalılar)” ve “Black-Afro Americans (Siyah Amerikalılar)”ın hak ve özgürlükleri hiçbir surette eşit olamamış ve sürekli insanlar din, inanç, cinsiyet, ırk, dil, etnik köken ve siyasi görüşleri nedeni ile ayrımcılıkla karşı karşıya kalarak toplumdan dışlandıkları/ötekileştirildikleri görülmektedir. Korona-Virus (Covid-19)” olaylarının yaşandığı şu günlerde hastalığın başladığı günlerden günümüze istatistikler incelendiğinde

⁷ Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın birlikteliğinden çoğalan insanlar yeryüzünde çeşitli ırk, renk ve dillerde irili ufaklı topluluklar oluşturmuşlardır. Küçükten büyüye, bütün kabilelerden milletlere varıncaya kadar farklılık gösteren bu oluşumun, temel sebebinin kitlelerin birbirlerini tanıyıp, anlamak ve kaynaşmak olduğu anlaşılmaktadır. Yani soy, sop, ırk, renk, dil, cinsiyet vb. konularla övünmek yerine, insanların birleşmeleri bütünleşmeleri öngörülmüştür (Özek & Kahraman, 1992: 516).

“Beyaz Amerikalıların (White Americans)” dışında tüm diğer etnik kökenli insanların sağlık kurumlarından gerektiği gibi yararlanamadıkları ve bu nedenle daha çok can kaybı verdikleri görülmektedir. Sadece Chicago (Şikago)’da nüfusun %30’unu temsil eden Afrika kökenli Amerikalıların, Korona nedeni ile mevcut ölen hastalar arasında %72’ini oluşturması sorunun anlaşılmasını oldukça kolaylaştırmaktadır. Nüfus oranları dikkate alındığında ölenlerin sayısında oldukça büyük dengesizliklerin olduğu ve beyaz Amerikalılar dışındaki insanların “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”, anayasa ve diğer bütün yasalar nezdinde hak ve hukuklarının insanlara lütuf temelli bahşedildiği görülmektedir (NTV, 2020).

Hz. Peygamber (s.a.v.), “Arab’ın Arap olmayana, beyazın siyaha takva dışında üstünlüğü yoktur” buyurmuştur (İbn-i Hanbel, 1992, 5: 11). Yine bir hadislerinde, “İnsanlar tarağın dişleri gibi birbirine eşittirler” buyurmuşlardır (Armağan, 2015, s. 35). Gerek “Veda Hutbesi” gerekse İslâm’ın “vecibe-hak temelli” diğer sözleşme ve belgelerinden olan “Hilfu’l-Fudûl (Erdemliler Antlaşması)”, “Medine Vesikası” (622) ve “Hudeybiye Musâlahası” (628) derinlemesine incelendiğinde günümüzde öne sürülen insan hakları kavramlarının yalnızca pozitivist yaklaşımlar üzerinden aydınlanma hareketinin bir ürünü olarak indirgenemeyeceği, insana dair bu temel değerlerin oldukça kadim bir geçmişinin olduğu görülmektedir. 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde evrensel kabul edilen bütün temel hak belgeleri ve bu bağlamda sosyal hizmet uygulamaları “hak temelli”lik boyutları ile incelendiğinde “hak” kavramının oldukça farklı uygulamalar üzerinden bir karşılık gördüğü söylenebilir. Yani İslâm’ın “hak” ve “özgürlük” yaklaşımının sadece toplumun bir kısmına, zümrelere, soylulara/baronlara yönelik olmadığı tam tersine oldukça kuşatıcı ve evrensel olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), 7. yüzyılda irad etmiş olduğu “Veda Hutbesi”nin ilk sözü “Ey İnsanlar!” sözü olmuştur. Burada hiçbir din ayrımı yapılmaksızın tüm insanlığa yönelik bir sesleniş söz konusudur.

Günümüzden 1431 yıl öncesi, Hicret’in 10. yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından irad edilen “Veda Hutbesi”nin ana temasını insanlığın ”hak” ve “hürriyetleri” konusunun oluşturduğu görülmektedir. İnsanlığın sosyal refahlarının arttırılması ve güvenli bir yaşamın sağlanmasına yönelik ıslah (terbiye) edici ve müdâhil, operasyonel (pratik) yaklaşımli bir sosyal hizmetin koruyucu-önleyici yöntemler ile uygulanılmasının gerekliliğine bir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ilgili bu hutbede insanlığa yönelik temel mesajları, ilmin ve Dolayısıyla bilimin temel “mihenk taşı” olan İslâm dini prensipleri dâhilinde

aktardığı görülmektedir. Konuya ilişkin “Veda Hutbesi ve İnsan Hakları⁸” konusunda daha geniş bilgiye ulaşılarak incelenmesi önem arz etmektedir (İslâm&İhsan, 2020).

İslâm, tüm insanlığa insan olmalarından kaynaklanan sorumluluklarına dikkat çekmiş ve bu bağlamda birbirlerine karşı ne tür yaklaşımlarda bulunmaları gerektiğini vurgulamıştır. İnsana yüklenen bu sorumlulukların ve görevlerin “vecibe-hak temelli” sorumluluklar çerçevesinde ele alınabildiği görülmektedir. İslâm’ın bu sorumluluk yaklaşımının Müslüman ülkelerin hazırlamış oldukları bütün temel insan hak sözleşmeleri, beyanname ve anlaşmalara (musâlaha) derinlemesine yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda ilgili bu belgelerin “vecibe-hak temelli” sorumluluklar bağlamında kendine özgü yapıları ile bu belgelerin 1948 yılında imzalanmış olan “Evrensel İnsan Hakları Sözleşmeleri” eşliğinde de ortaya konulmuş olduğu görülmektedir. Bu belgelerin; “Üniversal İslâm Beyanname (1980)”, “İslam’da Temel Hak ve Hürriyetler Beyanname (1981)”, “İslam Evrensel İnsan Hakları Beyanname (1982)”, “Kahire İnsan Hakları Beyanname (1990)” ve “Tahran İnsan Hakları Beyanname (1990)” gibi belgelerin olduğu görülmektedir (Gedik, 2019: 176).

Sosyal Hizmetlerin Gerekliliği

Sosyal hizmetlerin bütün görev alanları incelendiğinde kendine özgü bir disipline sahip olduğu gibi, diğer birçok disiplinlerle ortak multidisipliner yönlerinin olduğu görülmektedir. Bütün hizmet alanının sınırlılıklarına bakıldığında, Eko-Sistem’in bütün “Kronosistem (Chronosystem)” zamanlaması dâhilinde sürekli değişen ve gelişen faktörler dikkate alınarak “Mikro (Bireysel)”, “Mezzo (Aile)” ve “Makro (Toplumsal)” düzeyde hizmetleri içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda sosyal hizmetlerin gerekliğini de bütün bu düzeyler arası “Exo Düzey-Dinamik (Dynamisch-Exoebene)” etkileşimlerin zorunluluğu ile yakından ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin bütün bu süreçler incelendiğinde, insanın doğum ve ölümü arasındaki yaşam süreçlerinin tamamen “Ekolojik/Eko-Sistem” orijininde ele alınarak diğer bütün faktörler ile etkileşim, değişim ve gelişim sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır (Bronfenbrenner, 1981), (Stamm & Burger, 2011: 1).

Michel Foucault’un “Bilgi Arkeolojisi (Archäologie des Wissens)” isimli eserinde: “Bilim dünyasındaki bütün disiplinlerin, kuram (teori) ve kavramların sürekli canlı tutulmasında,

⁸ Günümüz sosyal hizmet yöntemlerinin farklı “Hak Temelli” yaklaşımlar üzerinden uygulandığının daha iyi anlaşılması açısından Veda Hutbesi’nin mutlaka okunması önem arz etmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları dikkate alınarak Veda Hutbesi’ni ilgili bu bölümde yayınlama durumumuz olmamıştır.

ortaya çıkan yeni yaklaşım ve modellerin, kurumsal kimlik ve kurallarının sınırları belirlenirken bir kontrol sistemi oluşturulmaktadır” bilgilerine yer vererek disiplinlerin kuramlar üzerinden sürekli canlı tutulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Foucault, 1972: 224). Ancak bu durumda sosyal hizmet disiplininin kuramlar üzerinden canlı tutulmasının gerekliliği dikkate alınacak olursa, bunun eko-sistem içerisindeki sürekli dinamik ilişkiler üzerinden mümkün olabileceği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanın holistik anlamda bir bütün olarak eko-sistemin en değerli unsuru olduğunu ve sosyal hizmetlerin de bu nispette oldukça gerekli olduğunun altı çizilmesi önem arz eden bir konudur.

Sosyal hizmet yaklaşımlarının kendi disiplini dâhilinde uygulanırlığının mümkün olabilmesi için insana “hak temelli” yaklaşılmasını oldukça zorunlu kılmaktadır. Çünkü bilimsel bütün disiplinlerin temel değerlerinin, hak ve adalet ilkeleri üzerinden oluşturduğu görülmektedir. Bu gerekçeler ile oldukça değer atfeden “hak temelli” bir sosyal hizmetin “Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi”ne, bu bağlamda anayasa ve yasalar nezdinde bütün insanlığa yönelik, birey, aile ve grupların din, mezhep, cinsiyet, kültür, dil, renk, ırk, etnik köken ve siyasi görüş ayrımı yapmaksızın onur ve haysiyetin korunarak yaklaşılmasının gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Temel Değerler

Sosyal hizmetlere ilişkin bütün temel değerler incelendiğinde, bunların insan ve toplum refahının sağlanmasına yönelik holistik uygulamaların temel değerler ile özdeşleştirilmiş ortak değerler olduğu görülmektedir. Batı dünyasında Avicenna olarak bilinen İbn-i Sina, günümüz sosyal kuramlarında yer almış olan birçok temel prensipleri, değerleri 18. ve 19. yüzyılın aydınlanma dönemi olarak adlandırılmış olan karanlık dönemin sosyal bilimcilerinden asırlar öncesinden ortaya koyan İslam düşünürlerinden birisi olmuştur. İnsan ve insana ilişkin birçok alanda bilimsel tespitleri ve öngörülleri insanlık tarihi boyunca önem arz ettiği gibi günümüzde de birçok bilim insanının düşüncelerini şekillendirmiş ve yön vermiştir. İbn-i Sina’nın insana olan holistik yaklaşımı, insanın bir “vücut/bedenden (fiziksel ve biyolojik) ibaret yaratılmışlığının ötesinde onu manen değerli kılan “can/ruh (nefs)” yönünün de olduğunu belirtmiştir. Özellikle bütün sosyal bilim disiplinlerine kazandırılmış olan insana bu bütüncül bakış açısı sosyal hizmetlerin insan hakları bağlamında temel değerlerini oluşturduğu görülmektedir.

İbn-i Sina’nın bu holistik yaklaşımının temelinde; insanı insan yapan en önemli değer Allah’ın (c.c.) bizzat kendisinden insana üfleyerek lütfettiği “can/ruh (nefs)” olduğunu belirtmekte ve bu temel değer kutsal bir “cevher” olduğunun altını çizmektedir. Her ne kadar

pozitivist, indirgemeci doktrinler İbn-i Sina'nın insanı değerli kılan bu holistik yaklaşımlarını determinist bakış açıları ile reddetmiş olsalar da halen günümüzde özellikle de değer temelli sosyal hizmet yaklaşımlarında oldukça önem arz ettiği gözlemlenmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında İbn-i Sina'nın, insanın insanda cevherleştirmiş olduğu "can/ruh (nefs)" olgusunun insanı insan yapan oldukça değerli bir yaklaşım olduğu görüşü kabul görmüştür (Kunzmann & Burkard, 1991: 76).

Sosyal hizmet yaklaşımlarının temel değerlerini bu perspektiften bakıldığında konunun dini/manevi açıdan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle İslâm Âkidesi bağlamında, sosyal hizmetlerin merkezinde en değerli olan mikro organizma bireyin, İslâm dini perspektifinde de oldukça kıymetli bir değer olduğu görülmektedir. İslâm Âkidesi Allah'ın (c.c.) insanı "Ahsen-i Takvim (en güzel surette/biçimde/kıvamda)" üzere (K.K.: Tin 95/4) yarattığını, yaratılmışların içinde "şan, şeref sahibi, onurlu ve en üstün" (K.K.: İsrâ 17/70) kıldığını kesin deliller ile ortaya koymaktadır. İnsanın oldukça değerli ve saygın kılınışı onu ekolojik/eko-sistem içerisinde "Mükerrem (hürmet ve tâzim edilen, ikram olunmuş)" (Yeğin & Badıllı ve dğr.,1990: 70) kutsal bir varlık olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet perspektifinden bakıldığında, insanın bu denli şerefli, değerli ve mükerrem kılınmış olması insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını da oldukça arttırmakta ve hak temelliğin ötesinde vecibe temelli bir sorumluluk yüklediği de görülmektedir. İnsan; insanı yok etmekle değil korumakla sorumludur. İnsan, sosyal hizmetlerin temel bir değeri olarak, diğer insanları koruyup kollaması, güven içerisinde bir yaşam sürmesi, birbirlerinin "Halife⁹"si olarak oldukça önemli bir misyon ile görevlendirilmiş olduğu bilinci ile hizmet etmelidir.

İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımları

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun Temmuz 2014 yılında gerçekleştirmiş olduğu genel kurulunda sosyal hizmet disiplininin, bir "insan hakları mesleği" olduğu bildirilmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle sosyal hizmet yaklaşımlarının, insanı merkezine aldığı ve onu değerli kılan her unsurun holistik anlamda önem arz ettiği görülmektedir. İnsan temel

⁹ Kur'an-ı Kerim: Bakara 2/30: Hatırla ki, Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? Dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi her halde ben bilirim, dedi. Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanın Allah'ın halifesi olduğunu sarahaten belirten herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Âyetlerin bazılarında geçen "halife" kelimesi ardıl, sonradan gelen, birinin yerine geçen kimse anlamındadır. Allah'ın herhangi bir vekile ihtiyacı olmadığı gibi, O'na vekâlet edebilecek bir varlık da mevcut değildir. Kur'an-ı Kerim'de, yeryüzünün yöneticisi olarak tayin edildiği belirtilen insan, "halâife fi'l-ard; yeryüzünde birbirlerinin halifesi" olarak görevlendirilmiştir (Güngör, 2016: 18), Bu konuda bkz.: (K.K.: En'am 6/165), (K.K.: A'raf 7/69, 74), (K.K.:Yunus 12/14, 73), (K.K.:Nemi 27/62), K.K.:Fatır 35/39) ve (K.K.:Sad 38/25)

hak ve özgürlüklerin, insanlara yönelik fırsat eşitliklerinin sağlanmasında, onur ve haysiyetinin korunmasında, onların iyilik haline yönelik hizmetleri kapsayan bir yaklaşım olduğun altı çizilmektedir. Bu gerekçeler ile makro düzey bütün devlet kamu kurum ve kuruluşları, mezo düzey bütün sivil organizeler, STK'lar, insan haklarına ilişkin bütün sosyal hizmet enstrümanları ile insan onurunu tehdit eden unsurlara karşı mücadele verdikleri, onu her yönü ile koruma altına aldıkları görülmektedir (Healy, 2009: 38). “İnsan Hakları Eğitimi ve Öğretimi” başlığı altında BM'nin 1992 yılında yayınladığı sosyal hizmet okulları ve sosyal hizmet mesleklerine ilişkin el kitabında, sosyal hizmetlerin bütün ilgi alanının insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında insanın birincil haklarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Sosyal hizmet uygulamaları, insan hakları konusundaki bu önemli misyonunu gerçekleştirirken, bütün bu hakların yalnızca bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olmadığını, insanların dokunulmaz haklarının gerekliliğine dikkat çekmektedir (United Nations, 1992; Gungör, 2016: 264).

İnsan hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının işlevselliğinin, “Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW-International Association of Schools of Social Work)” ve “Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW -International Federation of Social Workers)”nın 2014 Temmuz ayında gerçekleştirilen genel kurulunda şu şekilde özetlenmiş olduğu görülmektedir (Björn, 2016: 18-23). İnsan Hakları Bağlamında IASSW & IFSW'nin Sosyal Hizmet Tanımı: “Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getirir (IFSW, 2014).

Sonuç-Tartışma

Sosyal disiplinleri oluşturan günümüzün bütün kuramların dayandırıldığı temel hakların, 10 Aralık 1948 tarihli “UN-United Nations (Birleşmiş Milletler)” Genel Kurulu'nda ilan edilen “Evrensel İnsan Hak Sözleşmesi” olduğu görülmektedir. Tüm insanlık tarafından oldukça kabul görmüş ve oldukça yeterli seviyede ülkeler tarafından imzalanmış olan bu sözleşme “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” olarak tarihe geçmiştir. Uluslararası kabul görmüş olan bu sözleşmenin “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi” olarak yayımlanmıştır. 30 madde olarak belirlenen bu sözleşmenin son maddesinde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir

devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (Ife, 2017: 279-284) ifadeleri yer almaktadır. Yani sözleşmenin 30. Maddesi gereği; hiçbir ülkenin, devletin, topluluk veya herhangi bir bireyin “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi”nde yer alan kuralların herhangi birisinin yok sayılması ve ihlâl edilmesi yönünde bir girişimin söz konusu dahi yapılamayacağı bildirilmektedir (Gedik, 2019: 221).

Sosyal disiplinlerin temel yaklaşımlarını oluşturan “hak” kavramının, günümüz sosyal enstrümanları üzerinden ele alındığında ne yazık ki, insana hak ettiği değerleri sunamadığı gibi, onun dokunulmaz birincil haklarının muhafazası yönünde de etkin olmadıkları görülmektedir. Özellikle “İnsan Hakları” kavramı birçok perspektifte multidisipliner boyutları ile ele alındığında adalet ve hukuk disiplininin “hak” kavramının ne olduğuna ilişkin birçok kuramların üretilmiş olmasına rağmen “hak” kavramının kendine özgü paradigmasını objektif ya da sübjektif anlamda derinlemesine dolduramadığı ve hep bir eksik yanının olduğu görülmektedir. Ancak “hak” kavramının “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmesi”nin de ötesinde bir yaklaşım ile insanı değerli kılan kendi kodları üzerinden okunmasının gerekliliğini her zaman zaruri kıldığı gözlemlenmiştir. “Hak” ve “hak temelli yaklaşım” insanın var oluşundan, Hz. Âdem ve Havva’dan ve onların zürriyeti Habil ve Kabil’den günümüze kadar konu edilmiş en değerli teorilerin başında gelmektedir. Eko-Sistem yapılanma içerisinde mikro, mezzo ve makro ölçeklerde ele alındığında, dini, toplum ve doğa boyutları ile ele alınmış olduğu, ana rahmine bir cenine/bebeğe müdahalede bulunulmasından, işçinin, mültecinin, kadının, siyahın, yaşlının vb. gibilerin ”hak talepleri”nin getirildiği insan toplulukların bir çıkmazı olarak oldukça geniş perspektiflerle ele alındığı görülmektedir.

Dolayısıyla araştırma kapsamında dikkati çeken, insanlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının 3 farklı yaklaşımının olduğu ve bu her bir yaklaşımın da kendisini kendi özelinde “Hak Temelli” bir yaklaşım olarak tanımladığı gözlemlenmiştir. Bu her bir yaklaşımın hak temelli ilkeleri dikkate alınarak nasıl bir yaklaşım sergiledikleri sonuç bölümü olarak ele alınması önem arz etmektedir.

“Lütuf Temelli (Pozitivist/İndirgemeci)” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Dünya genelinde bütün insan temel hak ve özgürlüklerine ilişkin sözleşme, antlaşma ve belgeler incelendiğinde günümüz insanlığının en çok karşı karşıya kaldıkları sorunların başında, sosyal hizmetlerin “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”ne, anayasa ve yasalara oldukça aykırı olduğu ve insan onurunu kapsayan bir hizmetin olması gereken doğal haklar kapsamında

verilmediği gözlemlenmektedir. Özellikle bu türden yaklaşımların genellikle “Batı Uygarlığı” olarak adlandırılan, başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere (Birleşik Krallık) ve bazı Avrupa Birliği üye ülkelerinin (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Avusturya gibi) insana ilişkin genel bütüncül yaklaşımlarının “Evrensel Temel İnsan Hak Sözleşmeleri” bağlamında oldukça sorunlu olduğunun tespitleri yapılmıştır. Dolayısıyla “Politik bir varoluş” (Thompson, 2016: 35) mücadelesi olarak görülen sosyal hizmet yaklaşımlarının aynı zamanda ilgili bu ülkeler tarafından “lütuf temelli” sosyal hizmet yaklaşımlarına dönüştürülmüş olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamız kapsamında konu incelendiğinde, bunun en belirgin nedenlerinin, 1215 yılında imzalanan “Magna Carta” antlaşmasının temel kodlarına dayandırılan bir “hak” anlayışının geliştirilmiş olduğu gözlemlenmektedir. “Özgürlüklerin Büyük Fermanı (Great Charter of Liberties)” olarak ilan edilmiş olan Magna Carta antlaşmasının temel ilkeleri İngiliz Kralı John’un yalnızca soylulara/baronlara, toplumun seçilmiş özel insanlarına lütfedilmiş haklarını kapsamaktadır. Nitekim bu öngörülen lütuf temelli hakların toplumun diğerleri olarak ötekileştirilmiş olan (soyluların/baronların dışında kalanlar) insanlara bir lütuf olarak dahi ön görülmemektedir. Batı uygarlığı ve bu bağlamda Aristo’nun insanların iki grup halinde doğmuşluğu insana dair bütün exo-dinamik ilişkilerde kendisini gösterdiği görülmektedir. Aristo; bir kısım insanların “hizmet edilen (hürler)” olarak doğarlarken bir diğer kısım insanların da “hizmet eden (hizmetçi/köleler)” olarak doğduklarından bahsetmektedir (Akgündüz, 2017: 13). Bu temel felsefeler üzerinden bir Batı uygarlığının ve bu bağlamda “lütuf temelli” yaklaşımların geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Aristo’nun dediği ve Magna Carta’nın ön sözünde de yer aldığı gibi; Batı uygarlıklarının “Hak ve Özgürlük”lerinin büyük fermanı olarak görülen bu antlaşmalar (Great Charter of Liberties) yalnızca Batı sosyal politikaların öngördüğü demokrasilerin kralları/efendileri tarafından hizmetçilerine/kölelerine lütfedilebilecek hak ve özgürlükler olarak algılanılmaktadır.

Günümüzde oldukça çıkar ilişkilerine dayalı, endüstrileştirilmiş bir sosyal hizmetin nasıl “lütuf temelli” Pozitivist (Neolojist/İndirgemeci) yaklaşımlar üzerinden uygulanıldığı dünyanın son sığınmacı/mülteci krizleri ile karşı karşıya kaldığında ve en nihayetinde Korona-Virüs (Covid-19) salgınlarında bütün açıklığı ile görülebilmektedir. Uluslararası ve ulusal bütün sosyal hizmet uygulamalarının “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”, anayasa ve yasalar nezdinde “insan onur ve haysiyetinin” ne denli değersizleştirildiğine tüm dünya bir kez daha şahit olmuştur. Her türlü “Güç” enstrümanlarının çıkara temelli insanlık üzerinde nasıl acımasızca lütuf temelli yaklaşımlar üzerinden kullanıldığının tespitleri yapılmıştır.

Sanayi/Teknoloji, Ekonomi ve bütün bunlara paralel askeri “Güçler”e hâkim olan başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere Birleşik Krallığı ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin imzalamış oldukları bütün insan temel hak sözleşmelerine rağmen sosyal hizmet kuramlarını nasıl hiçe saydıkları görülmektedir. Dünya’da hak ve hürriyetlerden mahrum bırakılmış, güvenli bir ülkeye sığınma arayışında olan 71 milyondan fazla sığınmacıların/mültecilerin Batı Avrupa ülkelerinin sınırları arasında sıkıştırılmış bir insan haklarının insafına terk edildiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 2018 yılı raporlarına yansıtılan bu lütuf temelli sosyal yaklaşımları bir insanlık ayıbı olarak tarihe geçmiştir. Kendi toprakları/ülkesi içerisinde güvenli bir ortam arayan insanların 41.3 milyonu aştığı belirtilmektedir (UNHCR, 2019). Kralların kölelerine tanıdıkları “lütfettikleri” haklar kadar “Lütfedilen Haklar” üzerinden onurlarına sahip çıkmak isteyen insanların sayılarının her geçen yıl oldukça hızlı bir artış gösterdiği tespit edilmiştir.

“Lütuf Temelli” sosyal hizmetlerin yeryüzünde ne denli insan haklarını, onur ve haysiyetini ihlal edildiği, en önemlisi de insan hakları ve sosyal hizmet ilişkilerinin ne denli “Pozitivist (İndirgemeci)” yaklaşımlar üzerinden tamamen bitirmeye yüz tuttuğu gözlemlenmektedir. Uluslararası ve ulusal sosyal hizmet uygulamalarının mevcut kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”nde yer alan insan onurunun korunmasına ilişkin oldukça yetersiz kaldığının tespitleri yapılmıştır. “Güç” unsurunun her şeyin üstünde bir yaklaşım olarak kullanılıyor olması oldukça endişe verici bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla mevcut sosyal hizmet yaklaşımlarının Batı Uygarlığının lütfu doğrultusunda bir “Lütuf Temelli Sosyal Hizmet”lere dönüştürülmüş olması gerek insan hakları ihlalini ve gerekse eko-sistem içerisinde sosyal hizmetlerin disiplinler anlamda uygulanırlığını engellemektedir.

“Hak Temelli (Post-Pozitivist/Sekülerist)” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

“Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmeleri”ni temel bir değer olarak aldığı iddia eden “hak temelli (sekülerist)” sosyal hizmet yaklaşımlarının özellikle Almanya’da geliştirilmiş olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal bilimlerin II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal hizmet uygulamalarının kuramsal/teorik yapılarının eleştirel boyutları ile geliştirilmesinde model oluşturan Almanya’nın 19. yüzyılın pozitivist sosyal akımlarına “Eleştirel Teoriler (Kritische Theorie)” ile karşılık verdiği bilinmektedir. Almanya’nın 1923 yılında “Frankfurt Okulu (Frankfurter Schule)” üzerinden geliştirmiş olduğu eleştirel sosyal teoriler, öncelikle Batı Avrupa ülkeleri arasında ve sonrasında da dünya genelinde önemli bir karşılık bulmuştur.

Federal Almanya'yı insan hakları bağlamında sosyal hizmet yaklaşımları noktasında oldukça başarılı kılınmasının gerekçeleri, 1919 Weimar dönemi anayasasında yer alan dini ve sosyal konulardaki insan ve toplumların temel haklarına ilişkin yasaların II. Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılı anayasasında aynen korunarak hiçbir değişiklik yapılmadan taşınmış olan anayasa maddelerinin olduğu söylenmektedir. Anayasayı insan hakları noktasında oldukça güçlü kılan ilgili bu maddeler sosyal hizmetlerin "hak temelli" olarak uygulanırılığını mümkün kıldığı görülmektedir. Özellikle 1949 Federal Anayasa'nın 136., 137., 138., 139., 140. ve 141. Maddelerinin "Dini Cemaatler Kanunu (Recht der Religionsgemeinschaften)"nu içeren maddelerin 11 Ağustos 1919 tarihli Alman İmparatorluğu'nun Weimar Anayasası'ndan alındığı (Grundgesetz, 2015: 129) ve bu yasaların Federal Almanya'nın "Almanya Sosyal Devlet Yapısı Sistemi"ni seküler bir yaklaşım olarak güçlü kıldığı görülmektedir. Bu "İkili-çiftli (Dualität)" yapının "BAGFW-Serbest Sosyal Hizmetler Federal Çalışma Topluluğu" (BAGFW, 2020) çatısı altında organize olmuş 3'ü seküler (AWO, PARİTÄT, DRK) ve diğer 3'ü dini sosyal hizmet kurumlarından (DCV, DW & EKG, ZWST) oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Seküler sistemin bu çift yapılandırılmış bu sistemi ülke sınırları içerisinde Hıristiyan ve Yahudilere yönelik "hak temelli", "değer temelli" bir sosyal hizmet sunabilirken, özellikle Müslümanlara yönelik Evrensel İnsan Temel Hak Sözleşmeleri, anayasa ve yasalar bağlamında "hak temelli" sosyal hizmet sunulmasına oldukça sorunların yaşanmış olduğunun tespitleri yapılmıştır.

Federal Almanya, II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılmış bir Almanya'nın yeniden inşa edilmesinde, sanayi, endüstri ve ekonomik anlamda gelişiminde oldukça göç almış bir ülke konumundadır. AB üye ülkeler arasında oldukça yaşlı nüfusa sahip olması, buna bağlı olarak en fazla iş gücü göçü alan ülke konumuna gelmesi, son sığınmacı/mülteci krizlerinden kaynaklanan olumsuzlukların peş peşe yaşanması Almanya'nın hak temelli sosyal yaklaşımlarının eleştirilmesine neden olmuştur. 1960 sonrasındaki bütün bu olumsuz süreçlerin Federal Almanya'nın "hak temelli (sekülarist)" yaklaşımlarının her geçen bir zamanda "lütuf temelli" sosyal hizmet yaklaşımlara doğru evrilmesine neden olmuştur. Sadece Almanya'da 4.3 milyon civarında göçmenlik geçmişine sahip Müslüman'ın yaşadığı ve bu rakamların birçok istatistik verilerine göre ortalama 5 milyon olduğu belirtilmektedir (DIK-AİK, 2018). Bu belirtilen oran içerisinde % 63 ile Türkiyeli göçmenler yer almaktadır. Dolayısıyla ülke sınırları içerisinde yaşayan göçmenlere yönelik bütün sosyal hizmet yaklaşımlarının insan hakları bağlamında ele alındığında oldukça sorunlu yaklaşımlar olduğunu ortaya koyan birçok belge ve raporların yayımlandığı görülmektedir. AB üye ülkeler bazında "hak temelli" sosyal hizmet uygulamalarında oldukça örnek alınan bu yapılanmanın "hak temelli"lik ilkelerinden "Evrensel

Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında uzaklaştığı görülmektedir. Anayasa ve yasalar bağlamında ülke sınırları içerisinde bütün insanlara yönelik uygulanmayan sosyal hizmet yaklaşımlarının Federal Anayasanın “Eşitlik İlkesi”ne oldukça ters düştüğü görülmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bütün bu olumsuzluklara ilişkin veriler, Batı uygarlığının güçlü üye ülkeleri, ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin ve özellikle de Federal Almanya’nın insan hakları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının post-pozitivist yaklaşımlı “hak temelli (sekülerist)” sosyal hizmet yaklaşımlarının “lütuf temelli” pozitivist (neolojist/indirgemeci) uygulamalara dönüştürülmüş olduğudur. Bu bağlamda temel insan hakları sözleşmelerinin, anayasa ve yasaların devlet ve makro kurumlar tarafından dikkate alınmayarak sosyal hizmetlerin her anlamda devletin “politik bir varoluş” (United Nations, 1992: 35) mücadelesine dönüştürülmüş olduğu söylenebilir.

“Vecibe-Hak Temelli” Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Araştırma çerçevesinde elde edilen veriler üzerinden “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” bağlamında uygulanması gereken sosyal hizmetlerin nasıl bir yaklaşım olması gerektiği incelendiğinde, Batı orijinli kullanılan günümüzün “hak” kavramı, insanlığın doğuştan sahip oldukları birincil devredilemez ve vazgeçilemez hakları içermediği tespit edilmiştir. Çünkü insanın doğal hakkını içeren birincil, ikincil ve üçüncül hakların oldukça sorumluluk yaklaşımlı alınmasının gerekliliğini yani “vecibe-hak temelli” olarak alınmasını zaruri kılmaktadır. Dolayısıyla bu birbirlerine benzer ortak noktaları olduğu gibi belirgin kırmızı çizgileri de olduğu görünen “hak” ve “vecibe-hak” yaklaşımları ancak İslâm Âkidesi (Kur’an-ı Kerim -Sahih Sünnet) üzerinden karşılık bulabilecek bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Hak kavramı inançlar üzerinden ve özellikle de İslâm Âkidesi yaklaşımı ile ele alındığında ancak bir karşılık olarak vecibe/sorumluluk üzerinden tarifinin mümkün olabileceği görülmektedir.

Dolayısıyla ülkelerin imzası bulunan ve mutabık kalınan “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi” ilkeleri insanın dünyada güven ortamında yaşamasına ilişkin oldukça bağlayıcı bir bildirge, bir akit ve bir antlaşma olduğu görülmektedir. Yani bildirmede de ele alındığı gibi, 30. Madde; “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz” (İfe, 2017: 284) ifadeleri bildirgenin sınırlılıklarını oldukça açık bir dille noktalandığı görülmektedir. İmzalanmış olan bu sözleşme,

herhangi bir ülke tarafından dikkate alınmıyor veya çıkar temelli yorumlanıyor ise “hak” kavramının “Güçler İlkesi” bağlamında, kim güçlü ise o haklıdır yaklaşımı ile insanın değersizleştirileceği düşünülmektedir. Günümüzde ne yazık ki, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda birçok ülke tarafından kabul edilen “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin, yine kendilerini her alanda güçlü ilan eden ilgili bu ülkeler tarafından ihlal edildiği görülmektedir. Evrensel bu hakların, seküler anlamda sadece dünyalık olduğu düşüncesi ile hiçbir sorumluluk yüklenmeyen bu ülkelerin kendi güçleri üzerinden bir lütuf dağıtma eğiliminde oldukları görülmektedir. Nitekim İnsan haklarının dünya genelinde ihlal edilmesinin bir sonucu olarak “Dünya'nın Beşten Büyük Olduğu” ve bu beş güçlü devlet (ABD, Çin, İngiltere, Fransa ve Rusya) tarafından “hak temelli”lik ilkelerinin çıkar ilişkilerine dayalı bir “lütuf temelli”lik ile sık sık ihlal edilmektedir. Bu türden bir hak yaklaşımının ister istemez insanın sahip olduğu temel değerler noktasında kırmızı çizgileri olan bir sorumluluk anlayışında “vecibe-hak temelli” kavramı gündeme getirmektedir.

İnsan hakları ve sosyal hizmet bağlamında “vecibe-hak” yaklaşımının temel değerleri “Evrensel Temel İnsan Hakları Sözleşmesi”nin ötesinde insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını holistik yaklaşımlar üzerinden ele almaktadır. İnsanın onur ve haysiyetine ilişkin sürdürülebilir bir güvenin sağlanması, eko-sistem içerisinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey yapılanmalara bir hizmet anlayışı yüklemektedir. İnsana karşı sunulan bu hizmetlerin dünyada bir karşılığının olabileceği gibi, ahirete yönelik de bir sorumluluk yüklediği görülmektedir. Kısacası, eko-sistemin insan için yaşanabilirliği mümkün kılacak bütün yaklaşımların vecibe temelli sorumluluğu vardır. Lakin vecibe-hak temelli bu sorumlulukların ihmali ve ihlali, insanlara dünyada ıslah edici bir zorunluluk getirdiği gibi ahirette de bir yükümlülüğü ve cezası olacaktır. İnsanların birbirlerine karşı vecibe-hak temelli sorumlulukları aynı zamanda ahiretlerine yönelik dünyadaki imtihanları olarak görülmektedir. İnsanların bireysel anlamdaki bütün vecibe-hak temelli sorumlulukları aynı zamanda hiçbir bireye veya sisteme/düzene yüklenemeyecek olan birincil sorumluluklardandır. İnsanın temel ve tabii haklarının sorumluluğu hiçbir güç ve/veya bir sistem tarafından insanlara günümüzün seküler hak anlayışı ile lütfedilemezler. İnsanların kendi haklarını koruması ve birbirleri üzerindeki doğal haklara riayet edilmesi, Cenab-ı Allah'ın yeryüzünde bir yöneticisi olarak tayin ettiği (halâife fi'l-ard), kendilerine insanlık için faydalı/hayırlı (salih amel) “Sosyal Hizmet (İnsani Hizmet)”lerin sunulmasına yönelik bir misyon/sorumluluk yüklenmesi hadisesidir. Burada önem arz eden husus; sosyal hizmet sunan bir bireyin, Allah'ın (c.c.) en mükemmel, eşsiz yarattığı varlığa (insana) fitratı gereği faydalı güven sağlayıcı hizmetlerin “vecibe-hak temelli” bir sorumluluk çerçevesinde ulaştırılması bilincidir.

Sonuçlara İlişkin Öneriler

Allah (c.c.) bağışlayıcı ve affedicidir. İnsanlar da kendilerine karşı işlenen bütün suçları, hataları affedebilirler. Ama ne var ki, Allah'ın (c.c.) en değerli, en güzeli (Ahsen-i Takvim), eşsiz, mükemmel ve şerefli yaratılmış olduğu insanın güvenli sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılacak Eko-Sistemin hoyratça katledilmesine rıza göstermediği, “Din”in, “Toplum (Çevre)” ve “Doğa (Tabiat)”nın insanı affetmediğini yaşamın her alanında hissetmekteyiz. Sanayileşme/endüstrileşme üzerinden tahrip edilmiş bütün sosyal değerlerimizin ne denli çok değerli olduğunu son aylarda yaşanan “COVID-19” krizi oldukça iyi anlatmaktadır.

Sürekli değişen ve değişen dünyamızda “4. Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0)”nin oldukça hızlı bir şekilde “5G Teknolojisi Yapay Zekâ Devrimi (Yeni Nesil Dijital Teknoloji)”ne dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Asrımızın en büyük sorunu olarak adlandırılmış “Korona-Virüs (COVID-19)” salgınının en başta tüm insanlığı sosyal disiplinler üzerinden yeniden terbiye (ıslah) ettiği ve hoyratça tahrip edilmeye çalışılan eko-sistemin yeniden yaratıcısı üzerinden kendi fabrika ayarlarına dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Yani sistemin orijininden uzaklaştırılmış olan “İnsan” yeniden sistemin merkezine çekildiği, ait olduğu yere yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Sosyal bilimlerin insana dair bütün bu krizler üzerinden yeni farkındalıklar oluşturması ve “hak” kavramının yeniden kendi değerleri üzerinden bir “vecibe-hak (ödev/sorumluluk)” yaklaşımı ile ele alınarak yeni kuramlar üretilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sosyal bilimlerin aydınlanma ve modernizm iddialar ile ortaya çıkan sahte bilim tanrıları ve tanrıçalarının, peygamber ve meleklerin lütuf temelli zihniyetlerinden kurtarılması önem arz etmektedir. Hoyratça imha edilmeye çalışılan Eko-sistemin şu veya bu şekilde kendi fabrika ayarlarına dönüştüğü gözlemlenmektedir. Önemli olan bu dönüşümlerin, gelişimlerin gerçekleştiği, eko-sistemin kendi “Kronosistem (chronosystem)” zamanlaması dâhilinde sosyal disiplinlerin kendilerini nasıl dönüştürebilecekleri ve yenileyebilecekleri hususudur. Tam da bu noktada “hak” ve “insan” kavramlarının insanlığın yeryüzünde yaratılmışlığının bir misyonu olarak algılamalı ve böyle bir kriz sürecinde bütün mikro, mezzo ve makro düzey eko-sistem unsurlarının üzerine düşeni azami derecede yerine getirebilmesi noktasında önemli bir fırsat olarak görülmelidir. Son 250 yılın pozitivist, post-pozitivist, sekülerist, aydınlık ve modernizm iddiaları ile ortaya atılan kardeşlik, barış ve eşitlik iddialarının oldukça manipülatif iddialar olduğu ve insanlığın kendi kendisini yok etmesi üzerine kurulmuş bir düzen olduğu insan ve toplumların içerisinde bulunduğu çıkmazı tam anlamı ile yansıtmaktadır.

Cenab-ı Allah, insanı birbirlerini yok etmesi için değil tam tersine “Halâife fi’l-Ard / Yeryüzünde Birbirlerinin Halifesi)¹⁰” olarak yaratmıştır. İnsanların ve dolayısıyla sosyal hizmet yaklaşımlarının mevcut “Evrensel İnsan Temel Hakları Sözleşmesi”nin de ötesinde bir hak anlayışı ile yaklaşılmasını “vecibe-hak temelli” sorumluluklar bağlamında yeniden sosyal kuramların geliştirilmesini zaruri kılmaktadır. Ancak bu şekilde yeryüzünü yok etmekle meşgul olan “arzın kurdu”na dönüştürülmüş insanın, kendi aslına dönüştürülmesi ve “semanın çocuğu” olarak yeryüzünün yeniden imarıyla ilgili “kutsal bir görev” ile görevlendirilmesi mümkün olabilecektir.

İnsanın temel değeri ve kendi fitratı üzerinden ele alındığında, sosyal hizmetlerin bir disiplin olarak endüstrileştirilmiş toplumların insan algısını değiştirmek gibi bir misyonunun olması önem arz etmektedir. Bu gerekçeler ile sosyal hizmet disiplini;

- Sosyal çalışanlar değil sosyal hizmet uzmanları yetiştirmelidir.
- Sosyal servisler değil, sosyal destek kurumları oluşturmalıdır.
- Sosyal mesafe değil, fiziksel mesafenin korunmasıdır.

İbn-i Haldun mukaddimesinde; “İnsan tabiatı itibarı ile sosyaldir (medenidir)” der. Koronavirüs nedeni ile insanların oldukça medeni davrandıkları, azami derecede bütün teknolojik enstrümanları kullandığı, sosyal medya ve özellikle de telekomünikasyon üzerinden sosyal ilişkilerini güçlendirdiklerinin tespitleri yapılmıştır. “Social Distance - Soziale Distanz” gibi yaklaşımlar tamamen yine Batılı menşeli endüstriyel yaklaşımlardır.

Bakım uygulamaları değil, insan fitratı gereği mükemmel (ahsen) yaratılmış oldukları dikkate alınarak “destek hizmetleri” ihtiyaçları olduğu dikkatlerde tutulmalıdır.

İnsanlar müracaatçılar değillerdir, insan aynı zamanda fitratı gereği aciz yaratılmıştır. Dolayısıyla sosyal hizmet ihtiyacı olan bir insanın “aciz” olabildiği dikkate alınarak bu kavramın aşağılanmış yapısından kurtarılarak yeniden sosyal hizmetlere kazandırılmalıdır. Bu vesile ile günümüzde kullanılan “Darülaceze” kelimesi oldukça yerinde ve değerli bir yaklaşımdır.

Sosyal disiplinlerin geliştirdikleri terminolojiler, her ülkenin kendi dini/manevi ve kültürel değerleri üzerinden geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye’ye Batı Uygarlığı adına dayattırılan zihinsel işgalden, “Google Translate” gibi programlar üzerinden tercüme edilmiş

¹⁰ “Halef/Halife” kelimesinin anlamı; Allah’ın kulu ve yeryüzünün yöneticisi olarak takdim edilmiştir. Yer ve göklerde yaratılmış ne varsa insanın hizmetine ve emrine amade kılmıştır. Birbirlerinin halefi/halifesi olarak yeryüzünü imarla görevlendirilen insanın kâmil/olgun, bütün/tam olmasına ilişkin yol ve yöntemlerin Kur’an-ı Kerim’de oldukça belirgin bir şekilde ortaya konulmuş olduğu görülmektedir (Güngör, 2016:16; Gedik, 2019: 243).

sosyal terimlerden acilen kurtulmalıdır. Ülkemizin kendi değerleri üzerinden insanına yakışır milli ve yerli, eklektik yaklaşımli yeni sosyal terminolojileri mevcut sosyal kurumları üzerinden üretebilecek kapasiteye sahip olduğu bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet (2017). İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi. İstanbul: OSAV Yayınları.
- Armağan, Servet (2015). İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler. Ankara: DİB Yayınları.
- BAGFW (2020). Bundesarbeitsgemeinschaft der freien Wohlfahrtspflege, (<http://www.bagfw.de>) (Eriş.Trh.:28.04.2020).
- Beetham, David (1995). Politics and human rights. Oxford: Blackwell.
- Begoviç, Aliya İzzet (2015). Doğu ve Batı Arasında İslam. İstanbul: Klasik Yayınlar.
- Bild (2020). Corona-Krise, Werden alte Menschen in Italien bald nicht mehr behandelt?. <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/corona-virus-wuetet-in-italien-werden-dort-alte-menschen-bald-nicht-mehr-behande-69363258.bild.h> (Eriş.Trh.:02.05.2020).
- Björn, Kraus (2016). Was ist Soziale Arbeit? Zur internationalen Definition und nationalen Bestimmungsversuchen. Forum Sozial:2/18-23 <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/47905> (Eriş.Trh.:02.05.2020)
- Bronfenbrenner, Urie (1981). Die Ökologie der menschlichen Entwicklung, "Natürliche und geplante Experimente". Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Canatan, Kadir (2014). İnsan Fenomeni, İnsan Doğası Hakkında Dini ve Felsefi Soruşturmalar. İstanbul: Açılım Kitap / Pınar Yayınları.
- DIK-AİK (2018). Deutsche Islam Konferenz, Almanya'daki Müslümanların Sayısı Yaklaşık 4 Milyon. <http://www.deutsche-islam-konferenz.de/DIK/TR/Magazin/Lebenswelten/ZahlenDatenFakten/ZahlMLD/zahl-mld-node.html> (Eriş.Ter.:01.05.2020).
- Ewen, Mc. M (2004). Analysis Of Spirituality Content In Nursing Textbooks, Journal Of Nursing Education (Cilt 43(1), Dallas: Baylor University.
- Galtung, Johan (1994). Human rights in another key. Cambridge: Polity Press.
- Gedik, Mehmet (2019). Federal Almanya'da Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları İslâmi Sosyal Hizmet Yaklaşımı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi.
- Güngör, Fethi (2016). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet "Sosyal Hizmet Ön Lisans Programı". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Grundgesetz (2015). Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Deutsche Bundestag.
- Foucault, Michel (1972). The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language. New York: Pantheon Books.
- Healy, Lynne M. (2009). "Exploring the History of Social Work as a Human Rights Profession". New York: International Social Work (S. 51(6), 735-748).
- Hayden, Patrick (2001). The philosophy of human rights, Paragon issues in philosophy. St. Paul: Paragon House
- Hutchison, Margaret G. (1997). Healing The Whole Person: The Spiritual Dimension of Holistic Care. http://members.tripod.com/~Marg_Hutchison/nurse-4.html (Eriş.Trh.:30.03.2020).
- Ife, Jim (2017). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet, Hak Temelli Bir Uygulamaya Doğru, (çev. Komisyon). Ankara: Nika Yayınları.
- IFSW (2014). Sosyal Hizmetin Küresel Tanımı Ifsw Genel Kurulu ve IASSW Genel Kurulu, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (Eriş.Trh.:01.04.2020)
- İslâm&İhsan (2020). Nübüvveti Siyer-İ Nebî, Veda Hutbesi. (A. M. Vakfı, Prodüktör).<http://www.islamveihsan.com/veda-hutbesi.html> (Eriş.Trh.:29.04.2020).
- Kabaoğlu, İbrahim Özden (1994). Anayasa Yargısı. İstanbul: İmge Yayın Evi.
- Karasar, Niyazi (2016). Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile-Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar İkelere Teknikler. (31.Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kjaerum, Morten (2010). Human rights and their History from a European Perspective, Human Rights and History: A Challenge for Education. (R. Huhle, Hrsgr.) Berlin: Fata Morgana Verlag.

- Kleve, Heiko (2003). *Geschichte, Theorie, Arbeitsfelder und Organisationen Sozialer Arbeit*. Berlin: Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin - University of Applied Sciences.
- Komasyon (2005). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: TDK. Yayınları.
- Kunzmann, Peter & Burkard, Franz-Peter (1991). *dtv-Atlas zur Philosophie, Tafel und Texte*. Würzburg: Deutsche Taschenbuch Verlag.
- Küçük, Abdurrahman & Tümer, Günay ve dğr. (2014). *Dinler Tarihi* (4. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Lauren, Paul Gordon (2018). *Power and prejudice the Politics and Diplomacy of Racial Discrimination*. (Second edition 2018 Routledge). (First published 1996). Colorado: Westview Press.
- Mail-Online (2020). *The elderly in care homes are being abandoned like lambs to the slaughter, says former government ministe ROS ALTMANN*. <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-8215507/Ex-Health-Secretary-elderly-care-homes-abandoned-like-lambs-slaughter> (Eriş.Trh.:15.04.2020).
- National Archives (2020). *Featured Documents*. <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents> (Eriş.Trh.:02.05.2020).
- NTV, (2020). *Corona virüs ABD'de siyahileri öldürüyor* https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/corona-virus-abd-de-siyahileri-olduruyor,B_yH8Bjbhkc08uMOnsF8OA (Eriş.Trh.:02.06.2020).
- Orend, Brian (2002). *Human rights: Concept and context*, Toronto: Broadview Press.
- Özek, Ali & Karaman, Hayrettin ve dğr. (1992). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Ankara: TDV Yayınları.
- Schwering, Markus (2020). *Jürgen Habermas über Corona: "So viel Wissen über unser Nichtwissen gab es noch nie"*. Frankfurter Rundschau. <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/juergen-habermas-coronavirus-krise-covid19-interview-13642491.html> (Eriş.Trh.:03.05.2020).
- Stamm, Margrit & Burger, Kaspar (2011). *Integrationsförderung Im Frühbereich "Was frühkindliche Bildung, Betreuung und Erziehung (FBBE) benötigt, damit sie dem Anspruch an Integration gerecht werden kann"*. Freiburg: Bundesamt für Migration.
- Swannel, Julia (1992). *Oxford Modern English Dictionary (Secular)*. Oxford: Clarendon Press.
- Teather, Barbra (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri, Uygulama İçin Bir Giriş*, (çev. Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yayınları.
- Thompson, Neil (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, (çev. H. Eren - C. Öntaş). (3. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Turner, Stephen P. (2013). *Sosyal Teori ve Sosyoloji, Klasikler ve Ötesi*. İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Türe, Fatih (2014). *İnsan Haklarının Normatif Kökeni*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. sayı 32 (Bahar), S:149-161.
- Uçar, Şahin. (1989). *Fransız İhtilali / Tanrılar Susamışlardı*. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (sayı. 4): 26-37.
- UNHCR (2019). *Global Trends, Forced Displacement In 2018*. <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf> (Eriş.Trh.:01.05.2020).
- United Nations (1992). *Teaching and Learning about Human Rights: A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*. New York: United Nations.
- Urban, Thomas (2020). *Coronavirus in Spanien: Katastrophale Zustände in spanischen Altenheimen*. *Süddeutsche Zeitung*.
- Wallerstein, Immanuel & Juma, Calestous ve dğr. (2014). *Sosyal Bilimleri Açm, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, (çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeğin, Abdullah & Badıllı, Abdulkadir ve dğr. (1990). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*. İstanbul: Türdav Yayınları.

Barolar Ve Türkiye Barolar Birliğinin Örgütlenme Modeli Ve Yeniden Yapılanması

Ramazan ARITÜRK¹

ÖZ

Baroların ve Barolar Birliğinin amacına uygun, işlevsel ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlamak için baroların ve barolar birliğinin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır. Meslek onuruna yaraşır, eşit ve hakkaniyetli bir temsil içeren, baroların olmazsa olmazı olan bağımsızlık ve özerklik vasıflarını sağlayan yeni bir yapılanma gereklidir. Barolar; Genel kurul, yönetim kurulu, baro başkanlığı, baro başkanlık divanı, disiplin ve denetleme kurulları gibi organlardan oluşmaktadır. Yapılacak olan düzenleme ile temsilde adaletin sağlandığı, bütün renklerin temsil edildiği baro meclisinin kurulması, baro meclisi tarafından baro başkanı ve yönetiminin denetlemesinin yapılacağı bir yapının oluşturulması bilinen sorunların çözümünde en pratik ve katılımcı yol olacaktır. Türkiye Barolar Birliği de aynı şekilde bir meclise sahip olmalı, başkan ve yönetim kurulu bu meclis tarafından seçilmelidir. Böylelikle barolar ve Türkiye Barolar Birliğinin yapısında demokratik katılım sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avukatlık Mesleği, Baro, Türkiye Barolar Birliği, Meslek Örgütlerinin Yapılanması.

ABSTRACT

In order to ensure that the Bar Associations and The Union of Turkish Bar Associations have a functional and democratic structure suitable for their purpose, there is a need to restructure the bar associations. A new structuring which provides the characteristics of professional dignity, an equal and equitable representation, which is the sine qua non of the bar associations is required. A bar consist of bodies such as general assembly, the board of directors, the chair (president), presidency council, discipline and supervisory boards. With the regulation to be made, a bar council (parliament) shall be founded. Bar council shall be a platform where fairness is provided in representation and all colors are represented. Establishment of a structure that the bar council chairman and the administration will be supervised by the bar council will be the most practical and participatory way to solve the current problems. Likewise, the Union of Turkish Bar Associations should have a council, president and board of directors should be elected by the parliament. Thus, democratic participation will be provided in the structure of Bar Associations and The Union of Turkish Bar Associations.

Keywords: Legal Profession, Bar Association, The Union of Turkish Bar Associations, the Structuring of Professional Organizations.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ramazan.ariturk@izu.edu.tr, Ramazan Arıtürk Selçuk Ün. İİBF İşletme ve İstanbul Ün. Hukuk Fakültesinde eğitim gördü. 2011 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktorasını veren yazar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Antalya Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Medeniyet Üniversitesinde dersler verdi. Halen Sabahattin Zaim Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmasının yanında 1995 yılından beridir İstanbul Barosun kayıtlı avukat olarak serbest avukat olarak çalışmaktadır. Yazar ulusal ve uluslararası panellerde bulunmuş, birçok organizasyonlarda ve davalarda görevler almış özel ve kamu kurumlarını temsil etmiştir.

Giriş

Fransızca kökenli bir kelime olan baro, bir şehir veya bir bölge avukatlarının bağlı olduğu meslek kuruluşu olarak tanımlanır². Avukatların kolektif faaliyetini temsil eden baro, yargının savunma ayağını temsil eden, avukatları koruyan, avukatlık mesleğinin saygınlığını tesis etmeye çalışan ve avukatlara olan güveni sağlamayı vazife edinen bir meslek kuruluşudur. Dünyada farklı yapı ve örgütlenme modelleri şeklinde örnekleri mevcut olmakla birlikte, avukatların bağımsız ve özerk meslek kuruluşlarının tümü baro olarak adlandırılmaktadır³.

Barolar, vatandaşlar ve şirketlerin hukuk hizmetlerinden etkin, kaliteli ve ulaşılabilir bir şekilde faydalanmasının teminatıdır⁴. Bu itibarla barolar, avukatlık mesleğinin ve genel olarak hukuk süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve hem üyelerinin (avukatlar) hem de genel olarak kamunun yararına çalışırlar⁵. Daha spesifik olarak, barolar öncelikli olarak avukatlara eğitim ve diğer donanım artırıcı destekleri sağlar, avukatlara mesleki becerilerini ve bilgilerini geliştirme ve mesleki irtibatlarını artırma olanağı sunar⁶. Bunun yanı sıra, avukatlık mesleğinin kalitesini, yetkinliğini ve ahlakını sağlayarak genel olarak hukukun işleyişi yararına çalışırlar ve mesleği niteliksiz ya da kötü niyetli uygulayıcılardan korurlar⁷. İlaveten, bazı ülkelerde barolar yasama sürecine katılım ve yasaların izlenmesi yoluyla daha geniş bir çerçevede adaletin işleyişini koruyarak ve güçlendirerek halkın yararına çalışırlar⁸. Baroların ve Barolar Birliğinin amacına uygun, işlevsel ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlamak için baroların ve barolar birliğinin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Meslek onuruna yaraşır, eşit ve hakkaniyetli bir temsil içeren, baroların olmazsa olmazı olan bağımsızlık ve özerklik vasıflarını sağlayan yeni bir yapılanma gereklidir⁹. Bu yeniden yapılanmanın saydığımız niteliklere uygun olabilmesinin ön koşulu ise bu reformun avukatların

² TDK, www.sozluk.gov.tr.

³ **Harley Agnes Said**, , “Comparative Analysis of Bar Associations and Law Societies in Select European Jurisdictions,” World Bank, Washington, DC. © World Bank, 2017, s. 6.

<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28959> License: CC BY 3.0 IGO. (Erişim: 14.05.2020)

⁴ Avrupa Parlamentosu Kararı, P6_TA(2006)0108, 12.03.2007. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-0108+0+DOC+PDF+V0//EN>. (Erişim: 14.05.2020)

⁵ Avrupa Konseyi Avukatların Mesleklerini Yerine Getirme Özgürlüğü Hakkında Tavsiye Kararı, Rec(2000)21 25/10/2000, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d0fc8. (Erişim: 14.05.2020)

⁶ **Said**, s. 6.

⁷ **Said**, s. 6.

⁸ **Said**, s. 7.

⁹ Barolar konusundaki en temel uluslararası düzenlemeler olarak görülebilecek Rec(2000)21 sayılı Avrupa Konseyi Avukatların Mesleklerini Yerine Getirme Özgürlüğü Hakkında Tavsiye Kararı ve P6_TA(2006)0108 sayılı Avrupa Parlamentosu Kararı, avukatların örgütlenmeleri ve baroların yapısına ilişkin bu nitelikleri olmazsa olmaz saymaktadır.

ihtiyaç, görüş ve önerilerinden hareketle ve onların azami katılımıyla gerçekleştirilmesidir¹⁰. Avukatlık mesleğinin en önemli fonksiyonlarından birisi ifade özgürlüğü ve demokratik katılımın sağlanması değerlerine hizmettir. Başkalarının bu haklardan faydalanmasının teminatı olan avukatların en başta kendilerinin bu haklara sahip olması gerektiği göz önüne alındığında, avukatların mesleki örgütlenmelerine ilişkin yapılacak düzenlemede avukatların söz hakkı sahibi olması kaçınılmaz bir zorunluluktur¹¹. Bu makale bir akademisyen ve avukat olarak bu söz hakkımızı kullanma şeklimizin ifadesidir.

Baroların ve Barolar Birliğinin yeniden yapılanmasına ilişkin önerimizi ortaya koyacağımız bu çalışmada öncelikle kısaca baroların tarihçesine değineceğiz. Akabinde dikkat çekilmesinde fayda gördüğümüz bazı ülkelerdeki baroların yapılanma ve örgütlenme modellerine ilişkin bilgiler aktaracağız. Daha sonra ülkemizde barolar ve Barolar Birliğinin mevcut yapısını açıklayacak ve nihayetinde barolar ve Barolar Birliğinin yeniden yapılanmasına ilişkin önerilerimizi gerekçeli ve somut bir şekilde ortaya koyacağız.

Baroların Tarihçesi

Savunmanın tarihinin Sokrates ile başladığı düşünülür¹². Zira Sokrates'in yargılandığı halk mahkemesindeki savunması, modern tarihin kayda geçirdiği ilk bütüncül ve kapsamlı savunma metnidir¹³. Sokrates'in kendi başına yaptığı bu savunmasının yanı sıra Eski Yunan'da başkalarını savunma işini üstlenen kimseler vardı. Savunma faaliyetinden para kazanmayan bu kişilerin savunmayı meslek edindiklerini söylemek güç olsa da, avukatlık mesleğinin ilk örnekleri olarak bu savunmanlar gösterilebilir¹⁴. Tarihte bilinen ilk baro da Eski Yunan'da; Atina'da kurulmuştur. Atina şehir devletinin yöneticilerinden birisi olan Draca, Atina Barosu'nun ilk düzenlemelerini yapmıştır. İlk anayasal metinleri hazırlayan kişi olarak bilinen Solon ise bu düzenlemeleri sağlamlaştırarak devam ettirmiştir¹⁵.

¹⁰ Avrupa Hukuk Meslekleri Temel İlkeleri Şartı, Avrupa Barolar ve Hukuk Toplulukları Konseyi, (Charter Of Core Principles Of The European Legal Profession And Code Of Conduct For European Lawyers), https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf. (Erişim: 14.05.2020)

¹¹ BM İnsan Hakları Komiserliği, Avukatların Rolünün Temel İlkeleri, Sekizinci Suçun Önlenmesi ve Suçluların Tedavisi Kongresi- Havana, 1990. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>. (Erişim: 14.05.2020)

¹² **Orhan Seyfi Güner**, "Avukatlık Mesleğinin Tarihçesi", Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-1, 2013, s. 383.

¹³ **Adil Giray Çelik**, "Tarihte Savunma ve Meslek Kuralları", Ajans Matbaası, Denizli 1999, s. 8.

¹⁴ **Faruk Erem**, "Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 1985/5-6, s. 207.

¹⁵ **Vedat Ahsen Coşar**, "Avukatlık Mesleğinin ve Baroların Tarihsel Gelişimi", Ankara Barosu Dergisi, 2018, S. 4 s. 2. (<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2018-4/7.pdf>), (Erişim: 14.05.2020).

Avukatlığın halen ücretli bir meslek olarak görülmediği Roma'da, avukatlık sosyal bir statü ve politik mevkilere ulaşım aracı olarak görülmekteydi ve buna bağlı olarak avukatların örgütlenmesi ve düzenlenmesi gereği doğmuştu. Roma İmparatorluğunda, 359 yılından itibaren avukatlar topluluklar halinde örgütlenmeye başlamış olup bunu takiben barolar ortaya çıkmıştır¹⁶. Şimdiki noterlik sistemi gibi sayıları belirli ve sınırlı olan avukatlar resmen atanırlardı ve en kıdemli avukat ise başkan olurdu¹⁷.

Engizisyon dönemini yaşayan Ortaçağ'da hukuka aykırı yöntemler kullanılarak yargılama yapıldığından avukatlık mesleğine ihtiyaç duyulmamış ve bu nedenle avukatlık mesleği ve örgütlenmesi pek gelişme gösterememiştir¹⁸.

Avukatlık mesleğinin yeniden gelişimi ve avukatların mesleki örgütlenme girişimleri Fransa'da cereyan etmiştir¹⁹. 14. yüzyıl Fransa'sında Avukatların başka başka şehirlere giderek savunma yapmaları bu dönemde onların "adaletin gezici şövalyeleri" olarak adlandırılmalarına yol açmıştır²⁰. Bu dönemde levha (avukat sicili) uygulaması getirilmiş, avukatlar kendi içinde gruplandırılmış ve staj müessesesi doğmuştur²¹.

Fransa'da doğan ve İngiltere'de devam eden bu örgütlenme girişimleri bir meslek loncası çerçevesinde yürütülüyordu²². Çağdaş baro örgütlenme modeline geçmeden önce avukatlar lonca tipi mesleki örgütlenmeye sahipti. Esasında kapitalist modern toplum öncesinde hemen hemen tüm mesleki örgütlenmeler lonca düzeni şeklindeydi²³. Lonca sistemi belirli meslek mensuplarının bir araya geldiği hiyerarşik bir yapıydı. Bu yapı, bir mesleğe girişi, yükselmeyi ve meslekten ayrılma ve atılma gibi hususları ayrıntılı bir biçimde düzenleyen ve kurallara bağlayan bir örgütlenme şekliydi²⁴. Bu itibarla loncalar cemaat ve erken dönemdeki dinsel kurum örgütlenmelerine benzemektedir²⁵. Dışa kapalı ve sert bir disiplinin hâkim olduğu bu yapılarda üyelerin haklarından daha çok görevleri, yükümlülükleri ve sorumlulukları vardı. Mesleğe girişte çıraklıkla başlayan süreç, kişinin başarısına ve yeteneğine bağlı olarak

¹⁶ Güner, s. 385.

¹⁷ Güner, s. 384.

¹⁸ Coşar, s. 226.

¹⁹ Güner, s. 387.

²⁰ Coşar, s. 227.

²¹ Bu dönemde Fransa'da avukatlar üç gruba ayrılırdı: "Cansiliari/Müşavirler. Bunlara mahkemelerde hukuki konularda danışılıyordu; "Advucati/ Mahkemede iddia ve savunma yapanlar, "Novi/Stajyerler." Güner, s. 387.

²² Haluk İnanıcı, "Türkiye'de Avukatlık İdeolojisi", Toplum Ve Bilim Dergisi, Sayı: 87, s. 357.

²³ Ahmet İnsel, İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, Fransız Devriminde Bireysel Hak ve Toplu Çıkarlar "La Chapelier Kanunu", Birikim Yayınları, 1993, s. 67

²⁴ Coşar, s. 228.

²⁵ İnsel, s. 68.

hiyerarşik yükselmeye olanak sağlıyor, kişiyi lonca içinde ustalığa kadar taşıyordu. Lonca sistemi, toplumsal bir faaliyet üretmekten daha ziyade, bir imtiyaz mekanizmasıydı; dayanışma fonksiyonunun ötesinde, üyelerini toplum içinde gelir ve meslek sahibi yapan ve buna bağlı olarak ayrıcalıklı kılan bir nitelikteydi. Üyelerini kendi içinde eriterek yok eden bu sistem katı bir hiyerarşik yapıya sahipti ve avukatlık mesleğinin bağımsız olması ilkesi ve avukatın halkın içinde olması anlayışıyla bağdaşmıyordu. Bu nedenle, lonca sisteminin hâkim olduğu süreçte avukatlık mesleğinin çok fazla gelişme ve ilerleme imkânı bulamadığı ifade edilmektedir²⁶.

Fransız Devrimi ile birlikte avukatların lonca tipi örgütlenmeleri dönemi de sona ermiştir. Geniş toplumsal etkileri olan Fransız Devrimi meslek örgütlenmelerinin kaderini de değiştirmiş, hiyerarşik bir anlayışla örgütlenen ve kendi içinde bu anlayışın gerektirdiği ezoterik, gizemli ve ayrıcalıklı yapılar oluşturan bütün geleneksel kurumlara yaptığı gibi, lonca kurumuna da son vermiştir²⁷. Devrimi takip eden süreçte yine Fransa'da 1852-1870 ve 1920 ile 1930 yılları arasında avukatlık mesleğine ve barolara ilişkin yasal düzenlemeler yapılmış ve barolar bugünkü klasik yapısına kavuşmuştur²⁸. Meslek örgütünün bu surette kazandığı yeni yapı ve kazanımlarına bağlı olarak avukatlık mesleği de ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

Fransa ve Almanya başta olmak üzere Kara Avrupası Ortaçağ Engizisyon döneminden etkilenirken; İngiltere'nin Katolik olmaması- İngiliz Anglikan Kilisesinin hâkim olması - sebebiyle Engizisyon dönemi yaşanmamıştır. Magna Carta ile birlikte başlayan hukuki gelişme ve dönüşme, İngiliz Ortak Hukukunu (Common Law) ortaya çıkarmıştır. Burada da avukatlar hiyerarşik bir yapıya sahip lonca sistemi örgütlenmeye sahiptir²⁹.

İngiliz Common Law'ın etkisinde kurulan Amerika'da baro ilk defa koloni döneminde ortaya çıkmış, 1870 yılında yerel yönetimin hukuksuzlukları ile mücadele etmek amacıyla New York Barosu kurulmuş ve bundan sonra tüm ABD'de barolar yaygınlaşmıştır³⁰.

Dünyanın diğer ülkelerinde avukatlık mesleği ve örgütlenmeler Avrupa ve Amerika'dan çok sonra 19. Yüzyılın sonlarında 20. Yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır³¹.

Osmanlı Devleti'nde ise; 1876 yılında çıkarılan "Mehakimi Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname" avukatlık mesleğine giriş, disiplin, ihraç ve benzeri kuralları düzenlemenin yanı sıra, ilk kez meslek örgütünün kurulmasını da öngörmüştür. Bu düzenlemenin 30 - 40.

²⁶ Coşar, s. 228.

²⁷ Coşar, s. 228.

²⁸ Güner, s. 385.

²⁹ Coşar, s. 229.

³⁰ Coşar, s. 230.

³¹ Coşar, s. 230.

maddeleri arasında Dava Vekilleri Cemiyeti ele alınmaktadır³². Bu maddeler, Dava Vekilleri Cemiyetinin Suret-i Teşkil ve Vezai fi bölüm başlığı ile cemiyetin oluşumunu, yönetim kurulunu, disiplin kurulunu ve diğer konuları geniş bir biçimde düzenlemektedir.

Dava vekilleri nizamnamesinden önceki ilk Osmanlı Barosu, yabancı avukatlar tarafından kurulan İstanbul Barosudur³³. Bu tarihten sonra ülkemizin değişik yerlerinde dernek statüsü ile barolar kurulmuştur.

Cumhuriyet Döneminde ise; avukatlık mesleğini düzenleyen ilk ciddi yasa 17 maddeden oluşan 3 Nisan 1924 tarihli ve 460 sayılı Muhamat Kanunu yani Avukatlık Kanunudur. Uygulama Talimatnamesi ve İstanbul Barosu İç Nizamnamesi ile birlikte bir bütün oluşturan bu yasanın önemi, ‘baro’ ve ‘avukat’ kavramlarının ilk kez bu yasada kullanılmış olmasıdır³⁴.

Bazı Ülkelerde Barolar Ve Barolar Birliği

a) Almanya

Almanya’da 27 yerel baro ve Federal Yüksek Mahkeme nezdinde faaliyet gösteren Federal Yüksek Mahkeme Barosu mevcuttur³⁵. Bu 28 baronun çatı örgütü ise Alman Federal Barosu’dur (Bundesrechtsanwaltskammer). Federal Baro, 27 bölgesel baro ve Federal Yüksek Mahkeme Barosunun birliğinden oluşur.

Kamu tüzel kişiliğine sahip olan barolar Bölge Adliye İdareleri tarafından, Bölge Yüksek Mahkemelerinin adli çevrelerinde kurulmaktadır. Bölge Adliye İdarelerinin 50’den fazla avukat bulunan alt bölgeler/birimler için ayrı baro kurması da mümkündür³⁶. Bölgesel barolara ilişkin yasal düzenlemeler Bölge Adliye İdareleri tarafından yapılmaktadır.

Barolar, Baro Konseyi (yönetim kurulu) tarafından yönetilirler. Baro Konseyi, Baro genel kurulunca aksi kararlaştırılmadıkça 7 üyeden oluşur. Konsey üyeleri tüm baro üyelerinden oluşan genel kurulca seçilirler. Seçim prosedürü her yerel baronun kendi mevzuatında ilgili

³² Mehakimi Nizamiye Davavekilleri Hakkında Nizamnamenin 30. Maddesinde: “*Dava vekillerinin umur ve hususatına bakmak ve Nezareti Ahkam-ı Adliye tarafından icra olunacak tebligatı resmîyeye vasıta ittihaz kılınmak üzere bir cemiyeti daimî tesis olunacaktır*” şeklinde hükümle başlamaktadır. (www.barolarbirlik.gov.tr)

³³ 1876 yılında ile kurulan Baro, 1878 yılında faaliyete geçmiş, ilk toplantıyı en yaşlı dava vekili Kostaki Sardeneski açmış ve Genel Kurul Cemiyeti Daimelerini seçerek İstanbul Barosu Başkanlığına Alexandre Meryem Kouli getirilmiştir. İstanbul Barosunun ayrıntılı tarihçesi için bkz. İstanbul Barosu web sitesi. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/FooterContent.aspx?ID=1&Desc=Tarih%C3%A7e>. (Erişim: 14.05.2020)

³⁴ Coşar, s. 232.

³⁵ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 162 hükmü uyarınca yalnızca bazı özel nitelikleri taşıyan ve Federal Yüksek Mahkeme Barosu’na kayıtlı avukatlar Federal Yüksek Mahkeme nezdinde avukatlık yapabilir.

³⁶ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 60, 61.

Bölge Adliye İdaresi tarafından belirlenir³⁷. Konsey üyeleri dört yıllığına seçilirler, ancak her iki yılda bir konseyin yarısı değişir; 7 üye eş zamanlı olarak değişmez, tedrici olarak değişirler³⁸. Konsey, kendi içinden seçilen başkan tarafından idare edilir. Konsey kararları basit çoğunluk ile alınır.

Yerel baroların ve Federal Yüksek Mahkeme Barosunun çatı kuruluşu yine bir kamu tüzel kişisi olan Federal Barodur (Bundesrechtsanwaltskammer). Federal Baro, kendi düzenlemelerini kendisi yapar, Adalet Bakanlığı ise ancak Federal Baro tarafından yapılan düzenlemenin hukuka ve kanunlara uygunluğunu denetleyebilir³⁹. Federal Baro yönetimi, başkanlık (başkan, en az üç başkan yardımcısı, genel sekreter) tarafından yürütülür. Başkanlık Federal Baro genel kurulunca dört yıllığına seçilir. Genel Kurul, yerel baroların başkanlarından oluşur.

Federal Baro'nun yapacağı düzenleyici işlemler ve bazı önemli kararlar için bir de yasama organı bulunur. Karar meclisi denilen bu organda her baronun üye sayısı oranında temsil hakkı bulunur (her 1000 üye için 1 temsilci). Yerel baroların genel kurullarınca grup (liste) adaylıkları arasından seçilirler⁴⁰.

b) Fransa

Fransa'da her avukat bir yerel baroya üye olmak zorundadır. Barolar adli yargı çevrelerine göre kurulan kamu tüzel kişiliğini haiz meslek örgütleridir. Fransa'da şu anda 164 yerel baro bulunmaktadır. Ancak Paris, Bobigny, Créteil ve Nanterre barolarının yasaca tanınan bazı ayrıcalıkları vardır⁴¹. Bir baroya üye olmak zorunlu olmakla birlikte, birden fazla baroya üye olmak mümkündür.

Barolar, yönetim kurulu tarafından yönetilir. Baro yönetim kurulu, baronun üye sayısına göre 3 ila 24 üyeden oluşur (istisnai olarak Paris Barosu yönetim kurulu 42 üyeden oluşur)⁴². Baro yönetim kurulları, baro üyelerinin tamamı tarafından liste adaylıkları arasından seçilirler. İlk turda tüm oyların yüzde elliden fazlasını alan liste kazanır⁴³. İkinci tura kalırsa, en çok oy alan liste seçilir. Yönetim kurulu iki yıllığına seçilir ve yeniden seçilme engeli yoktur. Yönetim

³⁷ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 63, 64.

³⁸ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 68.

³⁹ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 177, 178.

⁴⁰ Alman Federal Avukatlık Kanunu (Bundesrechtsanwaltsordnung), m. 191-b.

⁴¹ Hukuk Mesleklerine İlişkin Kanun (Loi n° 71-1130 du 31 décembre 1971), m.5

⁴² Avukatlık Mesleğinin Organizasyonu Hakkında Tüzük (Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat), m. 4.

⁴³ Avukatlık Mesleğinin Organizasyonu Hakkında Tüzük (Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat), m. 5.

kurulunu, genel kurulca ayrıca seçilen Başkan idare eder. Başkan genel kurulca, iki turlu bir seçimle iki yıllığına seçilir⁴⁴.

Yerel baroların çatı örgütü Ulusal Barolar Konseyi'dir (Le Conseil National Des Barreaux). Ulusal Barolar Konseyi 82 üyeden oluşur. 80 üyesi seçimle gelen Konsey'in doğal üyeleri Paris Barosu Başkanı ve Başkanlar Konferansı Başkanıdır⁴⁵. Konsey'in seçimi ve oluşumu oldukça özgündür. Seçimle gelen 80 üyeden 40'ı genel kolejden 40'ı ise sıralı kolejden seçilirler. Genel kolej, herhangi bir yerel baroya kayıtlı, oy hakkı bulunan tüm avukatlardan oluşur⁴⁶. Sıralı kolej ise yalnızca eski ve mevcut baro başkanları ve eski ve mevcut baro yönetim kurulu üyelerinin yer aldığı listedir. Her iki kolejde de Paris barosunun sabit 16 üye hakkı vardır. Kalan üyelikler üye sayısı oranınca diğer barolar arasında dağıtılır.

Konsey, temel düzenleyici işlemlerin kararlaştırıldığı tüm üyelerinden oluşan bir Genel Kurul ve icrai işlerle görevli bir idare bürosu şeklinde faaliyet gösterir. İdare bürosu, genel kurulca seçilen 9 üye, Paris Barosu Başkanı ve Başkanlar Konferansı Başkanı'ndan oluşur. Genel kurul olağan şekilde her ay toplanarak gündemleri görüşür. Bunun yanı sıra çeşitli konularda oluşturulmuş daimi komisyonlar mevcuttur. Konsey üyelerinden oluşan bu komisyonlar da düzenli toplantılarla karar alma süreçlerinde Genel Kurul'a tavsiye üretirler.

c) İngiltere

İngiltere'de avukatlar barrister ve sollicitor şeklinde ayrıldığı için bunların meslek birlikleri de ayrı ayrıdır. Barristerların meslek örgütü Baro (Bar of England and Wales) iken, sollicitorların meslek örgütü Hukuk Topluluğu'dur (The Law Society)⁴⁷.

Barristerların temel meslek örgütü Baro olmakla birlikte, baronun altında bölgesel birlikler (Circuits) ve mahkeme eğitim yurtları (The Court Inns) bulunur⁴⁸. Eğitim yurtları, çeşitli eğitim faaliyetleri, yemek ve sosyal ihtiyaçlara yönelik tesisleri, ortak oda ve bahçelere erişim ve çeşitli hibe ve burslar aracılığıyla avukatlara ve öğrencilere destek sağlamaktadır. Baroya

⁴⁴ Avukatlık Mesleğinin Organizasyonu Hakkında Tüzük (Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat), m. 6.

⁴⁵ Avukatlık Mesleğinin Organizasyonu Hakkında Tüzük (Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat), m. 19.

⁴⁶ Avukatlık Mesleğinin Organizasyonu Hakkında Tüzük (Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat), m. 22,23.

⁴⁷ Said, s. 15.

⁴⁸ "Court Inn" kavramının Türkçe tam karşılığı bulunmamaktadır. Kelime anlamı Mahkeme Hanı olarak çevrilebilecek bu kurum, avukat adaylarının eğitmen ve meslek büyükleri ile bulunduğu, kendini geliştirdiği ve burs, barınma, yemek gibi temel ihtiyaçlarını da karşıladığı bir ortam olması nedeniyle "eğitim yurdu" olarak tercüme etmeyi tercih ettik. Mahkeme eğitim yurtları Türkiye'deki baro eğitim merkezlerinin ileri bir versiyonu olarak düşünülebilir.

katılmak isteyen herkes öncelikle avukatlardan sorumlu olan eğitim yurtlarından birine katılmalıdır. Eğitim yurtları ayrıca, avukatların disiplin süreçlerini de yönetmektedir. Gray's Inn, Inner Temple, Lincoln's Inn, Middle Temple, The Council of the Inns of Court (COIC) olmak üzere 5 adet mahkeme eğitim yurdu mevcuttur. Mahkeme eğitim yurtlarının yönetimi, her biri seçimle gelen Üstad Avukatlar Konseyi ve İcra Kurulu arasında bölünmektedir. Bölgesel birlikler ve mahkeme eğitim yurtları dışında, Baro'nun altında çeşitli uzmanlık baroları da bulunmaktadır. Uzmanlık baroları, belirli uygulama alanları ve coğrafi bölgelerdeki avukat gruplarının çıkarlarına yöneliktir. Bu şekilde 24 adet uzmanlık barosu bulunmaktadır⁴⁹. Uzmanlık baroları genellikle yönetim kurulları tarafından idare edilmekte, yönetim kurulunun üye sayısı, görev süresi ve seçim yöntemi baroya göre farklılık göstermektedir.

Baro'nun yönetimi Baro Konseyi tarafından gerçekleştirilir. 115 avukattan oluşan Baro Konseyi, mahkeme eğitim yurtlarını, coğrafi bölgeleri ve özel ilgi gruplarını temsil etmek üzere seçimle belirlenir⁵⁰. Her yıl 6-7 kez toplanan Konsey, kendi içinden başkan, başkan yardımcısı, genel sekreter ve iki icracı görevli seçer. Konsey üyeleri üç yıllığına seçilirken, başkan ve diğer icracı görevliler her yıl yeniden seçilirler⁵¹.

Sollicitorların meslek örgütü olan Hukuk Topluluğu, Konsey tarafından yönetilir. Konsey, yılda 6-7 kez bir araya gelen bir genel meclis şeklinde işlev görmektedir. Konsey'in 100 üyesi vardır; 61 üyesi 42 coğrafi bölgeyi temsil eder ve 39 üyesi özel ilgi gruplarını ve uygulama alanlarını temsil eder. Üyeler 6 yıllığına seçilir ve yeniden seçilebilirler. Sollocitor üyelerin yanı sıra Konsey'de bir de stajyer üye bulunur. Stajyerleri temsil eden bu üye iki yıllığına seçilir. Bunun dışında Yönetim Kurulu ve farklı kurullar vardır. Yönetim Kurulu, başkan, başkan yardımcıları, diğer kurulların başkanları, konsey üyeleri şeklinde 21 üyeden oluşan, farklı üyelikleri farklı

⁴⁹ Bu uzmanlık baroları şunlardır: Administrative Law Bar Association, Bar Association for Commerce Finance and Industry, Bar Association for Local Government and the Public Service, Bar European Group, Chancery Bar Association, Commercial Bar Association, Criminal Bar Association, Employment Law Bar Association, Family Law Bar Association, FDA, Intellectual Property Bar Association, London Common Law and Commercial Bar Association, Midland Chancery and Commercial Bar Association, Northern Chancery Bar Association, Parliamentary Bar Mess, Personal Injuries Bar Association, Planning and Environmental Bar Association, Professional Negligence Bar Association, Property Bar Association, Public Access Bar Association, Revenue Bar Association, Technology and Construction Bar Association, Western Chancery and Commercial Bar Association. <https://www.barcouncil.org.uk/about/about-the-bar/other-organisations.html>. (Erişim: 14.05.2020)

⁵⁰ Introduction and Constitution of the General Council of the Bar, s. 3. <https://www.barcouncil.org.uk/uploads/assets/1012bdeb-7e4c-4df3-b02ba725ed5ea0a6/Bar-Council-Constitution-updated-28-March-2020-FINAL.pdf>. (Erişim: 13.05.2020)

⁵¹ Introduction and Constitution of the General Council of the Bar, s.5-7.

şekillerde belirlenen karma bir yapıdadır. Yönetim kurulunun doğrudan gelen üyeleri ve başkanı konsey tarafından seçilir. Yönetim kurulu üç yıllığına göreve gelir⁵².

d) ABD

Amerikan hukuk sisteminde barolar oldukça güçlü ve önemli bir yer tutmaktadır⁵³. Ülkedeki Newyork Barosu, Chicago Barosu ya da Amerikan Barolar Birliği'nin kökeni 1800'lü yılların ikinci yarısına kadar gitmektedir. İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de farklı türlerde barolar mevcuttur. Temel ayrıma göre barolar iki şekilde gruplanmıştır: genel barolar ve uzmanlık baroları. Genel barolar; Amerikan Barolar Birliği, Eyalet Baroları ve yerel barolardır. Her iki tür baro da coğrafi sınırlara göre örgütlenmiş, belirli bir bölge ya da alanda faaliyet gösteren avukatların üyeliği üzerine inşa edilmiş olsa da, genel baroların açık ara daha önemli ve etkin olduğu söylenebilir⁵⁴.

Amerika'da federatif yapı ve plüralist (çoğulcu) hukuk anlayışı nedeniyle baroların yapıları, nitelikleri ve organizasyonları birbirinden farklılıklar göstermektedir. En temel fark, eyalet barolarının bir kısmının birleşik, küçük bir kısmının ise gönüllü baro olmasıdır. Toplam 55 eyalet barosunun 35'i birleşik barodur; yani o eyalette avukatlık yapabilmek için baroya kayıtlı olmayı mecbur kılan bir yasa ya da usuli kural mevcuttur. 20 eyaletin barosuna üyelik ise ihtiyardır. Birleşik barolar, önemlerine binaen çok daha detaylı bir biçimde düzenlenmiş ve organize olmuş durumdadır⁵⁵.

Neredeyse tüm baroların yönetimi meccanen yapılmakta, yöneticiler bu işe karşılık herhangi bir ücret almamakta, üstelik kendi mesaipleri ve hukuk bürolarının kaynaklarını bu yönde kullanmalarına ilaveten, yaygın bir şekilde yöneticiler bağış yoluyla baroyu finanse etmektedir⁵⁶. Bu durum baroların yönetim mekanizmasının temelidir denebilir. Detaylarda farklılıklar olsa da Amerikan genel barolarının yönetimi şu üç temel üzerine kuruludur: üyelerin yönetimi (kontrol etmesi) elinde tutması, ücretsiz liderlik pozisyonları ve operasyonun dağıtılmış (desantralize) biçimde yürütülmesi⁵⁷.

⁵² "The Law Society's General Regulations, Made on 27 March 2013 and amended on 14 May 2014, 14 October 2014, 19 October 2016, 26 October 2017, 7 December 2017, 21 March 2018, 26 September 2018, 13 February 2019, and 3 October 2019." <https://www.lawsociety.org.uk/about-us/our-constitution/>. (Erişim: 14.05.2020).

⁵³ **Quintin Johnstone**, "Bar Associations: Policies and Performances", Yale Law & Policy Review Vol. 15, 1996, s. 193.

⁵⁴ **Johnstone**, s. 194.

⁵⁵ **Johnstone**, s. 197.

⁵⁶ **Johnstone**, s. 198.

⁵⁷ **Johnstone**, s. 198.

Barolarda genel uygulama üyelerin bir yönetim kurulu ve yönetim kurulu başkanı seçmesi şeklindedir. Yönetim kurulunun yanı sıra önemli yetki ve etkiye sahip alt birimler ve komisyonlar bulunur. Bu komisyonların yöneticileri genellikle yönetim kurulu tarafından atanır. Buna karşın birimler yönetim kurulundan bağımsız neredeyse özerk bir şekilde faaliyet gösterir, kendi alanlarında önemli bir işlev görürler⁵⁸.

Amerikan Barolar Birliği (American Bar Association- ABA), herhangi bir yargı çevresiyle sınırlı olmayan ihtiyari bir barodur. Ulusal çapta faaliyet gösteren ve hukuk mesleklerinin icrasında ulusal ölçekte söz sahibi olan ABA, yerel baroların çatı örgütü olmadığı gibi, avukatın zorunlu olarak üyesi olduğu ve tüm avukatları temsil eden birleşik bir yapı da değildir. Amerikan hukuk sisteminde avukatların uyması gereken meslek kurallarını belirleme ve hukuk fakültelerinin taşıması gereken standartları belirleme hususunda söz sahibi olan ve akreditasyon mercii olan ABA, 1900'lü yılların ortalarında ABD'deki avukatların yaklaşık %50'ini temsil ederken, günümüzde bu oran yaklaşık %15'e düşmüştür. Politikalarına yönelik eleştiriler nedeniyle temsil gücü düşmüş olsa da, Federal Adalet ve Eğitim Bakanlıkları yanı sıra halen pek çok resmi otorite tarafından tanınan ABA, Amerikalı avukatlar bakımından en önemli aktör olmaya devam etmektedir⁵⁹.

ABA'nın temel karar alma organı ABA'nın 598 üyesinden oluşan Temsilciler Meclisidir. Yöneticiler Kurulu, temsilciler meclisinin kararları doğrultusunda yönetim faaliyetlerini yürütmek ve Meclis açık olmadığına karar almak üzere idare organı olarak görevlidir. 44 üyeden oluşan Yöneticiler Kurulu ve Başkanı bir yıllığına seçilirler⁶⁰.

Türkiye'de Barolar Ve Barolar Birliği

Barolar

1136 sayılı Avukatlık Kanununun 76. maddesine göre Barolar: Avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlâkını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmalarını yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.

⁵⁸ Johnstone, s. 199.

⁵⁹ https://www.americanbar.org/about_the_aba/. (Erişim: 14.05.2020)

⁶⁰ https://www.americanbar.org/membership/dues_eligibility/. (Erişim: 14.05.2020)

Baroların da dâhil olduğu kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, Anayasa'nın 135. maddesinde: "Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir." şeklinde ifade edilerek baroların amaçları ve görevleri anayasal düzeyde ortaya konmuştur.

Barolar; Genel kurul, yönetim kurulu, baro başkanlığı, baro başkanlık divanı, disiplin ve denetleme kurulları gibi organlardan oluşmaktadır.

Genel Kurul ve Görevleri

Baro genel kurulu levhaya kayıtlı tüm avukatlardan oluşur. Genel kurulun, yönetim kurulunu, baro başkanlığını, başkanlık divanını, disiplin kurulu, denetleme kurulu ile Türkiye Barolar Birliği delegelerini seçme görev ve yetkileri mevcuttur.

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda Genel Kurulun görevlerini düzenleyen Madde 81 de şu şekilde sayılmıştır:

1. Yönetim, disiplin ve denetleme kurulları üyeleri ile baro başkanını ve Türkiye Barolar Birliği delegelerini seçmek,
2. Levhaya, avukatlık ortaklığı siciline yazılacakların giriş keseneğini avukatlar için en az ikibin en çok sekizbin, avukatlık ortaklıkları için en az yirmibin en çok seksenbin; yıllık keseneğini de, avukatlar için en az bin en çok dörtbin, avukatlık ortaklıkları için en az onbin en çok kırkbin gösterge rakamının her yıl bütçe kanununda Devlet memurları için belirlenen maaş katsayısının çarpımı ile elde edilecek miktar oranında tespit etmek ve bunların ödeneceği tarihleri belirlemek.
3. Yönetim kurulunun, baronun gelir ve giderleri ile mallarının yönetimi hakkında vereceği hesapları incelemek ve yönetim kurulunun ibra edilip edilmeyeceği hakkında karar vermek,
4. Baro bütçesini onaylamak,
5. Yönetim kurulunca hazırlanacak iç yönetmeliği inceleyerek onaylamak,

6. Mevcut mevzuatın baro yönetim kuruluna verdiği yetkinin dışında, muhtaç avukatlarla bunların ölümlerinde geride bıraktıkları kimselere yapılacak yardımın şekil ve miktarını tespit etmek,

7. Mesleğe ait istekleri görüşüp karara bağlamak,

8. Avukat bürolarının niteliklerini belirtmek,

9. Kanunlarla verilen diğer yetkileri kullanmak

b) Yönetim Kurulunun Oluşumu

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 89. maddesi uyarınca; Her baronun yönetim kurulu, baro başkanı ile en az dört üyeden kurulur. Avukat sayısı elliden yüze kadar olan barolarda altı, yüz birden iki yüz elliye kadar olan barolarda 8, 251 den fazla olan barolarda 10 asıl üye ve her baroda asıl üye sayısınınca yedek üye bulunur.

Baro başkanı, yönetim kurulunun başkanıdır. Baroya tanınan yetkilerin çoğunu yönetim kurulu kullanmaktadır. Yönetim kurulu ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi genel kurul, yani o ilde baro levhasına kayıtlı tüm avukatlar tarafından seçilmektedir.

Avukatlık Kanununun 90/3. Maddesinde seçimin ne şekilde yapılacağı belirtilmiştir:

“Yönetim Kurulu üyeleri gizli oy ile seçilirler. Oy pusulasına seçilecek asıl üye tamsayısının yarısından en az bir fazla isim yazılması zorunludur. Bundan noksan isim yazılmış oy pusulaları geçerli değildir. Oy pusulasına seçilecek asıl üye sayısından fazla ad yazıldığı takdirde, sondan başlanarak fazla adlar hesaba katılmaz.

Adaylar aldıkları oyların sayısına göre sıralanır ve en çok oy alandan başlanmak üzere önce asıl, sonra yedek üye seçilmiş olanlar bu sıraya göre tespit edilir. Adayların aldıkları oylarda eşitlik halinde meslek kıdemi fazla olan, kıdemleri de eşitse, adayların yaşlısı sırada ön alır. Yedek üyeler aldıkları oy sayısına göre buldukları sıra göz önünde tutularak Kurulda göreve çağırılır.” denilmektedir.

Türkiye Barolar Birliği

Barolar Birliği Genel Kurulunun Oluşumu

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'na göre: Türkiye Barolar Birliği, bütün baroların katılımıyla oluşan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur (m.109). Türkiye Barolar Birliğinin en yüksek organı Genel Kuruldur (m.114). Genel Kurul, baroların

avukatlıkta en az on yıl kıdemi olan üyeleri arasından gizli oyla seçecekleri ikişer delege ile kurulur (m. 114/2).

Barolar Birliğinin Görevleri

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nu 110. Maddesinde Birliğin görevleri sayılmıştır.

Türkiye Barolar Birliğinin görevleri şunlardır:

1. Baroları ilgilendiren konularda her baronun görüşünü öğrenip, ortaklaşa görüşmeler sonunda çoğunluğun düşünce ve görüşünü belirtmek,
2. Baroların çalışmalarını ortak amaca ulaşacak şekilde tasarlayıp meslekin gelişmesini sağlamak,
3. Baro mensuplarının genel menfaatlerini ve meslekin ahlak, düzen ve geleneklerini korumak,
4. Türkiye barolarını ve mensuplarını birbirine tanıtarak aralarındaki meslek bağına kuvvetlendirmek,
5. Her il merkezinde baro kurulmasına ve vatandaşlarda kendilerine ait davaları avukatlar eliyle açmanın ve savunmanın lüzum ve faydaları hakkındaki inancı yerleştirmeye çalışmak,
6. Kanunların memleket ihtiyaçlarına uygun olarak gelişmesi ve yürütülmesi yolunda dileklerde, yayınlarda bulunmak, gerekirse ön tasarılar hazırlamak,
7. Baroları ilgilendiren konularda görüşünü yetkili mercilere duyurmak,
8. Adalet Bakanlığının, yargı veya yasama yetkisini taşıyan mercilerin ve baroların soracakları adli ve mesleki konular hakkında görüş ve düşüncelerini rapor halinde bildirmek,
9. Avukatların meslekte gelişmelerini teşvik edecek ve sağlayacak her türlü tedbirleri almak,
10. Mahkeme içtihatlarının sistemli bir surette toplanması ve yayınlanması için Adalet Bakanlığı ve yargı mercileri ile işbirliği yapmak,
11. Kanunların avukatlara tanıdığı hakların gerçekleşmesine ve yüklediği görevlerin tam ve şerefli bir şekilde yerine getirilmesine çalışmak,
12. Baro mensuplarının ilmi ve mesleki seviyelerini yükseltmek için kitaplık açmak, dergi çıkarmak, konferanslar düzenlemek, telif ve tercüme eserler meydana getirilmesini teşvik etmek,
13. Meslekin daha cazip bir hale getirilmesi ve bu konuda yazılı amaçlara erişilebilmesi için düşünülecek çare ve tedbirleri görüşmek üzere zaman zaman toplantılar düzenlemek,

14. Memleket içinde kurulmuş hukukla ilgili kurul ve kurumlarla ilgilenmek ve temaslarda bulunmak,
15. Yabancı memleket baroları, avukatlar birlikleri ve hukuk kurumları ile temaslarda bulunmak ve uluslararası kongrelere katılmak,
16. Uyulması zorunlu meslek kurallarını tespit ve tavsiye etmek,
17. Hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak ve korumak, bu kavramlara işlerlik kazandırmak.
18. Kanunlarla verilen diğer yetkileri kullanmak, şeklindedir.

Barolar Ve Barolar Birliğinin Örgütlenme Modeline İlişkin Önerilerimiz

Barolar ve Barolar Birliğinin yönetim organlarının yapısını ve oluşumunu yukarıda mevzuat hükümleri çerçevesinde ana hatlarıyla aktarmış olduk. Avukatlık mesleğinin taşıyıcıları ve koruyucuları olması beklenen baroların bu misyonlarını gereğince yerine getiremediği, bunun da bir takım temel yapısal sorunlardan kaynaklandığı kanaatindeyiz. Benzer bir kanat farklı toplumsal ve siyasi çevrelerde de oluşmuş olmalı ki, güncel olarak barolar ve Barolar Birliğinin yeniden yapılandırılması gündemdedir⁶¹. Henüz somut bir yasa teklifi mevcut olmamakla birlikte, kamuoyunda dillendirilen bir takım seçeneklerin mevcut modelden çok daha sakıncalı yönler barındırmaktadır⁶². Konu gerek siyasi platformlarda, gerek kamuoyunda gerekse hukuk camiasında yoğun bir biçimde tartışılmakta, ancak gerekçeli ve somut öneriler üretilmemektedir. Bu eksikliği gidermek, güncel tartışmaya ve sürgit ihtiyaca çözüm sağlamak amacıyla bu bölümde, baroların ve Barolar Birliğinin amacına uygun, işlevsel ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlayabilecek örgütlenme ve seçim modeli önerimizi ortaya koyacağız.

⁶¹ **Abdulkadir Selvi**, “Barolar ve mühendis odalarının yasası değişiyor”, Hürriyet Gazetesi, 6 Mayıs 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/barolar-ve-muhendis-odalarinin-yasasi-degisiyor-41510623>. (Erişim: 10.05.2020); “AK Parti’nin yeni avukatlık yasası çalışmasını başlatmasının ardından gözler, yapılacak değişikliklerden Türkiye’deki baroların üye ve delege sayıları ile önümüzdeki aylarda yapılacak baro seçimlerinin nasıl etkileneceğine çevrildi”, “Üç büyük baronun etkisi azaltılacak”, Milliyet Gazetesi, 08.05.2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/uc-buyuk-baronun-etkisi-azaltilacak-6207759>. (Erişim: 10.05.2020).

⁶² “1136 Sayılı Avukatlık Kanunu Değişikliği Hakkında. 136 sayılı Avukatlık Kanunu’nda değişiklik yapılmasına ilişkin son günlerde kamuoyunda yapılan tartışmalara dair düşüncelerinizi, değişikliğe ilişkin bir teklif somutlaştığı takdirde yetkili makamlar nezdinde yapacağımız girişimlere ve kamuoyuna yapacağımız açıklamalara esas olmak üzere Avukatlık Kanunu’nun 110/1.maddesi uyarınca Başkanlığımıza ivedilikle bildirmenizi saygıyla rica ederiz.”, Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı, Duyuru 2020/48, Ankara, 09.05.2020, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/duyuru-202048-81284>. (Erişim: 14.05.2020).

1. Barolar

a) Baro Meclisi ile Yönetim Kurulunun Oluşumu

Baroların organları, genel kurul, baro meclisi, yönetim kurulu, baro başkanlığı, baro başkanlık divanı, disiplin ve denetleme kurulları şeklinde yeniden yapılanmalıdır. Baroların yapısını daha demokratik hale getirmek, temsilde adaleti sağlamak, çoğulcu bir yapı oluşturmak için Kanundaki organların yanı sıra baro meclisi kurulmalıdır. Baro Meclisi ile baro yönetim kurulu üye sayısı da o ilin baro levhasında kayıtlı avukatların sayısına göre belirlenmelidir. Yönetilebilir baro için; Baro meclisi üye sayısı, yönetim kurulu üye sayısının 5 katı olmalıdır.

Mevcut kanuna göre baro yönetim kurulunda; avukat sayısı 50'den 100'e kadar olan barolarda 6, 101'den 250'ye kadar olan barolarda 8, 251'den fazla olan barolarda 10 asıl üye ve her baroda asıl üye sayısınınca yedek üye bulunur.

İstanbul Barosuna kayıtlı avukat sayısı 31.12.2019 tarihi itibari ile 46.000, Adıyaman Barosuna kayıtlı avukat sayısı ise 346'dır⁶³. Kanuna göre İstanbul Barosunu da Adıyaman Barosunu da 10 kişilik yönetim kurulu idare etmektedir. 2011 yılı rakamlarına göre 21.680 üyesi bulunan Paris Barosu'nu 42 kişilik baro konseyi yönetmektedir⁶⁴. Neredeyse İstanbul Barosunun yarısı kadar üyesi olan Paris Barosunu, İstanbul Barosunu yönetenlerin dört katı üyesi olan konsey yönetmektedir.

Avukatlık Kanunu 90. maddede belirtilen sisteme göre, yönetim kurulu çarşaf liste denilen, kurulların üye sayısından daha fazla aday göstermek suretiyle, tercihin seçmene bırakıldığı liste ile seçim yapılmasını öngörmektedir. Çarşaf liste sisteminde; avukatlar tüm adayların yazılı olduğu oy pusulasında adayları işaretlemek suretiyle oy kullanırlar. Ancak birçok baro seçiminde Kanundaki bu sistem, "çoğunlukta olan" gruplar tarafından delinerek dayatmacı bir zihniyetle "blok liste" ile seçime girilmekte ve "çoğunlukta olan" grubun adaylarının tamamı hiçbir ayrıma tabi tutulmadan seçimi kazanmaktadır. Bundan dolayı ülkemizde Barolarda çoğulcu bir anlayışın gelişmesi mümkün olmamıştır.

Özellikle sayıca üyesi fazla olan Barolarda bu sistem adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. Baro seçimlerinde genellikle çoğunlukta olan grubun başkan adayı; disiplin kurulu, yönetim kurulu, denetleme kurulu ve barolar birliği delege listesini de kendisiyle birlikte oylamaya sunmaktadır. Böylece başkana oy verenler, onun blok listesindeki adayları da kurullara seçmiş olurlar. Başka

⁶³<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/2019-avukat-sayilari-31122019-81078> (Erişim: 10.05.2020)

⁶⁴ Tümer Ceren, "Fransa'dan Mektup", Ankara Barosu Hukuk Gündemi Dergisi, Haziran, 2011, s.42,

adayları destekleyen avukatlar, adayları ne kadar yüksek oy alırsa alsın bu sistemde kendini temsil ettirme fırsatı bulamamaktadır. Böylece yöneten de denetleyen de aynı grubu temsil ettiğinden, baroların ne faaliyet denetimi ne de mali denetimi gerçek anlamda sağlanamamaktadır.

Demokrasinin gereği çoğulculuk ve temsilde adalettir. Yalnızca çoğunluğun kendini temsil ettirebildiği, rakibinden 1 oy az almış kişilerin kendisini temsil ettirme fırsatı bulamadığı sistem adaletsizdir. Kanundaki seçim sisteminin boşluklara yer bırakılmayacak şekilde temsilde adaletin sağlanacağı suretle yeniden düzenlemesi gerektiği kanaatindeyiz.

Temsilde adalet, etkin denetim ve etkin yönetimin sağlanabilmesi için baroya kayıtlı olan avukatlar, genel kurulda doğrudan başkan ve yönetim kurulunu seçmek yerine, başkan ve yönetimi her ay periyodik olarak denetleyecek olan baro meclisini beş yıl görev yapmak üzere seçmelidir. Yönetim kurulu ise baro meclisi tarafından seçilmelidir.

Önerimiz; Toplam üye sayısı 250'ye kadar olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 5, baro meclisi üye sayısı ise 25 olmalıdır. Toplam üye sayısı 250 ile 500 arasında olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 7, baro meclisi üye sayısı ise 35 olmalıdır. Toplam üye sayısı 501 ile 1.000 arasında olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 9, baro meclisi üye sayısı ise 45 olmalıdır. Toplam üye sayısı 1.001 ile 5.000 arasında olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 11, baro meclisi üye sayısı ise 55 olmalıdır. Toplam üye sayısı 5.001 ile 10.000 arasında olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 13, baro meclisi üye sayısı ise 65 olmalıdır. Toplam üye sayısı 10.000 ve üzeri olan barolarda yönetim kurulu üye sayısı 15, baro meclisi üye sayısı ise 75 olmalıdır. Yaptığımız önerinin temel felsefesi, sistematik olarak 5'li sayılar ve katları esas alınarak disipline edilmiştir. Buradaki temel amaç da oluşacak organların sayılarının baştan sona uyum göstermesi düşüncesidir.

Kanaatimizce baro meclisi üyeleri; milletvekili ya da belediye meclisinin seçimlerinde olduğu gibi, baraj olmadan "D'Hondt" nispi temsil sistemi ile baroya kayıtlı avukatlarca belirlenmelidir⁶⁵. Beş yıl görev yapacak, yönetimi denetleyecek olan baro meclisinin seçiminde

⁶⁵ D'Hondt yöntemi, bir nisbi temsil modelidir. Bu model en popüler oransal dağıtım prosedürü olmanın yanı sıra en eski yöntemlerden biridir. Buna rağmen, yöntem demokratik temsil için ciddi normatif ve ampirik çıkarımlarla tam olarak anlaşılmamıştır. Günümüzde ülkemizde ve çoğu ülkede seçimlerde bu yöntem kullanılmaktadır. Ülkemizde 1961 senesinden beri uygulana bu sistem Arjantin, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Doğu Timor, Ekvador, Finlandiya, Galler, Hırvatistan, İskoçya, İsrail, İzlanda, Japonya, Kolombiya, Macaristan, Makedonya, Paraguay, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Şili, KKTC'de de uygulanmaktadır. **Juraj Medzihorsky**, "Rethinking the D'Hondt method", Journal Political Research Exchange Volume 1, 2019, s. 4; Bu metod pratik olarak şu şekilde ifade edilebilir: "Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e ... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen

münferit ya da grup halinde girilse dahi D'Hondt sistemi ile her görüşten avukat kendisini mecliste temsil ettirme fırsatı bularak baro yönetiminde söz sahibi olacak ve temsilde adalet de sağlanmış olacaktır.

Mevcut sistemde seçimin yapılacağı günden önceki gününün gecesinde adaylar belirlenmekte seçim sabahı sandığa giden seçmen, adayları değerlendirme imkânı bulamadan oy verme durumunda kalmaktadır. Aday olan başkanın listesi son geceye kadar yapılan pazarlıklar sebebiyle sürekli değişmekte, seçim ahlakına aykırı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu durumda baro başkan adayı önceden bilindiğinden yalnızca başkan adayının kişiliği ön plana çıkmakta, listesindeki yönetim kuruluna aday olanların özellikleri bilinmeden, gerçek irade tecelli etmeden adaylara oy verilmektedir.

Kanaatimizce; grup halinde veya münferit olarak baro meclisine aday olanlar kullanacağı seçim pusulasının rengini 10 gün önce seçim kuruluna bildirmeli, itiraz ve çekilmenin neticesinde belirlenecek kesin liste, seçim kurulu tarafından baroya kayıtlı avukatların görebileceği şekilde baro meclisi seçimden 7 gün önceden ilan edilmelidir. Seçmenler ilan edilen adayların özelliklerini dikkate alarak baro meclisi adaylarını değerlendirmeli, başarılı olacağına inandığı kişileri seçme imkânı bulmalıdır.

Baro meclisi üyeleri 10 yıllık kıdeme sahip avukatlar arasından seçilmeli, baro meclisi seçimleri 5 yılda bir yenilenmelidir. Baro meclisi kendi içinden bir başkan, iki başkan vekili ve iki kâtip üye seçmelidir. Baro meclis başkanının olduğu toplantılarda görüşmeleri tutanağa bağlayacak olan kâtip üye de bulunmalıdır. Başkanın katılmadığı toplantılarda başkanvekili başkan temsilen toplantıyı yönetmelidir.

Baro meclisi üyeleri en fazla iki dönemliğine seçilmelidir. Böyle bir sınırlama, belirli kişilerin meclis üyeliğini daimi bir makam şeklinde sürekli olarak işgal etmesinin önüne geçecek, dönüşümü zorunlu kılarak baro yönetiminde temsilin kalitesini artıracaktır. Hukukun ve toplumun dinamik yapısına ve değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak avukatlık mesleği ve genel olarak baroların ilgi alanına giren tüm konular da değişmektedir. Buna paralel olarak yeni kişilerin yönetimde söz sahibi olmasının sağlanması baro yönetimini de gerekli dinamizme sahip olmasını sağlayacaktır.

Bu surette oluşan baro meclisi, kendi üyeleri arasından yönetim kurulunu ve yönetim kurulu başkanını seçmelidir. Yönetim kurulu da meclisle eş zamanlı olarak 5 yıllığına seçilmelidir.

paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir. https://tr.wikipedia.org/wiki/D%27Hondt_sistemi

Baro meclisinin oluşumunda yeterli demokratik katılım sağlanmış olduğu için, başkan ve yönetim kurulunun liste adaylıkları arasından seçilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Ülkemizdeki uzlaşma ve koalisyon yürütme tecrübeleri çok olumlu olmadığı için, yönetim kurulunun liste halinde görev yapması daha efektif olacaktır. Zaten yeterli demokratik temsil yapısına sahip olan Meclis, yönetim kurulunu denetleyecek ve demokratik katılım sağlanmış olacaktır.

Yönetim kurulu, başkan ve baronun üye sayısına göre belirlenecek üye sayısından oluşan bir liste şeklinde aday olmalı, meclis tarafından yapılacak seçim iki turlu sistemle yapılmalıdır. İlk turda oyların yüzde %50'den fazlasını alan liste kazanmalı, bu oy oranını elde eden liste olmaması halinde en yüksek oy alan iki liste arasında ikinci tur yapılarak en fazla oyu alan liste kazanmalıdır. Baro meclisinin sayısının sınırlı olması itibarıyla yeterli oyu almak isteyen başkan ve yönetim kurulu adayları temsil oranı yüksek bir liste oluşturmak durumunda kalacak, böylelikle gruplaşmaya dayalı değil, temsil dağılımı yüksek listeler oluşturulacaktır.

Baronun yapısında genel olarak baroyu temsil ve meclis kararlarını icra ile yetkili olan yönetim kurulunun yanı sıra, bazı kurullar ve komisyonlar da bulunmalı ve etkin bir biçimde işletilmelidir. Yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra meclis üyelerinden oluşan disiplin işlemleri gibi icrai işlemlerle yetkili ve görevli kurulların yanı sıra, raporlama ve iyileştirme/geliştirme ile yetkili ve görevli komisyonlar oluşturulmalıdır. Baro meclisi, 1/3'ü meclis üyelerinden, 2/3'ü diğer baro mensuplarından seçilecek üyelerden oluşacak komisyonları seçmelidir. Bir kısmı zorunlu olarak bulunacak bu komisyonlar, zorunlu gündemlerle belirli bir takvim çerçevesinde olağan oturumlarla toplanmalı, belirli periyotlarla zorunlu raporlar üretmeli ve karar alma süreçlerine dahil edilmelidir. Baronun yargı çevresinde bulunan mahkeme türleri için zorunlu komisyonlar bulunmalıdır. Genel ya da ihtisas mahkemelerinin ismiyle kurulacak (örn: ağır ceza mahkemeleri komisyonu, ticaret mahkemeleri komisyonu, tüketici mahkemeleri komisyonu) bu komisyonlara ilaveten arabuluculuk, uzlaşma ve tahkim komisyonları bulunmalı, her bir komisyon kendi alanındaki mahkemelerin uygulama ve kararlarını takip etmeli, raporlamalı ve ilgili alana ilişkin gerek uygulamaya gerek mevzuata ilişkin öneriler üretmek baro meclisine sunulmalıdır. Baro meclisi uygun bulduğu rapor ve önerileri Adalet Bakanlığı ve ilgili diğer makamlara iletmelidir.

b) Baro Meclisinin Görevleri:

Meclis; Baro Başkanı ile yönetim kurulunu, disiplin kurulunu, denetim kurulunu ve Barolar Birliğinde baroyu temsil edecek olan üyeleri seçmelidir. Kanunda yönetim kuruluna verilen bir

kısım yetkiler de baro meclisine geçmelidir. Ancak, baronun yönetim ve temsili baro başkanı ile yönetim kurulunda olmalıdır. Böylece baro başkanının mevcut düzenlemedeki yükü hafiflemiş olacak, başkan ile yönetim kurulu icra makamında, meclis ise karar ve denetleme makamında olacağından icraat ve kontrolde denge sağlanmış olacaktır.

Önerdiğimiz sistemde baro meclisi, baro yönetim kurulunun 5 katı oranında kişiden oluştuğundan en fazla üyeye sahip olan 75 kişilik baro meclisi, rahatlıkla ayda bir periyodik olarak toplanabilecek, kendisine verilen görevleri yerine getirebilecektir⁶⁶. Mevcut genel kurulun meclis seçimi dışındaki yetki, görev ve sorumluluğu baro meclisine verilmelidir. Böylece baro meclisi baronun ve avukatların sorunlarını demokratik bir zeminde derhal değerlendirecek ve hızlı bir şekilde çözüm bulabilecektir.

Baro meclisinin görevleri aşağıdaki gibi olmalıdır:

- Baro yönetim kurulu ve başkanını seçmek,
- Baro yönetim kurulu ve başkanın faaliyet ve mali denetimi yapmak,
- Yıllık tahmini bütçe ve bir sonraki yılın faaliyet programını görüşerek onaylamak,
- Yapılan harcamaların usulüne uygun olup olmadığını denetlemek,
- Baro yönetimini mali yıl bitiminde ibra etmek,
- Gelecek yıl için baro başkanı ve yönetimi tarafından hazırlanan bütçe ve faaliyet programını kabul etmek,
- 1/3'ü meclis üyelerinden, 2/3'ü diğer baro mensuplarından seçilecek üyelerden oluşacak komisyonlar seçmek,
- Komisyonlardan gelecek raporlar doğrultusunda kararlar almak ve uygulanması için baro yönetimine göndermek,
- Adalet Bakanlığı ve ilgili birimlere bu raporlar doğrultusunda alınan kararları değerlendirmek,
- Yönetim Kurulunun uygun bulmayan faaliyetlerini iptal etmek ya da yeniden programlamak,
- Levhaya yazılı avukatlar arasında, avukatlarla avukatlık ortaklıkları, avukatlık ortaklığının ortakları arasında ve bunlarla iş sahipleri arasında çıkan anlaşmazlıklarda istek üzerine aracılık etmek, hakem olmak ve arabulmak, ücret uyuşmazlıklarında sulha davet etmek için komisyon kurmak,

⁶⁶ Meclis üye sayısının sınırlı olmasının, üyelerin itibarı ve süreçlere etkisini artıracak, çok kalabalık bir mecliste üyelerin silikleşeceği düşüncesindeyiz.

- Baro adına menkul ve gayrimenkul almak, satmak, ipotek etmek ve bu mallar üzerinde her türlü ayni haklar tesis eylemek ve kaldırmak, bu hususlarda baro yönetim kuruluna özel yetki vermek,
 - İç yönetime ait bütün işleri görmek, yönergeleri düzenlemek,
 - Baro meclisinin 1/3 oranda üyesinin yazılı teklifi ve 2/3 oranda üyesinin olumlu oyu ile yönetim kurulunun azlini onayarak TBB meclisinin onayına sunmak,
 - Azledilen başkan ve yönetim kurulu yerine kalan süre kadar yeni başkan ve yönetim kurulunu seçmek,
 - Yönetim kurulunca incelenip sunulan Avukatlık ortaklığı ana sözleşmesinin, tip ana sözleşmeye uygunluğunu onaylamak ve avukatlık ortaklığı siciline tesciline karar vermek.
- Baro meclisince yürütülecek bu yetki ve görevlerin icrası ve geriye kalan yönetim işleri bakımından ise Yönetim Kurulu görevli olmalıdır.

2. Barolar Birliği

a. Barolar Birliği Meclisinin Oluşumu

Mevcut uygulamada, baroların gönderdiği delegeler de yukarıda belirttiğimiz Kanunun öngördüğü çarşaf liste sisteminin delinmesi suretiyle çoğunlukta olan grubun “blok listesinde” yer alan kişilerden seçilmekte ya da seçilmek zorunda bırakılmaktadır. Barolar Birliği Genel Kurulu'na gönderilen ve orada başkan ile diğer üst kurulları belirleyen delegelerin blok listelerden seçilmesi de baro seçimlerindeki gibi; demokratik temsile aykırı bir durum oluşturmaktadır.

Bizce yukarıda ifade edilen şekli ile seçilen baro meclisi üyeleri üst kurum olan Barolar Birliği Meclisine temsilde adaleti sağlayacak şekilde “Barolar Birliği Meclis Üyeleri” seçimini yapmaları gerekmektedir.

Barolar Birliği Meclisi; Her il barosu yönetim kurulu üyesi adedinin toplamı kadar delegeden oluşmalıdır. Baro meclisi üye sayısının sınırlı olması nedeniyle delegasyon adayları liste şeklinde değil; bireysel aday olmalıdır. Baro meclisi üyeleri kendi aralarından baro meclisinin seçiminde olduğu gibi D'Hondt sistemi kullanılarak yönetim kurulu adedi esas alınarak barolar birliği delegelerini baro yönetim kurulu üyeleri ile meclis başkanı hariç meclis üyeleri arasından seçmelidir. Baro başkanları ve baro meclis başkanları da barolar birliği meclisinin doğal üyesi olarak kabul edilmelidir Böylece her barodan farklı düşünceye sahip meclis üyeleri barolar Birliği Meclisinde temsil edilmiş olacaktır. Bunun sonucu olarak Barolar Birliği Meclisinde temsil adalet de sağlanacaktır.

b. Barolar Birliği Meclisinin Görevleri

Barolar birliği meclisi de il barolarında olduğu gibi kendi aralarından barolar birliği meclis başkanı, başkan yardımcısı ve kâtip üye seçmelidir. Bu işlemler bittikten sonra Barolar Birliği Meclisi beş yıl görev yapmak üzere Barolar Birliği Başkanı ve Yönetim kurulunu seçmelidir. Barolar Birliği Meclisi her ay periyodik olarak toplanarak Barolar Birliği başkan ve yönetiminin faaliyeti ile idari ve mali bakımdan denetimini yapacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Barolar Birliği Genel Kurulunun bütün yetki görev sorumlulukları Barolar Birliği Meclisine verilmelidir. Genel kurulun kararlarını icra ve onun yetkili olmadığı konularda yetkili olacak olan Barolar Birliği yönetim kurulunun görev, yetki ve sorumluluk sınırları yeni yaklaşıma göre düzenlenmeli, her türlü faaliyeti denetlenebilir bir yönetim usulü benimsenmelidir.

Yine baro meclislerinin yetkisine benzer olarak, Barolar Birliği meclis üyelerinin 1/3 oranında üyesinin talebi 2/3 oranında üyesinin kabulü ile Barolar Birliği başkanı ve yönetimi azletme ve yerine yeni yönetimi seçme hakkı bulunmalıdır. İl baro Meclislerinde azil süreci başlatılan ve azil için gerekli oyu alan il yönetim kurulu ve il baro başkanı hakkında son karar barolar birliği meclisince vermelidir.

Barolar Birliği yönetim kurulunun mevcut görevleri ise muhafaza edilmelidir. Barolar Birliğini gerek kamu gerekse özel sektörde veya ulusal veya uluslararası katılımlarda temsil ve ilzam etme yetkisi eskiden olduğu gibi barolar Birliği Başkan ve yönetiminde olmalıdır.

3. Diğer Meslek Örgütlerinin Yapılanması

Barolara ilişkin bu önerilerimiz esasında diğer meslek örgütlerinin yapılanmasına da genişletilebilir. Zira barolar ve diğer meslek örgütleri aynı Anayasal çerçeve dahilinde konumlanmakta ve her biri kendi alanında olsa da çok benzer amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Bu nedenle yukarıda barolar için yaptığımız çalışmalar ve verdiğimiz önermelere benzer olarak, diğer meslek örgütlerinde de ilgili meslek örgütüne kayıtlı olan meslek mensuplarının öncelikle il meslek meclislerini seçmeleri gerekmektedir. Seçilen meslek meclislerinin mesleği il bazında temsil edecek aynı zamanda icrai faaliyet gösterecek olan yönetim ve denetim kurulunu seçmeleri tarafımızca önerilmektedir.

Bunun yanında, seçilen il meclislerinin, yönetim kurulu adedince üye göndererek ulusal meslek meclisini seçmelerini öneriyoruz. Ulusal meslek meclisleri de mesleği ulusal planda temsil edecek olan başkan ve yönetimini seçme, belirli sürelerde denetleme görevini yaparak mesleğin gelişimini takip etme ve gerektiğinde müdahale etme görev ve sorumluluğu ile donatılmalı,

böylece mesleklerin gelişiminde önemli rol almaları sağlanmalıdır. Önerilerimiz bu yönde olmakla birlikte elbette diğer meslek örgütleri bakımından asıl söz sahibi ilgili meslek sahipleri olacaktır.

SONUÇ

Baroların ve Barolar Birliğinin amacına uygun, işlevsel ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlamak için baroların ve barolar birliğinin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Meslek onuruna yaraşır, eşit ve hakkaniyetli bir temsil içeren, baroların olmazsa olmazı olan bağımsızlık ve özerklik vasıflarını sağlayan yeni bir yapılanma gereklidir.

Barolar yargının üç kurucu unsurundan biridir. Bu nedenle yapılacak olan düzenleme ile baroların daha güçlü olması sağlanmalı, eksik olan denge ve kontrol mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Baroların varlığının asıl sebebi veya birinci önceliği meslek örgütü olarak mensuplarını korumanın yanında; vatandaşın hak arama özgürlüğünü ve hakkını kullanmasını tesis etmek, güçlü devlet aygıtının ajanları olan ve kamu gücünü kullanan hâkim, savcı ve idareye karşı vatandaşı korumaktır. Baro yapısının sendika benzeri şekilde serbestleştirilmesini veya aynı şehirde birden fazla baro kurulmasını savunmak kırılğan olan toplum yapımızda derin ayrışmalara yol açacak, bunun da ötesinde adliyede avukatlar arasında büyük bir kavganın ve rekabetin önünü açacaktır. Belki iyi niyetle dillendirilen bu teklifler avukatları adaleti savunucuları olmaktan çıkarıp, mevziiyi koruyan askerlere dönüştürmek anlamına gelmektedir. Günümüzdeki avukatlara yönelik uygunsuz ve olumsuz bazı uygulamalar göz önüne alındığında, hâlihazırda avukatları dışlama eğilimi gösterebilen hâkim ve savcılarının da böyle bir durumda muhalif gruptaki avukatı düşman görmesi ya da yandaş mevzilerin hamisine dönüşmesi söz konusu olabilecektir. Bu da, adaleti dağıtması gereken mekânların, siyasi ve grup çatışmalarının merkezi, taraftarların savaş alanına dönüşmesi anlamına gelecektir.

Halkı her türlü hukuksuzluğa karşı koruma görevinin sivil kurumu olan baroların kurumsal bütünlüğü korunmalı ancak bugünkü klikleşmeye elverişli yapısından da kurtarılmalıdır. Yapılacak olan düzenleme ile temsilde adaletin sağlandığı, bütün renklerin temsil edildiği baro meclisinin kurulması, baro meclisi tarafından baro başkanı ve yönetiminin denetlemesinin yapılacağı bir yapının oluşturulması bilinen sorunların çözümünde en pratik ve katılımcı yol olacaktır. Bu önerilerimiz katılımız demokrasinin de gereğidir. Ülkemizde 5174 sayılı kanunla

yapılan düzenleme ile Ticaret odalarında uygulanan benzer yöntemin son derece sağlıklı işlemesi tarafımızdan önerilen bu sistemin barolarda sağlıklı işleyeceğinin en belirgin delilidir.

KAYNAKÇA

“The Law Society’s General Regulations, Made on 27 March 2013 and amended on 14 May 2014, 14 October 2014, 19 October 2016, 26 October 2017, 7 December 2017, 21 March 2018, 26 September 2018, 13 February 2019, and 3 October 2019.” <https://www.lawsociety.org.uk/about-us/our-constitution/>. (Erişim: 14.05.2020).

Avrupa Hukuk Meslekleri Temel İlkeleri Şartı, Avrupa Barolar ve Hukuk Toplulukları Konseyi, (Charter Of Core Principles Of The European Legal Profession And Code Of Conduct For European Lawyers), https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf. (Erişim: 14.05.2020)

Avrupa Konseyi Avukatların Mesleklerini Yerine Getirme Özgürlüğü Hakkında Tavsiye Kararı, Rec(2000)21 25/10/2000, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d0fc8. (Erişim: 14.05.2020).

Avrupa Parlamentosu Kararı, P6_TA(2006)0108, 12.03.2007. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-.0108+0+DOC+PDF+V0//EN>. (Erişim: 14.05.2020).

BM İnsan Hakları Komiserliği, Avukatların Rolünün Temel İlkeleri, Sekizinci Suçun Önlenmesi ve Suçluların Tedavisi Kongresi- Havana, 1990. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>. (Erişim: 14.05.2020).

Ceren, Tümer. “Fransa’dan Mektup”, Ankara Barosu Hukuk Gündemi Dergisi, Haziran, 2011.

Coşar, Vedat Ahsen. “Avukatlık Mesleğinin ve Baroların Tarihsel Gelişimi”, Ankara Barosu Dergisi,2018, S. 4. (<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2018-4/7.pdf>), (Erişim: 14.05.2020).

Çelik, Adil Giray. “Tarihte Savunma ve Meslek Kuralları”, Ajans Matbaası, Denizli 1999.

Erem, Faruk. “Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi”,Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 1985/5-6.

Güner, Orhan Seyfi. “Avukatlık Mesleğinin Tarihçesi”, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-1, 2013.

Introduction and Constitution of the General Council of the Bar, s. 3. <https://www.barcouncil.org.uk/uploads/assets/1012bdeb-7e4c-4df3-b02ba725ed5ea0a6/Bar-Council-Constitution-updated-28-March-2020-FINAL.pdf>. (Erişim: 13.05.2020).

İnanıcı, Haluk. “Türkiye’de Avukatlık İdeolojisi”, Toplum Ve Bilim Dergisi, Sayı: 87.

İnsel, Ahmet. İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, Fransız Devriminde Bireysel Hak ve Toplu Çıkarlar “La Chapelier Kanunu”, Birikim Yayınları, 1993.

Johnstone, Quintin. “Bar Associations: Policies and Performances”, Yale Law & Policy Review Vol. 15, 1996.

Medzihorsky, Juraj. “Rethinking the D'Hondt method”, Journal Political Research Exchange Volume 1, 2019.

Said, Harley Agnes. “Comparative Analysis of Bar Associations and Law Societies in Select European Jurisdictions,” World Bank, Washington, DC. © World Bank, 2017, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28959> License: CC BY 3.0 IGO. (Erişim: 14.05.2020).

İslamî Bakış Açısıyla Epifiz Bezinin İşlevi

Nazife VARLI¹

ÖZ

İnsan, varlık dünyasında en gelişmiş beyne sahip olan canlıdır. Düşünme, konuşma ve hatırlama gibi onu diğer canlıların beyninden ayıran özellikleri ile günümüz bilgi çağında bile henüz tam olarak anlaşılabilen insan beyni karmaşık bir yapıya sahiptir. Hafızayı, geçmiş deneyimleriyle edindiği bilgiyi, şimdiki zamanda kullanabilmek için hatırlama eyleminin yardımıyla bir araç olarak kullanır. Hafızanın iki temel fonksiyonlarından biri hatırlama, diğeri de unutmadır. Hatırlama, geçmişte yaşanmış olayların, öğrenilmiş bilginin bugüne taşınması eylemidir. Hatırlama üzerine gözlem, görüşme ve belge analizine dayalı nitel bir çalışma olan bu araştırmada şu sorulara cevap aranmaktadır: “İnsan hatıranın neresindedir ve kendisini hatıra içinde nasıl konumlandırır? Birinci şahıs üzerinden mi, üçüncü şahıs üzerinden mi; yoksa bazen birinci şahıs, bazen de üçüncü şahıs üzerinden mi? Bu hatırlama biçiminde “epifiz bezi”nin, yani “üçüncü göz”ün bir etkisi var mıdır? “Üçüncü göz” insanın kendisi, yazıcı melekler Kirâmen Kâtibîn ya da Allah’ın bizâtihi kendisi veya bunların üçü aynı anda olabilir mi? Dolayısıyla insan, büyük ve tek bir sistemin bağlantılı bir parçası mıdır? Daha önce yapılmış araştırmalara bakıldığında bu sorulara dinî bir yaklaşımla cevap aranmadığı görülmüştür. Konusunda bir ilki gerçekleştiren bu makale, hatırlamada epifiz bezi ve fonksiyonlarına dair Kur’an’dan ayetlere başvuran bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Hafıza, Hatırlama, Epifiz Bezi, Üçüncü Göz, Metafizik, Din Psikolojisi, Nöroteoloji.

The Function of the Pineal Gland from an Islamic Perspective

ABSTRACT

The human being has the most advanced brain in the world of existence. The human brain has a complex structure that has not yet been fully understood and discovered even in today's scientific age, with its distinctive features such as thinking, speaking and remembering, which distinguish it from the brain of other living creatures. It uses memory as a tool with the help of the action of remembering, in order to be able to use the knowledge gained from past experiences in the present time. One of the two basic functions of memory is remembering and the other is omitting. Recall is the act of carrying past events and learned knowledge to the present. In this research, which is a qualitative study based on observation, interview and document analysis upon recall, answers to the following questions are sought: “Where is the person located in the memory and how does she/he position herself/himself in a memory? Whether through first person or third person; or sometimes both persons? Does the “pineal gland”, that is, the “third eye”, have any effect in this form of recall? Could the “third eye” be the person herself/himself, the writer angels Kirâmen Kâtibîn, or Allah himself or all three of them at the same time? Is human being therefore a connected part of a single large system? When the previous researches are examined, it seems that there is no a study conducted with a religious approach. This article, which is a first in its subject, is a research that refers to the verses from the Qur’an regarding the pineal gland and its functions in recall.

Keywords: Memory, Recall, Pineal Gland, Third Eye, Metaphysic, Psychology of Religion, Neurotheology

¹ Doctor of Philosophy, Community Psychology/America, nazvarli73@gmail.com

Giriş

Birbirlerinden farklı özelliklere sahip olsalar da, insan, ruh ve beden ile bir bütündür. Nasıl ki bedenin sağlıklı gelişimi için maddi birçok ihtiyacının karşılanması gerekir, aynı şekilde ruhun da sağlığını korumak için ruh doğru şekilde beslenmelidir. İnsan hafızası, beynin birçok yerinde yer alır ve bazı hatıralar diğerlerinden daha uzun süre kalır, bazıları da tamamen silinir. Birey, doğduğu andan itibaren kendisi ve çevresinde yaşananlar hakkında yoğun bir bilgi hücumuna maruz kalır. Bu bilginin tamamı beynin değişik bölgelerinde, çağrıldığı zaman hizmete sunulmak için koruma altına alınır ya da depolanır. Bütün bu koruma ve depolama işlemini gerçekleştiren de hafızadır. Birey, biriktirilen bilginin tümünü aynı anda hatırlayamaz ya da bilgileri aynı anda topluca çağırılmaz. Hatırlama eylemi için dışsal bir güç, bir neden gerçekleşmelidir ki bilgi korunduğu yerden insan kullanımı için serbest bırakılsın. Bu aynı zamanda, bir çeşit beynin bilgi karmaşasını önleme, insanın bilgi bataklığında boğulmasını engelleme işlemidir. Bu duruma hatırlama işleminde “bilgide seçicilik” olarak da bakılabilir. Beyin bu işlemi gerçekleştirebilmek için, hangi bilgiyi bilgi haznesi içinden ne zaman bulup çıkarması gerektiğine karar vermek için dıştan bazı uyaranlara ihtiyaç duyar.

Beş duyu organı -göz, kulak, burun, dil, deri- yardımıyla insanın hangi bilgiyi istediğini beyin seçer, bulur ve insanın hizmetine sunar. Bazen yolda yürürken keskin bir baharat kokusu insanı hızla geçmiş bir anıya sürükler, bazen gördüğü kırmızı bir araba ile geçmişten bir anı gözünün önünde canlanıverir, bazen de yediği bir yemek onu geçmişte aynı yemeği yediği zamana, mekâna götürür. Dolayısıyla insan hatırlama eylemini çok sık gerçekleştirir ve bu eylem bireyin hayatını sağlıklı ve bilinçli bir şekilde sürdürebilmesi için hayatî bir önem taşır. Bunun yanında, depolanmış bilgiler birer yapı malzemesi hükmünde bireyin geleceğini inşa etme noktasında birey tarafından kullanılır. Sağlıklı bir hatırlama gerçekleştiremeyen bir bireyin yarımını oluşturması ve hayatını sorunsuz idame ettirmesi mümkün değildir. Örneğin, iş başvurusu yapan bir birey, eğer başvurduğu iş için gerekli bilgileri hatırlayamazsa o işe alınmaz. Ya da sınava giren bir öğrenci, geçmişte hazırlanıp öğrendiği bilgileri hatırlayamazsa sorulara doğru cevap veremez ve dolayısıyla başarılı olması düşünülemez.

Akademik araştırmalara bakıldığında, “insan nasıl hatırlar?” sorusu için daha çok hafızanın nasıl işlediği üzerinde durulduğu görülür. Bu makale, aynı soruya cevap vermeye çalışırken insanın hatırlama eylemi içinde, yani geçmişi hatırlarken kendisini hangi açıdan gördüğü üzerine eğilmektedir. Başka bir ifadeyle, “İnsan o hatıranın neresindedir ve kendisini hatıra içinde nasıl konumlandırır? Birinci şahıs üzerinden

mi, üçüncü şahıs üzerinden mi; yoksa bazen birinci şahıs, bazen de üçüncü şahıs üzerinden mi? Bu hatırlama biçiminde “epifiz bezi”nin, yani “üçüncü göz”ün bir etkisi var mıdır? “Üçüncü göz” insanın kendi ruhu, yazıcı melekler Kirâmen Kâtibîn ya da Allah’ın bizâtihî kendisi veya bunların üçü aynı anda olabilir mi? Dolayısıyla insan, büyük ve tek bir sistemin bağlantılı bir parçası mıdır?” sorularına cevap aramaktadır. Daha önce yapılmış araştırmalarda bu sorulara İslamî bakış açısıyla cevap aranmadığı görülmüştür. Konusunda bir ilki gerçekleştiren bu makale, hatırlamada epifiz bezi ve işlevine dair Kur’an’dan ayetlere başvurarak açıklama getiren bir araştırmadır.

Hafıza ve Hatırlama

İnsan, deneyimlerinin toplamıdır. Deneyimler olmadan insanın kendini bilmesi, tanınması, konumlandırması, anlamlandırması; kişiler, olaylar ve mekânlarla ilişkilendirmesi; psikolojik bir denge oluşturması mümkün değildir. Dolayısıyla insanın düşündüğü, yaptığı ve söylediği her şey hafızaya dayanır. Şimdiki zamanda karşılaştığı durumlarla başa çıkmakla, şeyler değiştikçe bilgiyi güncellemekle, zihin gerisinde depolanmış o an için gerekli olan geçmiş deneyimlere ulaşmakla ve hatta henüz var olmamış gelecek anıları oluşturmayı planlamakla insan hafızası her an aktiftir. Üstelik “hafıza” ya da “bellek” olarak adlandırılan bu karmaşık ve sonsuz depolama kapasitesine sahip sisteme insan sürekli yeni bilgiler eklemeye devam eder. Bu yüzden pek çok psikolog hafızayı bilginin saklanması olarak ifade etmiştir (Munn, 1961; Miller, 1962; Lawson, 1960; Reiff & Scheerer, 1959).

Yakın zamana kadar, hafıza bilgisayarla karşılaştırılarak bilginin üç ayrı aşamadan geçtiği bir bilgi-işlem modeliyle tanımlanmıştır: Kodlama, depolama ve erişim (depolanmış bilgiye ulaşma) ya da hatırlama. Buna ek olarak, Atkinson ve Shiffrin (1968) tarafından ileri sürülen çoklu depo modelinde de bellek üç depodan oluşur: Duyusal hafıza, kısa süreli hafıza ve uzun süreli hafıza. Günümüzde ise araştırmacılar, hafızanın birbirine bağlı çalışan bir sistemler topluluğu tarafından oluşturulduğu fikrini dâhil etmek için bu modeli bilişsel nörobilimin bulgularıyla birleştirmektedirler. Bu araştırmacılara göre, beynin hiçbir bölümü tek başına tüm hafızadan sorumlu değildir ve beyinde belirli hafıza alt sistemleri ile ilgili mutlak alanlar vardır.

İnsandaki hatırlama işlemi, beynin çalışma şekli şaşırtıcıdır. Hatırlanan öğelerin çoğu bir soru veya bir ipucu ile doğrudan bağlantılı olmalıdır ki depolanmış bilgi bulunduğu yerden alınıp getirilsin ve hatırlama eylemi gerçekleşsin. “Lama, hangi ülkenin simgesidir?” gibi bir soru sorulduğunda, beyin “lama” bağlantılı bilgileri buldukları bölgelerden süratle toparlayıp getirir. Örneğin, birey ilk kez bir

lamayı gördüğü hayvanat bahçesini, lamaların o sırada güneş altında yürüyüş yaptıklarını, uzman birisinin lamalar hakkında bilinmesi gereken ayrıntılardan bahsettiğini ve buna benzer ayrıntıları hatırlayıverir. Çünkü hafızada “lama” ile ilgili depolanmış bilgi mevcuttur. Bunun yanında, beyin belirli bir olgu için hafızada arama yapmanın bir anlamı olup olmadığını da önceden tespit edebilir. Örneğin, “Üçüncü Dünya Savaşı hangi tarihte başladı?” gibi bir soruya anında cevap bulmaya çalışmanın gerekli olmadığına hızlıca karar verip hafızada böyle bir bilgi arayışını engeller.

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında ortaya çıkan sonuç şudur: “Hafıza,” bilgi ve deneyimlerin depolandığı yer; “hatırlama” ise, bilgi ve deneyimlerin depolandığı yerden şimdiki zamanda kullanılmak üzere geri çağırılması işlemidir.

Epifiz Bezi ve Üçüncü Göz

Hemen hemen bütün memelilerde, neredeyse beynin ortasına gömülü şekilde bulunan küçük bir kozalak benzeri beyaz yapı, “epifiz bezi” olarak adlandırılır (Fukada & Okano, 2002). İnsanda bu organ, yaklaşık olarak çeyrek santim uzunluğunda ve gramın onda biri ağırlığında bir nohut tanesi kadardır. Ancak henüz epifiz bezinin tam işlevi bilimsel olarak açıkça anlaşılamamıştır ve bu yapı, memeli organların fizyolojisindeki büyük gizem haline gelmiştir. Bunun yanında, son zamanlarda konu üzerine yapılan çalışmalar, epifiz bezinin, ortamdaki ışığın ürettiği periyodik sinirsel aktiviteyi hormonal bilgiye dönüştüren karmaşık ve hassas bir “biyolojik saat” olduğunu göstermektedir. Biyolojik saatler, organizmada zaman ölçümü yapan hücresel yapılardır (Richards & Gumz 2012; Balsalobre 2002).

Çok yakın zamana kadar araştırmacıların çoğu, memeli epifizinin, kurbağa gibi bazı soğukkanlı omurgalılarda bulunan “üçüncü göz” gibi ilkel bir ışık algılayan organın parçası olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, nöroendokrinoloji’nin ortaya çıkışı, epifiz bezinin rolünü kavramsal bir çerçeve çizerek karakterize etmede çok yardımcı olmuştur. Yaradılışın anlamı ile ilgilenmeyen bilimciler endokrin bezini atrofikagenezik (olgunlaşmamış-embriyolojik kalıntı) göz olarak düşünmüşlerdir (Yavaşoğlu, 2012). The National Institute of Mental Health çalışmaları ve diğer enstitülerde yapılan çeşitli bilimsel araştırmalar sonucunda, artık epifiz bezinin geleneksel anlamda bir bez olmadığı ortaya çıkmış olup dördüncü bir nöroendokrin dönüştürücü olduğu anlaşılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, epifiz bezi, sinir girişini hormonal çıkışa çeviren bir bezdir (Wurtman & Julius, 1965).

Ovalimsi bir şekle sahip olan epifiz bezi, bir sap yardımıyla dört beyin boşluğundan üçüncüsüne bağlıdır. Sirkadyen ritimle karanlıkta salgıladığı Melatonin aracılığıyla, bedenin diğer bölümlerine

zaman sinyalleri iletir. Böylece günün ve yılın farklı zamanlarında fiziksel yapıyla ilgili döngülerin düzene koyulmasında rol alır. Bilhassa, üreme bağlantılı işlevlerin kontrolünde etkindir. Çok eski bir bileşen olan Melatonin vücutta güneş battıktan sonra üretilmeye başlar ve karanlıkta salgılanması artar. Güneş doğunca da üretimi durur. Bu yüzden, gece vaktinde ruhsal bağın güçlendiği düşünülmektedir.

Yükseklik arttıkça hormon salgılaması artış gösteren epifiz bezi tarafından üretilen diğer maddelerden biri de çok küçük bir molekül olan dimethyltryptamine (DMT) ya da başka bir ifadeyle “ruh molekülü”dür ve uyku sırasında rüyaların görüldüğü evrede, sabaha karşı 3-4 gibi salgılanır. DMT maddesi, 50’den fazla bitki türünde de (kanarya kamışı otu, mimoza, akasya, kuş otu, ayahuasca, yüksük otu, anadenanthera peregrina, vb.) bulunur. Klasik bir halüsinojendir ve çay ya da tütsü olarak kullanıldığında bireyin zaman algısını değiştirir. Doğum ve ölüm anında en yoğun şekilde salgılandığı için ruhun bedene girip çıkmasını sağlayan hormon olarak da adlandırılır. Bu yüzden, Yavaşoğlu’nun (2012) belirttiğine göre, “DMT iki ayrı dünyaya, yani iki zıt âleme kapı açabilen bir maddedir. Fiziksel bir molekül olarak insanın dış dünyasını, fizyolojik etkileri açısından da ruh dünyasını aydınlatır.” Ancak, araştırmacılar, 1940’lı yılların başlarında halüsinojen bitkilerde DMT’nin var olduğunu bilmelerine rağmen, DMT’nin kendisinin bir halüsinojen olduğunu 1950’lerin ortalarında keşfetmişlerdir. Güney Amerika’daki yerel kültürlerde şifa, istirahat, avlanma ve manevi performans amacıyla DMT içeren bitkilerin kullanımı bugün bile oldukça yaygındır. Örneğin, ayahuasca çayı bunlardan bir tanesidir. Fakat konuyla ilgili bilimsel araştırmalar henüz yeterli değildir (Strassman, 2014).

Bireyin deneyimlediği kendinden geçme, vecd durumu, trans hali, bilinç kaymaları, mistik hazlar, cezbeler, meditasyon, hipnoz, yoga ve zikir ayinleri epifiz bezinin uyarılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Şaman ayinlerinde transa geçmek için çay, tütsü ve buhur olarak kullanıldığı bilinen bu tür bitkilerin epifiz bezini uyardığı ya da bu bezin salgıladığı maddelerin benzerini vücuda verdiği artık anlaşılmıştır. Rick Strassman (2014), laboratuvarında gönüllü denekler üzerinde gerçekleştirdiği bir deneyde, DMT’nin dışarıdan bedene enjekte edilmesi sonucunda bireyin paranormal aktiviteler ve sanrılar deneyimlediğini ortaya koymuştur. Böylece bu maddenin ruhu uyarıcı özelliği bilimsel olarak da kanıtlanmıştır.

Epifiz bezinin varlığı, en az 2000 yıldır bilinmektedir. İlk olarak Yunan anatomi uzmanı Galen, M.S. 2. yüzyılda epifiz bezinin beyinde düşünce akışını düzenleyen bir kapakçık görevi yaptığını ileri

sürmüştür. M.S. 4. yüzyılda da Herophilus benzer bir düşünceyi savunmuş ve bu organı “düşüncenin kası” olarak tanımlamıştır (Fellman, 1985). M.S. 17. yüzyılda Descartes ise, bu bezin “ruhun yuvası,” vücudun ve aklın kontrol merkezi olduğunu belirtmiştir. Epifiz bezini, ruh ile beden birleştiği nokta olarak kabul eden Descartes’a göre gözler, gerçek dünyada algıladıklarını beyindeki lifler ya da bağlar aracılığıyla epifiz bezine aktarırlar (Kappers, 1981). 1886 yılında iki anatomi uzmanı De Graff ve Baldwin Spencer, epifiz bezinin retinal hücrelere ve kitle gibi küresel merceklere sahip olduğunu keşfetmişlerdir. Bunun üzerine, “üçüncü göz” veya “sezgi gözü” olarak da isimlendirdikleri bu bezi, sahip olunan iki dış gözün önemli özelliklerini taşıyan “ilkel bir iç göz” şeklinde tanımlamışlardır (Priyadarshini, Raj & Shewade, 2015). Bir İsveçli anatomist olan Nils Holmgren, 1918 yılında kurbağa ve köpekbalığının epifiz bezini incelediğinde, bu bezin belirgin duyuşal hücreler içerdiğini ve retinanın koni hücrelerine benzerlik gösterdiğini keşfetmiştir. Bu gözlemlere dayanarak Holmgren, epifiz bezinin “üçüncü göz” olarak işlev görebileceğini öne sürmüştür (McClay, 1976).

Bugüne kadar yapılan araştırmalara bakıldığında, çoğunlukla epifiz bezinin anatomik olarak konumu, şekli, işlevi üzerinde durulduğu görülür. Bunun yanında, kültür ve din merkezli sosyolojik ve psikolojik çalışmalarda epifiz bezi daha çok ruh-beden ilişkisinde bağlantı noktası olarak kabul edilir. Bu yüzden, “ruhun penceresi, ruh gözü, ruh molekülü” şeklinde de isimlendirilmiştir. Murry Hope (1997), dış uzay ve zamandan iç uzay ve zamana giriş kapısı olarak da kabul edilen epifiz bezini “tünel girişi” şeklinde belirler. Jacob Liberman (1990), “fonksiyonu eski uygarlıklar tarafından sezgisel olarak tanınan ve yakın zamana kadar modern bilim tarafından büyük ölçüde küçümsenmiş olan epifiz bezi, evrene bağlanma konusunda bize yardımcı olmaya hizmet ediyor,” diyerek bu minik organın ruhsal işlevi olduğuna vurgu yapar ve ekler: “Epifiz bezinin işlevsel önemi her zaman bilim dünyası tarafından sorgulanmıştır. Bu yüzyılın başlarında, gerçek bir amacı olmayan, zaman içerisinde gerçek fonksiyonunu kaybedip işlevsizleşen, beynin bir parçası şeklinde tanımlanıyordu.”

Diğer taraftan, “üçüncü göz” mitolojide hatırı sayılır bir yer kaplar. Değişik kültürlerin mitolojileri “üçüncü göz”e yapılan atıflarla doludur. Mısırlılar’da “Horus’un gözü”, Yunan mitinde “Merkür’ün asası”, Roma efsanesinde “Baküs’ün oyuncuğu”, İngiliz mistisizminde “Unicorn’un boynuzu” ve Kral Arthur şövalye efsanelerinde “Kutsal Kâse” olarak şekillenir. Homer’in Odyssey eserinde geçen “Tepegöz” gibi, pek çok efsanede, alnın merkezinde ortanca bir göze sahip olan devlerin ve yaratıkların ürkütücü hikâyeleri anlatılır. Bunlara ek olarak, ezoterik öğretilerin pek çok hedefinden biri, müridin ya da talebenin “üçüncü göz”ünün açılmasını sağlamaktır. Bu öğretilerde, “üçüncü göz”ün bireyi bir süper

varlık haline dönüştürerek “Azizler Krallığı”nın bir üyesi yaptığı anlatılır. Aynı şekilde, Tibet bölgesindeki bir inanişaya göre, “üçüncü göz” açıkken bireyin insanların iç yüzlerini görmesi mümkündür. Ancak, bu yetenek herkese verilmemiştir, sadece seçilmişler bu beceriyi elde edebilirler. Bir Tibet efsanesine göre, bir zamanlar, kadın-erkek bütün insanlar “üçüncü göz”ü kullanma yeteneğine sahiptir. Tanrılar yeryüzüne inip insanların arasına karışırlar ve insanlar tanrıların yerini alabileceklerini düşünerek onları öldürmeye kalkışırlar. Bunun üzerine, bir ceza olarak, insanların “üçüncü göz”ü kapatılır ve sonrasında bu özellik, sadece onu hak eden birkaç insana bahşedilir (Rampa, 1986).

Pek çok inanişta bir “göz” olarak resmedilen epifiz bezi, Sümerler’de olduğu gibi bazı kültürlerde bir çam kozalağı şeklinde de sembolize edilmiştir. Benzer şekilde, Hıristiyan papalar, topuzu çam kozalağı olan asalar kullanmışlardır. Hindu tanrı heykelleri genellikle ileri doğru bir çam kozalağı uzatırlar. Örneğin, Hindu geleneğinde önemli bir tanrı olan Shiva, bir çam kozalağına benzeyen saç modeliyle tasvir edilmiştir. Ayrıca, Vatikan’da, Piazza della Pigna’da iki tavus kuşu ile çevrili devasa bir çam kozalağı heykeli vardır. Bu heykelin ayaklarının dibinde, ölümden ruhsal hayata geçişi simgeleyen kapağı açık bir Mısır lahdi bulunur. Aynı şekilde, masonlukta da epifiz bezinin kozalak ile sembolleştirildiği görülür. Ancak, düşünce tarihinde, “kozalak” imgesi “kalp” organı için de kullanılmıştır. Gazzâlî (1986) ve Elmalılı Hamdi Yazır (1942), “cismanî kalp” için, “göğsün sol tarafında bulunan, kozalak şeklindeki sinir ve kas dokularını toplayan organ,” ifadesini kullanmışlardır. Ancak, ruhun kalp ile olan bağlantısını da göz önünde bulundurarak, epifiz bezi ile kalp arasında bir alışveriş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Birçok inanişaya göre, epifiz bezi aktif olduğunda, insanın içsel bir ek bakış açısı kazanmasını ve daha fazla psişik güç ve derin bilgi seviyesine ulaşmasını sağlar. Genellikle eski medeniyetlerin kültürlerinde yer aldığı görülen “üçüncü göz” inanişası, Douglas Baker’a (2018) göre, Doğu mistisizmindeki ruh-beden ilişkisi bağlamında, Batı dünyasına 50’li yılların sonlarında, muhtemelen Tibetli yazar Tuesday Lobsang Rampa’nın “Üçüncü Göz” adlı ünlü kitabıyla giriş yapar. Hatta bu “üçüncü göz,” ABD’nin bir dolarlık banknotları üzerinde de kullanılmıştır ki insanlığı izleyen “Tanrı’nın gözü”nü temsil eder. Günümüzde bu inaniş Batı dünyasında hızla yayılmaya devam etse bile, daha çok Doğu kültüründe yerini korumaktadır. Ancak bunun yanında, Baker (2018), epifiz bezinin, Yeni Ahit’te geçen, Hz. İsa’nın ifade ettiği “iç vizyon organı” olduğunu ileri sürer: “Bedenin ışığı gözdür. Gözün saf olursa, bütün bedenin aydın olur.” (Matta, 6:22). Dolayısıyla, konunun üç büyük din; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet

açısından ele alınıp alınmadığına da değinmekte fayda vardır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak İslamiyet'in konuya bakış açısı üzerinde durulacaktır.

Üç Büyük Dinde Üçüncü Göz

A. Yahudilik

Yahudi mistisizmi, bugün genel anlamda “Kabalacılık” olarak bilinir ve Doğu Avrupa çıkışlı Hasidik Yahudilik'te geleneğini devam ettirir. M.S. 1. yüzyılda Tevrat'ın farklı bir yaklaşımla yorumlanmasıyla birlikte mistisizme bakış açısında büyük bir değişim başlar. Sihir ve büyü, zikir ve vecdin, rabita ve halvetin Yahudiler arasında önem kazanıp yaygınlaştığı görülür. Reenkarnasyon inancı doğar. Münzevi hayat sistemleştirilir ve gizem ile gizlilik artar. Vecde gelerek çeşitli yollarla tanrı ile mesajlaşma geleneği yaygınlaşır (Scholem, 1995). Mistik öğretisi Kabala'da, “ruh göçü” kavramı kabul edilir ve özel ayinlerle uygulamaya geçirilir. Kabala'ya göre epifiz bezi, insan beyninin tam ortasında yer alan sınırlı bilincin sınırsız bilince geçiş kapısıdır ve onun salgıladığı hormonlar ruhun bedene giriş çıkışını sağlar. Ayrıca, Yahudi mistisizminde, esrik yollar aracılığıyla; yoğun ibadet, inzivaya çekilme, mistik çaba, dualar ve özel ayinler yardımıyla Mesih'in yeryüzüne dönüşünü hızlandırma ve kolaylaştırma anlayışı vardır. Ancak, geleneksel Yahudi inancına bağlı olan dini liderler, Tevrat'ın farklı bir yaklaşımla yorumlanmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve mistisizm ile yükselişe geçen yeni öğretilere müsamaha göstermekten yana olmamışlardır.

B. Hıristiyanlık

Yukarıda da belirtildiği gibi, ruh-beden ilişkisi Batı dünyasına 50'li yılların sonlarında Doğu mistisizmi üzerinden giriş yapmıştır ve Hıristiyanlar arasında hızla yayılmıştır. Bugün bu artış ivme kazanarak devam etmektedir. Pat Holliday'e (2014) göre birçok Hıristiyan, yeni bir sapkın doktrin tarafından yönetilmektedir ve bu doktrin onları, kutsal kitapta bahsi geçmeyen aydınlanmanın yeniçağ sembolü “üçüncü göz”ü metafiziksel olarak açmak için meditasyon yapmaya zorlamaktadır. Batı dünyasının Doğu mistisizmine bakışını çevirmede “Teosofi Cemiyeti”nin etkilerini de unutmamak gerekir. Bu yeni ve farklı cemiyet, 19. yüzyılın sonlarında şöhret kazanan mistik ve okültist Helena Blavatsky tarafından 1875 yılında bilim, din ve felsefenin bir sentezini yapma amacıyla kurulmuştur. Bu cemiyet, Doğu düşünce ve inançlarının Batı'ya transferinde önemli bir rol oynayarak dini düşüncede yenileşme

hareketlerine öncülük etmiş ve “New Age” oluşumuna doğru ilerlemede birçok okülist ve ezoterik yapılanmayı etkilemiştir.

Blavatsky, Gizli Doktrin kitabında “üçüncü göz”ün, görenin içsel manevi gözü olduğunu ve ruhsal sezgi yeteneği ile kesin bilginin elde edilebileceğini söyler (Blavatsky, late 1800’s). “İlahi bilgi ya da ilahi bilgelik” anlamında teosofi, Hıristiyan mistisizmi ile ilişkilendirilmiştir. Batılı teosofistlere göre insan, Hıristiyanlığı temel alarak, tanrının içkin ve aşkın yapısı ile varlığın birliğini kavrayabilir, kendi benliğini tanrıda ve bütün varlığın içinde idrak edebilir (Besant, 1935). Ortaçağ’ın başlarında, Batı geleneğine bağlı düşünür ve araştırmacılar üzerinde etkisi yüksek iki Hıristiyan filozof olan Hugh of St. Victor (1078-1141) ve Richard of St. Victor (1123-1173), üç farklı görme şekli bahsetmişlerdir: Beden gözü (görme), aklın gözü (meditasyon) ve gerçek anlayışın sezgisel gözü (tefekkür) (Richard of St. Victor, 1979).

Bütün bunlara ek olarak, Richard Rohr (2009); Albert Einstein ve Iain McGilchrist gibi seküler akademisyenlerin görüşlerine katılır ve “üçüncü göz” kaybının, Batı dünyasındaki dar görüşlülüğün ve dini krizlerin temelini oluşturduğunu ifade eder. Ona göre, böyle bir bilgiğe sahip olmadan kilise, hükümet ve liderlerin ego ötesine geçmeleri, kontrol arzularını dizginlemeleri ve kamusal yararı gözetemeyen bir duruş sergilemeleri zordur. Oysa sağlıklı bir kültür ve sağlıklı bir din için insanın her üç göze de ihtiyacı vardır. Bu gözlerin yokluğu veya zayıflığı, sadece problemleri derinleştirir ve insanı çözümden uzaklaştırır (Richard, 2009).

C. İslam

İnsan, “nefs, ruh, beden” üçlüsünden meydana gelir ve bu üçlü birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Tasavvufi yaklaşıma göre bu öğelerin her birinin belirgin sıfatları vardır. Nefsin sıfatı heva, ruhun sıfatı akıl ve bedenın sıfatı da histir (Nicholson, 1911). Nefs, âlem-i misal’e; ruh, âlem-i gayb’a; beden de âlem-i mülk’e aittir. Nefs, ruh ve bedenle bağlantılı olup ikisinin tesiri altındadır ve vücutta oluşan kimyasal değişimlerden etkilenir. Örneğin, hipofiz bezinin salgıladığı melatonin hormonu vücudun uyku ritmindeki düzeni sağlar ve melatonin eksikliği uyku bozuklukları, depresyon, çarpıntı gibi hayat kalitesini düşüren sağlık sorunlarına neden olur.

İlk sûfîlerin büyük çoğunluğu, ruhu bedene hayat veren mâna şeklinde algılamışlardır. Ruh, beden elbisesini giymiş bir özdür ve bedeni her anlamda etkileyen canlılığın kaynağıdır (Özden, 1996). Manevi hayatın özellikleri ruha yansır. İnsan, ruh vasıtasıyla öte âleme yükselir ve maddî âlemden varlığını

sürdürürken Allah ile bağlantısını onunla korur. Ruhun varlığı, sureti olan madde ile bilinir. Ruhun duyum ve algıları madde vasıtasıyla (Sunar, 1973). Aynı zamanda, meleklerin insanla ilişkisi de ruh ile sağlanır. Ancak bireyin manevi dünyasının sağlıklı olması ruh sağlığından geçtiği için, ruh sağlığı beden sağlığı kadar önem arz eder ve gerçekte ruh sağlığı ile beden sağlığı birbiriyle doğru orantılıdır. Örneğin, vücuttaki serotonin maddesinin eksikliği ruhsal dengenin bozulmasına neden olur. Böylece duygusal çöküş, mutsuzluk, özgüven eksikliği gibi sorunlar ortaya çıkar. Ruh sağlığı yerinde olmayan bir bireyin manevi dünyasında da iniş ve çıkışlar yaşaması kaçınılmazdır. Nefs ve ruh arasındaki ilişkiyi böylece belirttikten sonra bu iki unsurun bedeninin ayrılmaz parçaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kısaca beden, soyut unsurları içinde barındıran insanın maddi dünyadaki varlığıdır. Ancak bu makalede vurgulanmak istenen nokta, daha önce araştırması yapılmamış olan, insanın ruhsal bağlantıyı bedeninin kalp dışında hangi organlarla kurduğudur.

Kimi Müslüman kültürlerde epifiz bezi ön plana çıkarken kimi kültürlerde de kalp, ruh-beden ilişkisindeki organ olarak gösterilmiştir. Tasavvufta “süveyda” olarak vurgulanan, anatomide “Aschoff-Tawara düğümü” (the Aschoff-Tawara’s node) adıyla bilinen “kalpteki siyah nokta” da tıpkı epifiz bezi gibi insan vücudunda henüz sırrı bilimsel anlamda açıklanamamış gizemli detaylardan biridir (Bruce, 1999). Bedendeki bu iki unsurun ortak noktası ise ruh-beden ilişkisinde epifiz bezi ve kalbin merkez olarak işlenmiş olmasıdır. Tasavvuf ilmi, Allah’a ulaşmada engel teşkil edebilecek tüm maddî unsurları aradan kaldırmayı amaçlar, ruh terbiyesine odaklanarak Allah’a varmayı hedefler. Bundan dolayı, insanın bulunduğu ruhî makam ve mertebeler tasavvufî hayatın içerisinde önemli yer tutar. Kişi kalbindeki kirleri temizlemekle arınır ve ruh bakımından yükselir. Böylece kemal noktasına erişen kulların ruhu tüm maddî engelleri aşarak ruhlar âlemine ulaşır.

İslam tasavvuf geleneğinde bazı mistik doktrinler hikmet, irfan, marifet benzeri kavramlar çerçevesinde teosofî yaklaşımıyla benzerlik gösterir. Örneğin, Sühreverdî’nin ortaya koyduğu İşrakîlik felsefesi, mistik ve teosofik bir düşünce tarzı olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında, Gazâlî’de de teosofik ve hermetik, nur ağırlıklı bir ilahiyat anlayışı mevcuttur. Ayrıca, İbn-i Arabî de bu teosofik felsefe düşüncesinden (İşrakîlik) beslenmiştir (Kaya, 2001).

Aynı zamanda, “dinsel mistisizm” (Öztürk, 1993) olarak da adlandırılan tasavvuf ilminde rüyaların ayrı bir önemi vardır. Örneğin, iyi ya da kötü olduğu kestirilemeyen durumlarda ihtiyaç duyulan ve sıkça uygulanan istihâreye yatma ve görülen rüyadan anlam çıkarmaya çalışma yaygın bir davranıştır (Öztürk,

1993). Rüya ilmi de başlı başına işlenmesi gereken geniş bir konu olmakla birlikte, konuyla bağlantısından dolayı önemli olanın, uyku halinde insanın rüyaları ancak kalp veya gönül gözü ile gördüğü vurgusunun yapılmış olmasıdır. Ruhun görmesi olarak anlayabileceğimiz bu durumu da yine epifiz bezine bağlamak mümkündür.

Son zamanlarda kimi araştırmacıların, İslam geleneğinde “teheccüt” olarak adlandırılan gece namazının vaktinin epifiz bezinin aktif olduğu saatlerle örtüştüğüne dikkati çektiği görülmektedir. Buna göre ruhsal âlem ile bağ kurmaya en uygun ibadet ve dua vakitleri epifiz bezinin aktif olduğu saatler olmaktadır. Hz. Muhammed’e gelen ilk vahiylerde gece namazı, peygamberin şahsına mahsus bir ritüel olarak emredilmiřtir². İslam Peygamberi Hz. Muhammed mr boyunca gece namazına devam etmiş, bunu genellikle gecenin son üçte birinde yapmış, ümmetine de bağlayıcı olmayan bir örneklik olarak bırakmıştır. İslam tasavvuf gelenekleri ise gece ibadetini genellikle çok önemsemişlerdir.

Sonuç olarak, İslam düşünce anlayışı içerisinde, ana akım tasavvuf ehlinin uyguladığı dini ritüeller incelendiğinde ruhsal yükselme ve epifiz bezini uyarmak için herhangi bir halüsinojen madde kullanıldığını gösterecek bir bilimsel araştırma ve kaynağa rastlanmamıştır. Ruhun bedene giriş kapısı olarak epifiz bezinin ele alındığı bir araştırma da yapılmamıştır. Daha çok varsayımlar ve faraziyeler üzerinde durulmuş ve bir ihtimal epifiz bezinin ruh-beden bağlantısında merkez nokta oluşturabileceği tahmini yapılmıştır. İslam akla önem verir ve düşünme yeteneğini etkileyecek herhangi bir madde kullanımını hoş karşılamaz. Zira İslam, insanın bilincinin her zaman açık olmasını, yaptıklarını ve sorumluluklarını idrak etmesini ister. İnsan amellerinden sorumludur ve bu sorumluluğun şartı bilincin yerinde olmasıdır, yani insanın akli dengesinin yerinde ve akıl baliğ olması gerekir. Bu yüzden Kur’an, “akletmiyor musunuz, düşünmüyor musunuz” şeklinde sürekli insanı tefekküre davet eder. Örneğin, “sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”³ uyarısı yapılmıştır. Buradaki “ne söylediğinizi bilinceye kadar” ifadesinden bilincin yerinde olması gerektiği sonucu çıkar ki sadece ibadet yaparken değil her an insan akli berrak olmalıdır. Dolayısıyla, insan, aklını kullanma yeteneğini ortadan kaldıracak veya onu manipüle edecek her tür maddeden uzak durmalıdır.

² Kur’an-ı Kerim, Müddessir 1/5; Müzemmil 73/1,2 ;İsrâ 17/79.

³ Kur’an-ı Kerim, Nisâ, 4/43.

Nöroteoloji

Birbirlerinden farklı özelliklere sahip olsalar da, insan, ruh ve beden ile bir bütündür. Batı dünyasının son yüzyılda ısrarla ruh ve bedeni birbirinden ayrı tutma tavrı sonucunda ortaya hem sağlık alanında, hem sosyal hayat içerisinde bireysel ve toplumsal ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Nasıl ki bedenin sağlıklı gelişimi için maddi birçok ihtiyacının karşılanması gerekir, aynı şekilde ruhun da sağlığını korumak için ruh doğru şekilde beslenmelidir. Ruhun besin kaynağı da din ve inançlardır. Onun ihtiyaçları yok sayıldığında ruhsal sorunlar ortaya çıkar ve ruh sağlığının bozulması da zamanla fiziksel sağlık sorunlarını tetikler. Dolayısıyla aslında farklı ve birbirinden ayrı çalışıyormuş gibi dursa da, ruh ve beden, çok yakın ilişki içindedir.

Bu önemli bilginin ayırdına varan araştırmacılar çalışmalarını bu yönde yürütmeye başlamışlardır. Sinir sisteminin bilimsel çalışmasını ifade eden nöro bilim, son yıllarda “işlevsel beyin görüntüleme teknikleri”nin geliştirilmesi ile insanın duygu, tutum, davranış ve inançlarının beyindeki karşılıklarını bulabilme amacıyla belirgin bir ilerleme göstermiştir. Artık kültürel olsalar da insanların dinî inançları ve ahlakî tutumlarının da nörobiyolojik karşılıklarının olması gerektiğine inanılmakta ve tüm bunlar yoğun biçimde araştırılmaktadır (Eşel, 2009). Sonuçta, Wildman ve McNamara'nın (2008) da belirttiği gibi, beyin ve zihin, kültürle bağlantılı ortaya çıkan tecrübeler tarafından şekillenir.

Bu durum, dinî ve mistik deneyimlerin beyindeki karşılığını araştıran nöroteolojinin doğmasına neden olmuştur. Bireyin ruhsal tecrübelerinin nöral/sinirsel anlamda incelenmesini konu alan, nöroloji ve din bilimlerinin birleşimi ile oluşan nöroteoloji, nörolojinin bir alt dalıdır. Bu yeni doğmuş bilim dalı, ruhsal olarak sınıflandırılan bireysel deneyimlerin nörolojik temellerini araştırır. Bu araştırmalar beyindeki değişimler hakkında bilgi vermekle birlikte oruç tutma, namaz kılma, dua etme, vaaz dinleme, ruhsal ilişki kurmaya çalışma, zikretme, dini sohbetlere katılma gibi dinî-manevî aktiviteler sırasında beyinde ortaya çıkan hareketlenmeyi ve bu hareketlenmenin beynin neresinde gerçekleştiğini tespit etmeye çalışır.

80'li yılların sonunda nöroteoloji alanında Persinger ile başlayan deneysel araştırmalar Newberg ve d'Aquili ile 90'lı yıllarda devam etmiştir. Newberg ve d'Aquili, Zen Budist rahiplere radyoaktif boya enjekte ederek rahipler trans halindeyken bu boyanın kan dolaşımı yardımıyla beynin hangi bölgelerinin aktifleştiğini röntgen ve beyin tomografisi yardımıyla belirlemeye çalışmışlardır. Bu deney sonucunda, mistik duyguların hissedildiği temporal loblar devreye girmiş, düşünme ve karar verme lobları olan ön

loblar devre dışı kalmıştır (Newberg vd., 2003). Böylece inanç sistemlerinin ahlaki kuralları ve kültürel değerleri şekillendirmenin yanında, beden ve ruhu iyileştirmek, kutsal olanla ruhsal bağlantıyı güçlendirmek gibi etkileri olduğu da bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Newberg ve çalışma arkadaşlarına göre, alnın arkasında yer alan ön lob meditasyon ve duada odaklanmaya, kafatasının arka tarafına yakın yerde bulunan parietal/yan lob duyu organlarının gönderdiği bilgileri birleştirmeye yardımcı olur. Kafatası merkezine yerleşmiş olan limbik sistem ise duyguları düzenler ve huşu duygusunun oluşumunu sağlar ki epifiz bezi de bu sistemin önemli parçalarından bir tanesidir. Newberg, bireyin kendisinden daha büyük bir varlığın parçası olma duygusunu, beynin bu yapılarıyla edindiğini belirtir (Newberg vd., 2003).

Hatırlamada Üçüncü Şahıs

Genel olarak epifiz bezi, kültürel anlamda işlendiğinde genellikle “ışık” ile olan bağlantısıyla ele alınıp incelenmiştir. Aynı şekilde ruh da gözle görülmeyen bir canlı olarak kabul edilmiş ve bu soyutluk özelliğinden dolayı da daha çok “ışık ve enerji” ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla, beyinde gizlenmiş duran bu küçük organ aracılığıyla ruhun beden ile bağlantıya geçtiğine inanılmıştır. Beden ölümlü; ruh ise ölümsüz, yani sonsuzdur. Beden, ruhun elbisesi hükmündedir. Örneğin, Aristoteles’e göre beden, ruhun şeklidir (Frede, 1992). Somut dünyada bedeninin ömrü sona erdiğinde, ruh bu bedenden kurtulup özgürleşir. Hinduizm’de olduğu gibi, bazı inanışlarda ruh özgürleştikten sonra başka bir bedende tekrar varlık bulur. Bu bir döngüdür ve sonsuzca devam eder. Bu konuyla ilgili kaleme alınmış sayısız eser vardır.

Bu makalede ruh-beden bahsine değinilmesinin sebebi ise, inancı her ne olursa olsun, tarihte pek çok düşünür, filozof, araştırmacı ve âlimin ruh-beden ilişkisini kurarken epifiz bezine değinmesidir. Genel anlamda vurgulanmaya çalışılan nokta; ruhun epifiz bezi yardımıyla görmesi, algılaması, deneyimleri ve bilgiyi depolaması, hatırlamasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu makalede üzerinde durulan konu, insanın hatırlarken kendisini o hatıra içinde nasıl konumlandığıdır. “İnsan kendisini nereden, hangi açıdan görür?” sorusundan kasıt; aşağıdan, yukarıdan, sağdan, soldan, arkadan, karşıdan, dışarıdan, yoksa kendi içinden mi gördüğüdür ve neden o açıdan gördüğüdür. Gören kimdir? İnsanın kendisi ya da ruhu mu veya bunların ikisi birden mi? Yazıcı melekler ve bizâtihi Allah bu konuda hangi konumdadır?

Özellikle epifiz bezine odaklanılma nedeni; bu bezin ruh-beden bağlantısında bireyin rüyaları görmesi, bir iç sesinin bulunması ve geçmiş deneyimleri hatırlama noktasında bir yeri olup olmadığına işaret

etmek içindir. Ayrıca, bazı insanlarda “altıncı his”sin daha güçlü olması, Müslüman kültürde de yer alan “kalp gözü açık”, “evliya kerameti”, “içindeki ses” gibi ifadelerin yine epifiz bezi ile ilgisi olabileceğine dikkati çekmek içindir. Yukarıda verilen genel bilgiler ışığında, görülüyor ki, insanlık tarihinde “ruh” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Kültür, din ve inanışlar doğrultusunda, insan sürekli ruhsal âlemlerle iletişime geçmenin yollarını aramıştır. İnsanın, ruh ve beden ikilisinden meydana geldiği hemen hemen tüm inanç sistemlerinde kabul edilmiş ve düşünürler konu üzerine ilmi araştırmalar ortaya koymuşlardır.

Birey, geçmişte yaşadığı bir olayı hatırladığında kendisini hangi açıdan görür? Kendi gözleriyle sadece karşısında olanları mı, yoksa bir başkasının gözüyle kendisiyle birlikte etrafındakileri bir bütün olarak mı görür? Örneğin, geçmişte kişi bir konferansa katılmıştır. Kişi bu konferansı hatırladığı zaman bütün katılımcılarla birlikte kendisini de dışarıdan izler. O gün giydiği kıyafeti, saçının şeklini, taşıdığı çantayı, duruşunu, yüzünü, duruşunu; kısacası her ayrıntısını bir başkasını izliyormuş gibi her açıdan görür. Üçüncü şahsın gözüyle, o konferansta kendisini canlandıran bir aktörü film seyreder gibi izler. Bu tür dışsal veya “kendini gör” türünden üçüncü şahıs bakış açısına “gözlemci” bakış açısı denir (Nigro ve Neisser, 1983).

Hatırlamada kendini konumlandırma üzerine yapılmış bilimsel araştırmalarda, birinci şahıs yerine üçüncü şahıs üzerinden hatırlama nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar, konu ile ilgili çeşitli faktörlerin etkili olduğunu göstermektedir. Kihlstrom ve Harackiewicz’e göre (1982), genellikle insan kendisini uzak geçmiş olaylarda aktör olarak görme eğilimindedir, ancak yakın zamandaki olayları orijinal bakış açısıyla tekrar yaşamaya çalışır. Bu durumda, hatırlanan olayın yakın geçmişte ya da uzak geçmişte yaşanmış olması hatırlama açısını etkilemektedir. Robinson ve Swanson (1993), üçüncü şahıs üzerinden görerek hatırlamanın; sıkılgan, utangaç, içine kapalı bireyin bir ortamda sosyal etkileşimini hatırladığında baskın hale geldiğini vurgular. Ya da birey zarar görmekten kaçındığı durumları hatırlarken kendisini bir aktör olarak konumlandırır (Kihlstrom ve Harackiewicz, 1982). Dolayısıyla, hatırlama açısında kişilik de etkili rol oynamaktadır. Ayrıca, kalabalık karşısında konuşma yapmak gibi aşırı kişisel farkındalık, sosyal kaygı veya tehdit içeren durumlar üçüncü gözle hatırlamada etkili iken, korku filmi izlemek gibi aşırı duygusal etkilenme içeren durumlar daha çok birinci şahıs üzerinden hatırlamaya yol açar (Nigro ve Neisser, 1983). Bütün bunlara ek olarak, bireyden bir ortamda bulunan nesnelere odaklanması istendiğinde genellikle üçüncü göz devreye girerken, aynı ortamda duygularla ilişkili bir duruma odaklanması istendiğinde de, genellikle birinci şahıs açısından görme öne çıkar

(Nigro ve Neisser, 1983). Son olarak, Rice ve Rubin'in (2011) inceleme ve araştırmaları, üçüncü şahıs perspektiflerinin ortak olduğunu, aslında daha önce gözlenenenden de daha yaygın olduğunu göstermiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, epifiz bezi tüm dünyadaki çeşitli dini ve mistik pratiklerde merkez olarak kabul edilir. Bu bez, Galen (M.Ö. 130-210) ve René Descartes (1596-1650) teorilerinde de önemli bir rol oynamıştır (López-Muñoz & Alamo, 2011). Yakın tarihte de, Roney-Dougal (1989), epifiz bezinin ve bunun nörokimya ve nöroanatomisinin ruhsal deneyimlerin ortaya çıkmasında önemli bir etken olabileceğini öne sürer ve doğu mistisizmindeki yogaya işaret eder. David Luke (2012), dili ağzın en arka çatısına bastırmak sureti ile epifiz bezini aktifleştirmenin mümkün olabileceğini belirtir. Bu kurama destek çıkan Strassman (2001), embriyolojik bakış açısıyla ele alıp, epifiz bezinin beyin yerine uteroda, ağız çatısının dokusundan şekillendiğini ileri sürer. Daha sonra, beden gelişiminin farklı aşamaları sırasında, bu organ beyindeki bugünkü yerini almıştır. İtalyan Doktor Paolo Lissoni ve çalışma arkadaşları (2001), psiko-ruhsal yaşamın nörokimya aracılığıyla, bağışıklık sisteminin düzenlenmesinde epifiz bezinin temel rolünü ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, Hıristiyanlıktaki “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh” üçlemesinde olduğu gibi, insanın mistik görme gücünün biyokimyasal, psikolojik ve ruhsal doğasındaki simgeler düşünülüğünde, epifiz bezi bu çok boyutluluğun arasında fiziksel/nöro-anatomik köprü olarak kabul edilebilir (Lissoni vd., 2001). Ancak, bilim dünyasında, konu üzerine daha fazla bilimsel araştırma yapılması gerektiğinin vurgusu yapılmaya devam eder.

Görüldüğü gibi, bireyin birinci şahıs ve üçüncü şahıs üzerinden geçmişi hatırlaması üzerine laboratuvar deneyleri yapılmış, ancak bu deneylerde deneklerin çoğunlukla hangi hatırlama açısını kullandıklarını ve hangi durumlarda hatırlama açısını değiştirdiklerini açıklamaya çalışmışlardır. Bu makalede sunulan hipotez ise, bireyin kendisini üçüncü şahıs açısından hatırlarken epifiz bezini bir iç göz olarak kullanmasıdır. Yani, insan göz organları yardımıyla dış dünyayı görür. Ancak, “üçüncü göz” olarak da adlandırılan epifiz bezi üzerinden geçmişi hatırlayan ve gören aslında insanın ruhudur. O yüzden birey geçmişteki bir olayı hatırlarken kendisini bir filmin aktörü gibi izler. Bunun da ötesinde, Kur'an'da bildirildiği üzere insanın davranış ve sözleri, amelleri yazıcı melekler Kirâmen Kâtibîn tarafından kayıt altına alınmaktadır. “Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.”⁴ Bundan dolayı, denebilir ki, insanın hatırlama eylemini üçüncü şahıs üzerinden gerçekleştirmesinin bir diğer nedeni, yazıcı meleklerin aldığı kayıt üzerinden geçmişe gitmesidir.

⁴ Kur'an-ı Kerim, Infitâr, 82/10-12.

Yöntem

A. Katılımcılar

Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek için 2016-2018 yılları arasında toplam kırk-yedi kişi ile ABD’de (20 kadın-27 erkek) görüşme yapılmıştır. Katılımcılardan 2’si ateist, 3’ü Yahudi, 5’i Budist, 6’sı Hristiyan ve 8’i Hindu olup 23’ü Müslüman’dır. Kırk üniversite mezunu (27 kadın ve 13 erkek; ortalama yaş 27), yedi lise mezunu (3 kadın ve 4 erkek; ortalama yaş 32) katılımcı ile ayrı ayrı, her biri 40 dakika süren tek görüşme yapılmıştır. Görüşmede her katılımcıya aynı sorular yöneltilmiştir. Tablo 1’de inançlara göre katılımcıların toplam sayısı ve cinsiyetlerine göre dağılımları görülmektedir. Tablo 2’de de eğitim durumuna göre katılımcıların toplam sayısı ve cinsiyetlerine göre dağılımları görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları (2016-2018)

İnanç	Kadın	Erkek	Mutlak Rakam
Ateist	1	1	2
Yahudi	1	2	3
Budist	2	3	5
Hristiyan	3	3	6
Hindu	3	5	8
Müslüman	10	13	23
Toplam	20	27	47

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları (2016-2018)

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek	Mutlak Rakam
Lise	3	4	7
Lisans	27	13	40
Toplam	30	17	47

B. Amaç

Bu çalışmanın amacı, farklı inanışa sahip bireylerin hatıradaki kendilerini nasıl konumlandıklarını, daha önce hatırlarken böyle bir konumlandırmayı fark edip etmediklerini, “üçüncü göz” ve epifiz bezi hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını, dini inanışlarına göre ruh-beden ilişkisine bakış açılarını, insanın evrene terkedilmiş olduğu fikrine yaklaşımlarını araştırmaktır. Müslüman katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda, “üçüncü göz”ün insanın kendisi, yazıcı melekler Kirâmen Kâtibîn ya da Allah’ın bizâtihi kendisi veya bunların üçünün aynı anda olup olamayacağı tartışmasını yapmaktır. Tartışma bölümü, konu üzerine daha önce benzer bir çalışma yapılmayan İslam dini odaklıdır.

Tartışma

Görüşme sırasında katılımcıdan gözlerini kapatıp çocuk yaşta düğün gibi kalabalık bir ortamı, herhangi bir dönemde sınıf önünde bir konuşma yaptığını, geçmişte büyük korku yaşadığı bir olayı, çok mutlu olduğu bir durumu, ortaokula başladığı ilk günü ve bir gün önce akşam yemeğinde ne yediğini hatırlaması istenmiştir. Her bir hatırlamada mekânı tasvir etmesi, çevrede bulunan kişileri anlatması, kendisinin nerede durduğunu söylemesi, üzerindeki kıyafeti tarif etmesi ve bütün bunları hatırlarken kendisini hangi açıdan gördüğünü belirtmesi beklenmiştir.

Görüşmeler sonucunda, katılımcıların hepsi kendilerini hangi açıdan gördükleri sorusuna aynı cevabı vermişlerdir. Yani, hatıranın çeşidi her ne olursa olsun, kendilerini üçüncü şahıs gözüyle, dışarıdan bir üçüncü gözden bakar gibi hatırladıklarını ve her açıdan/yönden görebildiklerini belirtmişlerdir. Bu duruma kendileri de şaşırılmış ve bu görüşmeyi yapana kadar, geçmişini hatırlarken üçüncü şahıs gözünden gördüklerini hiç fark etmediklerini ifade etmişlerdir. Sürekli biri tarafından takip edildikleri ya da gözetlendiklerini düşünüp korkuya kapıldıkları gözlemlenmiştir. Müslüman katılımcılardan biri, “Allah beni görüyor, Allah yaptığım her şeyi kayda alıyor!” cümlesini sarf ederek panik belirtisi göstermiş; diğer on bir katılımcı da, “izleniyorum, biri beni gözetliyor” hissine kapıldığını ifade etmiştir. “Üçüncü göz” Müslüman katılımcıların daha önce karşılaşmadıkları bir kavramdır ve bu kavrama aşına olmadıkları anlaşılmıştır. Epifiz bezi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları gibi ruhun bedene giriş çıkışı üzerinde daha önce hiç düşünmediklerini söylemişlerdir. Ancak kendilerine bu konuda bilgi verildiğinde herhangi bir itirazla karşılaşılmamıştır. Müslüman katılımcılar insanın evrende yalnız olmadığına ve Allah ile manevi anlamda sürekli iletişim kurduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Buna inanmak için somut deliller aramadıklarını da belirtmişlerdir. Kadın katılımcıların erkeklere göre konuya daha duygusal yaklaştıkları gözlemlenmiş, erkek katılımcıların da konuyu bilimsel olarak değil kültürel olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Budist ve Hindu katılımcılar, kültürlerinde belirgin bir yere sahip olan “üçüncü göz” kavramına aşına olduklarını, “göz” figürünün sosyal hayatta yaygın bir şekilde kullanıldığını, resmedildiğini ve ruhun bedene girip çıktığına inandıklarını, ancak epifiz bezi hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre, insan evrende yalnız değildir ve “üst ruh”ün gözetimi altındadır. Kadın ve erkek katılımcıların tutumunun birbirinden farklı olmadığı görülmüştür.

Ateist olduklarını belirten katılımcılar, doğüstü varlıkların ve olayların varlığına şüphecî yaklaşıklarını ifade ederek ruh-beden ilişkisinin insan zihninin bir ürünü olduğunu vurgulamışlardır. Epifiz bezi konusunda bilgi sahibi olmadıklarını belirtse de her organın kendisine ait işlevlerinin bulunmasına bağılı olarak epifiz bezinin de bazı görevleri üstlenmesinin doğal olduğunu, fakat konunun ruh ile ilişkilendirilmesinin yine insanın hayâl gücünün üretimi olabileceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla onlara göre insan evrende yalnızdır.

Yahudi katılımcılardan biri hatırlamada üçüncü şahıs üzerinden görmeyi etkileyici bir idrak olarak kabul etmiştir: “Bunu fark etmemiş olmam, daha pek çok şeyi bilinçsiz yapıyor olduğum anlamına gelebilir” diyerek konuyu araştırmak istediğini açığa vurmuştur. İnsanın yaratıcı ile arasında güçlü bir bağı olduğuna inandığını, ama bunun mantıksal açıklamasını yapabilecek yeterliliğe sahip olmadığını belirtirken, konuya materyalist yaklaşmanın kendisi için daha kolay olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar, dini inançları geleneksel olarak kabul ettiklerini, herhangi bir sorgulama yapmak istemediklerini de eklemişlerdir.

Hıristiyan katılımcılardan ikisi görüşme sırasında “üçüncü göz”ün ne olabileceğine dair sorular sormayı tercih etmişlerdir. Bir diğeri katılımcı da hatırlama, epifiz bezi, ruh-beden ilişkisi gibi konuları düşünmekle ilgilenmediğini açıkça belirtmiştir ve bunu “saçma” bulduğunu söylemiştir. Dört katılımcıya göre, tanrı insanı yaratmış, sonra da dünyada bırakıp kendi köşesine çekilmiştir. Hayat mücadelesi içinde bu konulara derinlemesine dalmayı zaman kaybı olarak görmektedirler.

Genel olarak bakıldığında, Budist ve Hindu katılımcılar hariç, diğeri katılımcılar konu hakkında bilgi birikimine sahip değildir. Daha çok yüzeysel veya kulaktan dolma bilgiye dayandıkları gözlenmiştir. Katılımcıları en çok etkileyen konu ise hatırlamanın üçüncü şahıs üzerinden gerçekleşiyor olmasıdır. Etkilenme nedeni ise bunu basitçe test edebilmiş olmaları ve deneyimleyerek görebilmeleridir. Aynı zamanda Budist, Hindu ve Müslüman katılımcılar, ruhun varlığına inanırken bir yüce varlığın insanı daima gözlediğini belirtmişlerdir. Konu üzerinde Müslüman katılımcılar dışında cinsiyetin herhangi bir rol oynamadığı da görülmüştür.

Sonuç

Epifiz bezinin tarih boyunca bir üçüncü göz şeklinde tasavvur edilip resmedilmesi ve sembolleştirilmesi, hatta bu bezin bir gözün özelliklerini taşıdığına bilimsel olarak ortaya konması, ayrıca küçük bir organ olan epifiz bezinin ruh-beden ilişkisinde merkez nokta olarak kabul edilmesi ve salgıladığı maddelerin ruhsal aktivitelerin gerçekleşmesine neden olduğunun kanıtlanması sonucunda ruhun epifiz bezi ile gördüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, hatırlamada üçüncü şahıs üzerinden görmenin nedeni, hatırlayan varlığın insanın ruhu olmasıdır. Aslında, gören de, hatırlayan da, hisseden de, bilen de ruhtur; her biri farklı görevler üstlenen organlar değil. Öyle olsaydı, insanın ahirete geçtiğinde dünya hayatına dair hiçbir şey hatırlamaması gerekirdi ve insanın bütün dünya deneyimleri, yaşadığı bedeni ile birlikte toprağa karışıp yok olurdu. Oysa Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre insan geçirdiği tüm değişime rağmen hatırlamaya devam eder: “Onlar cennettedirler, günahkârlar hakkında birbirlerine sorular sorarlar: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? Onlar da şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksulları doyurmazdık. Günaha dalanlarla birlikte biz de daldık. Ceza gününü yalanladık. Sonunda ölüm bize geldi çattı.”⁵

Anlaşıldığı üzere, aslolan ruhtur. Beden, ruhun dünyadaki elbisesidir. Beden yaratılmadan önce ruh vardır ve beden yaratıldıktan sonra ruh o bedene yerleştirilir. Beden ölünce de ruh bedenden ayrılır. “O, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır”⁶ ayetlerinde de vurgulandığı gibi önce beden yaratılmış ve sonra bedene ruh verilmiştir. Bu ayetlerden, bu iki varlığın hem özellikleri, hem de işlevleri bakımından birbirlerinden farklı olduğu anlamı çıkmaktadır. Ancak onlar birbirlerini tamamlayan iki unsurdur.

Bununla beraber, insanın bir iç sesi vardır. Bu sesi birey düşünürken, okurken, hayal ederken duyar veya kullanır. İnsanın en tanıdık yoldaşı olmasına rağmen, onun ne olduğuna dair edinilen bilgi azdır. Bir anlamda, iç ses genellikle bireye temel ilkeleri hatırlatan dürüstlüğü sesidir. O yüzden zaman zaman “ruhun sesi” ve “vicdanın sesi” olarak da adlandırılmıştır. Hatta “kalbinin sesini dinle” tabiri de sık sık kullanılır ki yine aynı sesteki bahsedildiğini düşündürmektedir. İç sese dair algıyı rapor eden birçok kişi bunu yaşamlarında güçlü, pozitif bir yönlendirme kuvveti olarak tanımlar (Stauder, 1977). İç ses, dış

⁵ Kur'an-ı Kerim, Müddessir, 74/40-47.

⁶ Kur'an-ı Kerim, Secde, 32/7-9.

dünyanın taleplerinden ileri gelen durumlarda bireye bir iç kesinlik verir. Vygotsky'e (1987) göre bu iç ses, bireyin kendi içsel yaşamını kurmasına yardımcı olan "gerçek sen" in sesidir. Carl Jung ise, iç sesin "yüksek bir otoritenin çağırısı" olduğundan bahseder (Assagioli, 1973).

Kur'an-ı Kerîm'de "ruh" kavramı; "Hz. Cebrail"⁷, "Vahiy ve Kur'an"⁸, Hz. Âdem'e "ruh üflenmesi"⁹, Hz. İsa'nın yaratılışı anlatımında "ruh üflenmesi"¹⁰ ve "müminlere rahmet ve ilahî destek"¹¹ anlamlarında kullanılmıştır (Akçay, 2005). Bu ifadelerden yola çıkarak, "ruh" kavramının kötü olan hiçbir şeyi içermesinin mümkün olamayacağı sonucuna varmak da mümkündür. Madem ki düşünür ve âlimler iç sesin "ruhun, dürüstlüğü ve vicdanın sesi" olduğunu belirtmişlerdir ve madem ki ruh-beden ilişkisinde epifiz bezi bir kapı görevi görmektedir ve madem ki bu araştırmanın vardığı sonuca göre aynı bezin ruhun bu dünyaya bakan gözü olduğu ileri sürülmüştür; o halde iç sesin yani ruhun epifiz bezi üzerinden bireye seslendiği kuvvetle muhtemeldir. Ancak, ruh ve ruhun bedenle olan ilişkisi üzerine bilimsel çalışmalar yapabilmenin de sınırları vardır. Jung (2009) insanın bu sınırlılığını şöyle ifade eder:

"İnsan anlayışının sınırlarının ötesinde sayısız şey bulunduğundan, tanımlayamadığımız ya da tam kavrayamadığımız kavramları temsil etmek üzere sürekli olarak simgesel terimler kullanmaktayız. Bütün dinlerin sembolik bir dil ya da imgeler kullanmasının bir nedeni budur. Şöyle ki sembollerin bu bilinçli kullanımı son derece önemli bir psikolojik gerçeğin yalnızca bir yüzüdür: İnsan bilinçsiz olarak ve kendiliğinden de düşler şeklinde semboller üretmektedir. Bu noktayı kavrayabilmek hiç kolay değildir. Ama insan ruhu konusunda daha fazlasını öğrenmek istiyorsak, bunu mutlaka kavramalıyız. Şöyle bir düşünecek olursak insanın içini, dışını tam olarak görüp anlayabildiği hiçbir şey yoktur. İnsan, çevresini ancak kısıtlı bir şekilde algılayabilmesine izin veren duyularının sayısı ve niteliğiyle sınırlıdır. Bu eksikliği bilimsel araç ve gereçler kısmen giderebilir ancak en duyarlı aygıtlar bile uzak ya da küçük nesnelere büyütüp görünebilir hale getirmekten ya da çok hafif sesleri işitilebilir yapmaktan öteye gidemez. Hangi aleti kullanırsak kullanalım, bir noktada bütün kesinliğin ortadan kalktığı sınıra ulaşırız."

Bu makalede insan ruhu, bu ruhun kaynağı ve bedenle ilişkisi fiziksel bir organ olan epifiz bezinin hafıza ve hatırlama fonksiyonları üzerindeki etkisiyle incelenmiştir. Epifiz bezinin türlü kimyasallar ve

⁷ Kur'an-ı Kerîm, Meâric, 70/4; Nahl, 16/102; Nebe, 78/38; Kadir, 97/4.

⁸ Kur'an-ı Kerîm, Mü'min, 40/15; Şûrâ, 42/52.

⁹ Kur'an-ı Kerîm, Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

¹⁰ Kur'an-ı Kerîm, Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12.

¹¹ Kur'an-ı Kerîm, Mücâdele, 58/22.

ritüeller ile manipülasyonu, insanın kendi benliğine nasıl dışarıdan baktığı hem üç büyük dinin uygulamaları, hem de modern dünyanın pratikleriyle anlatılmıştır. Yunus Emre'nin "bir ben vardır bende benden içeri" ifadesinde anlatılan insanın içindeki ben'inin varlığı tartışılmış ve bunun ne işe yaradığının sonuçlarına varılmaya çalışılmıştır. Fiziksel uyarıcılar ya da türlü ritüellerle insanın kendisine dışarıdan bakabilmesi ve daha önemlisi bunlar olmaksızın da insanın hafızasına başvururken kendisini "üçüncü göz" üzerinden hatırlaması, insanın büyük ve tek bir sistemin bağlantılı bir parçası olduğunu, yani kesretteki vahdetin hem çokluk, hem de teklik kısmını içerdiğini, yani Albert Camus'nun (2002) söylediğinin aksine dünyada ve âlemlerde bir yabancı, kaybolmuş ve kimsesiz olmadığını, dolayısıyla da sorumlu, yani kısaca insan olduğunu göstermektedir. Böylece insan, kâinatın bütünlüğü içinde kendi varlığını anlamlandırıp idrak eder.

Varoluşçu felsefenin ileri sürdüğü gibi insan dünyaya atılmış ve orada unutulmuş bir varlık değildir. Kirâmen Kâtibîn tarafından her bireyin amellerinin kayıt altına alınıyor olması hem mutlak adaletin işlemekte olduğuna delildir, hem de terk edilmişlik fikrini çürütmektedir. Bunun da ötesinde, Kur'an, hesap gününe "Artık amel defteri ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, 'Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!' dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez"¹² vurgusunu yaparak Allah'ın kullarını başıboş bırakmadığını belirtmektedir. Bu durum, psikolojik olarak insanın rahatlamasını sağlar. İnsan karşılaştığı her haksızlığın bir gün adil bir şekilde sorgulanacağını bilir ve kendi başına hüküm verip kararı infaz arayışına girmez.

Dolayısıyla bu araştırmanın sonucunda, "görme" eylemini gerçekleştiren üç farklı unsurdan söz etmek mümkündür: İnsan ve ruhu, yazıcı melekler Kirâmen Kâtibîn ve Allah'ın bizâtihi kendisi. Epifiz bezi, bir "üçüncü göz" hükmünde bu üç varlığın birbirleriyle bağlantısını da gerçekleştirmektedir.

¹² Kur'an-ı Kerîm, Kehf, 18/49.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akçay, M. (2005). *Gazzâli'de Ruh Tasavvuru. Dinî Araştırmalar*. Ankara: 7(21). ss. 87-115.
- Assagioli, R. (1973). *The Act of Will*. Esalen. CA: Esalen Books. p. 115.
- Atkinson, R. C. & Shiffrin, R. M. (1968). Chapter: Human memory: A proposed system and its control processes. In Spence, K. W., & Spence, J. T. *The Psychology of Learning and Motivation* (Volume 2). New York: Academic Press. pp. 89-195.
- Balsalobre, A. (2002). *Clock Genes in Mammalian Peripheral Tissues*. Cell Tissue Res: 309. pp. 193-199.
- Baker, D. (2018). *The Third Eye: Wisdom Traditions*. The Claregate Trust. pp. 5, 42.
- Besant, A. (1935). *Theosophical Society, The Encyclopedia of Religion and Ethics*. New York. C. XII, s. 300-304.
- Blavatsky, H.P. (late 1800's). *The Secret Doctrine*. Vol. 3. Alınan yer http://www.translife.co.za/Theosophy/SecretDoctrine/The_HPBlavatsky.pdf
- Bruce, W. F. (1999). *Profiles in Cardiology: Ludwig Aschoff*. Clin. Cardiol. (22). pp. 545-546.
- Camus, A. (2002). *Yabancı*. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: Can Yayınları.
- Eşel, E. (2009). *Dinî ve Mistik Deneyimlerin Muhtemel Bilimsel ve Nörobiyolojik Düzenekleri*. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni. (19). ss. 193-205.
- Fellman, B. (1985). *A Clockwork Gland*. Science. pp. 76-83.
- Frede, M. (1992). *On Aristotle's Conception of the Soul*. Nussbaum & Rorty. pp. 93-107.
- Fukada, Y. & Okano, T. (2002). *Circadian Clock System in the Pineal Gland*. Mol. Neurobiol. (25). p. 19.
- Gazzâlî. (1986). *er-Risaletü'l- ledüniyye. Mecmuaturesaili'l-imam el-Gazzâlî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. p. 226
- Holliday, P. (2014). *Mystical Esoteric*. Alınan yer <https://www.miracleinternetchurch.com/>
- Hope, M. (1997). *Dinlerde, Bilimde ve Metafizikte Zaman Enerjisi*. Ruh ve Madde Yayınları. İstanbul. s. 142.
- Jung C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. (Çev. Ali Nahit Babaoğlu). Okuyan Us. İstanbul. ss. 22-23.
- Kappers, J. A. (1981). *A Survey of Advances in Pineal Research*. FL: CRC Press: vol. 1. pp. 1-25.
- Kaya, M. (2001). *İşrâkiyye: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C. XXIII. ss. 436-437.

- Kihlstrom, J. F., & Harackiewicz, J. M. (1982). *The Earliest Recollection: A New Survey*. Journal of Personality. (50). pp. 134-148.
- Lawson, R. (1960). *Learning and behavior*. New York: Macmillan. p. 400.
- Liberman, J. (1990). *Light: Medicine of the Future*. Bear & Company. p.64
- Lissoni, P., Cangemi, P., Pirato, D., Roselli, M. G., Rovelli, F., Brivio, F., Malugani, F., Maestroni, G. J., Conti, A., Laudon, M., Malysheva, O., & Giani, L. (2001). *A review on cancer-psychospiritual status interactions*. Neuro Endocrinol Lett. 22(3). 175-80.
- López-Muñoz, F. & Alamo, C. (2011). *Cartesian Theories on the Passions, the Pineal Gland and the Pathogenesis of Affective Disorders: An Early Forerunner*. Psychol Med. 41(3). 449-51.
- Luke, D. (2012). *Psychoactive Substances and Paranormal Phenomena: A Comprehensive Review*. International Journal of Transpersonal Studies. 31(1). 97-156.
- McClay, R. (1976). *The Pineal Gland, LSD and Serotonin*. California: Orange Coast College. p. 3.
- Miller, G. A. (1962). *Psychology: The Science of Mental Life*. New York: Harper& Row. p. 349.
- Munn, N. L. (1961). *Psychology*. Boston: Houghton Mifflin. p. 718.
- Newberg, A., Pourdehnad, M., Alavi, A. & D'Aquili, E. G. (2003). *Cerebral Blood Flow During Meditative Prayer: Preliminary Findings and Methodological Issues*. Perceptual and Motor Skills. (97). pp. 625-630.
- Nicholson, R. A. (1911). *A Translation of the Kasbf al-Mahjub The Oldest Persian Treatise on Sufisim*. London. p. 312.
- Nigro, G. & Neisser, U. (1983). *Point of View in Personal Memories*. Cognitive Psychology. (15). 467-482.
- Özden, H. Ö. (1996). *İbn Sina Descartes, Metafizik Bir Karşılaştırma*. Dergâh Yayınlar. İstanbul. ss. 109-112.
- Öztürk, Y. N. (1993). *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları. s. 38.
- Priyadarshini, R., Raj, G. M. & Shewade, D. G. (2015). *Pathophysiological and Pharmacological Modulation of Melatonergic System*. Int J Basic Clin Pharmacol. (4). 632.
- Rampa, T. L. (1986). *The Third Eye*. Ballantine Books. pp. 122-131
- Reiff, R., & Scheerer, M. (1959). *Memory and Hypnotic Age Regression*. New York: International Universities Press. p. 24.
- Rice, H. J. & Rubin, D. C. (2011). *Remembering From Any Angle: The Flexibility of Visual Perspective*

During Retrieval. Consciousness and Cognition. (20). 568-577.

Richards, J. & Gumz, M.L. (2012). *Advances in Understanding the Peripheral Circadian Clocks*. The FASEB Journal: 26. pp. 3602-3613.

Richard of St. Victor, (1979). *The Twelve Patriarchs ; The Mystical Ark ; Book Three of The Trinity*. (Trans. Grover A. Zinn). Paulist Press. pp. 29-30.

Richard, R. (2009). *The Naked Now: Learning to See as the Mystics See*. The Crossroad Publishing Company. pp. 28-29.

Robinson, J. A. & Swanson, J. A. (1993). *Field and Observer Modes of Remembering*. Memory. (1). 169-184.

Roney-Dougal, S.M. (1989). *Recent Findings Relating to the Possible Role of the Pineal Gland in Affecting Psychic Ability*. J Soc Psych Res. (55). 313-328.

Scholem, G. (1995). *Major Trends in Jewish Mysticism*. New York. pp. 100-153.

Staude, J. R. (1977). *Consciousness and Creativity*. The University of California. pp. 99-112.

Strassman, R. (2001). *DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences*. Park Street Press.

Strassman, R. (2014). *DMT and the Soul of Prophecy: A New Science of Spiritual Revelation in the Hebrew Bible*. Park Street Press. pp. 64-66.

Sunar, C. (1973). *Allah-İnsan İlişkisi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (21)1. ss. 85-122.

Wildman, W.J. & McNamara, P. (2008). Challenges Facing the Neurological Study of Religious Behavior, Belief and Experience. *Method and Theory in the Study of Religion*. (20). 212-242.

Wurtman, R. J., & Julius A. (1965). *The Pineal Gland*. Scientific American (213). pp. 50-60.

Vygotsky L. S. (1987). *Thinking and Speech. The Collected Works of Lev Vygotsky*. (Vol. 1). New York, NY: Plenum Press.

Yavaşoğlu, Ö. H. (2012). *Tevhid*. Kur'anî Hayat Dergisi.

<http://www.kuranihayat.com/content/pineal-bez-hakan-yavasoglu>

Yazır, E. M. H. (1942). *Hak Dini Kur'an Dili*. Eser Neşriyat. İstanbul. c. I. p. 210.

Extended Abstract

The Function of the Pineal Gland from an Islamic Perspective

Throughout history, the pineal gland has been considered, pictured and symbolized as a third eye, and even acknowledged that this gland has the characteristics of an eye. Also, it would not be wrong to assert that the pineal gland, which is a small organ, is perceived as the central point in the relationship between the soul and the body, and that the substances secreted by the pineal gland resulting in the realization of spiritual activities. Therefore, the reason for seeing through the third person in remembering is that the remembered one is the soul of the human being. In fact, seeing, remembering, feeling, knowing, is the soul itself; not the parts of the body which have different tasks. If so, one should not remember anything about the life of the world when she/he passed away, and all the world experiences of human would be mixed with the body and disappeared. However, according to the Qur'an, human beings continue to remember despite all the changes they have undergone. "(They will be) in gardens (of delight): they will question each other, and (ask) of the sinners: What led you into hell fire? They will say: We were not of those who prayed; nor were we of those who fed the indigent; but we used to talk vanities with vain talkers; and we used to deny the Day of Judgment, until there came to us (the hour) that is certain."¹³

As it turns out, the real thing is the soul. The body is the place of the soul in the world to live in it till the time comes out. First, the soul has been created then placed in the body after its creation. As the Qur'an remarks, when the body dies, the soul leaves the body. The soul and the body have different features from each other, but they complete each other as well.¹⁴

However, the human being has an inner voice which the person hears or uses with it while thinking, reading, and imagining. Although it is the most familiar companion of the person even little is known about its attributes. In a sense, the inner voice is the voice of honesty that always reminds the principles. Therefore, it has sometimes named as "the voice of the soul" and "the voice of conscience." Even the phrase, "listen your heart" is often substituted in daily life, which is probably the same sound. Many people, who report the perception of inner voice, describe it as a strong, positive steering force in their lives (Staude, 1977). The inner voice gives the individual an inner certainty in cases that arise from the

¹³ Kur'an-ı Kerim, İnfitâr, 82/10-12.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Müddessir, 74/40-47.

demands of the outside world. According to Vygotsky (1987), this inner voice is the voice of the “real you,” which assists the person to establish her/his interior life. According to Carl Jung, this inner voice is the call of high authority (Assagioli, 1973).

The concept of “soul” in the Qur’an is, the archangel Gabriel¹⁵, revelation and the Qur’an¹⁶, blowing the soul to the prophet Adam¹⁷, in the narrative of the creation of Jesus “blowing the soul,”¹⁸ and mercy and divine support to the believers¹⁹ (Akçay, 2005). From these statements, it is also possible to conclude that the concept of “soul” cannot contain anything detrimental. Since the thinkers and scholars have stated that the inner voice is the voice of spirit, honesty, and conscience; and since the pineal gland serves as a gateway to the soul-body correlation; and since this study concludes that the same organ is the eye of the soul which views this world with it; then it is highly probable that the inner voice, that is, the soul, speaks to the individual through the pineal gland. However, there are limits to scientific studies about the soul and its relationship with the body. Carl Jung (2009) expresses this limitation in his book: “There are innumerable things beyond the range of human understanding, we constantly use symbolic terms to represent concepts that we cannot define or fully comprehend. This is one reason why all religions employ symbolic language or images. But this conscious use of symbols is only one aspect of a psychological fact of great importance: Man also produces symbols unconsciously and spontaneously, in the form of dreams. It is not easy to grasp this point. But the point must be grasped if we are to know more about how the human mind works. Man, as we realize if we reflect for a moment, never perceives anything fully or comprehends anything completely. By using scientific instruments he can partly compensate for the deficiencies of his senses. For example, he can extend the range of his vision by binoculars or of his hearing by electrical amplification. But the most elaborate apparatus cannot do more than bring distant or small objects within range of his eyes or make faint sounds more audible. No matter what instruments he uses, at some point he reaches the edge of certainty beyond which conscious knowledge cannot pass.”

In this article, the soul of the human being, the source of this soul and its relationship with the body are examined with the effect of a physical organ on the memory and remembering functions of the pineal gland. The manipulation of the pineal gland with various chemicals and rituals, how people view

¹⁵ Kur’an-ı Kerim, Secde, 32/7-9.

¹⁶ Kur’an-ı Kerim, Meâric, 70/4; Nahl, 16/102; Nebe, 78/38; Kadir, 97/4.

¹⁷ Kur’an-ı Kerim, Mü’min, 40/15; Şûrâ, 42/52.

¹⁸ Kur’an-ı Kerim, Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

¹⁹ Kur’an-ı Kerim, Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12.

themselves from the outside are explained both by the practices of the three divine religions and by the practices of the modern world. Yunus Emre's statement, "there is me in me" the existence of the self within the human being is discussed and tried to explain what it does. The person's ability to see himself/herself from outside with the help of physical stimuli or other rituals and more importantly, even without them, the person remembers himself/herself through the third eye when referring to his/her memory show that the human being is the part of an enormous system; which proves that the human being is not an alien and lonely in the universe as Albert Camus claimed.

As existentialists assert, the human being is not a being thrown into the world and forgotten there. The fact that the actions of each individual are recorded by Kirâmen Kâtibîn (the scribes) proves that absolute justice works and refutes the idea of abandonment. Furthermore, with emphasis on the Qur'an, Allah does not leave the human being unattended: "The Book (of Deeds) will be placed (before you); and thou wilt see the sinful in great terror because of what is (recorded) therein; they will say, 'Ah! Woe to us! What a Book is this! It leaves out nothing small or great, but takes account thereof!' They will find all that they did, placed before them: And not one will thy Lord treat with injustice."²⁰

Therefore, as a result of this research, it is possible to mention three different elements that carry out the act of "seeing": The soul of the human, the scribes Kirâmen Kâtibîn, and Allah himself. The pineal gland also connects these three entities with a third eye.

Keywords: Memory, Recall, Pineal Gland, Third Eye, Metaphysic, Psychology of Religion, Neurotheology

²⁰ Kur'an-ı Kerîm, Mücâdele, 58/22.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Işığında Türk Kamu Diplomasinin Yeni Yapısı

Erdem EREN¹

ÖZ

Literatürde ilk kez 1963 yılında ABD’de kullanılmaya başlayan kamu diplomasisi kavramı, 2000’li yıllarla birlikte kavramsal ve kurumsal olarak Türkiye’de de etkin olmaya başlamıştır. Bu bağlamda resmi, yarı resmi, kamu destekli ve sivil nitelikli birçok kurum ile kuruluş oluşturulmuş, teknik desteklerden insani yardımlara, kültürel faaliyetlerden dini hizmetlere kadar birçok alanda faaliyet göstermeyi sürdürmüşlerdir. 17 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ve yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinden Türk Kamu Diplomasisi anlayışı da hukuki olarak etkilenmiştir. Anayasa değişikliği sonrasında Başbakanlık makamı kaldırılırken, Başbakanlığa bağlı birçok kurumun hukuki statüsü ve hiyerarşik üstü de değişmiştir. Ayrıca Kararnameler ile birçok kamu diplomasisi kurumunun görevi sona ermiş, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ve Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı gibi yeni bazı kurumlarda faaliyete başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Türk Kamu Diplomasisi, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı

New Structure of Turkish Public Diplomacy in the Light of Presidential Decree

ABSTRACT

For the first time in 1963 usage of the concept of public diplomacy began in the United States. In 2000s as a conceptual and institutional value in Turkey has started to be effective. In this context, many institutions including official, semi-official, publicly supported and civil institutions have been established, and have continued to operate in many areas ranging from technical supports to humanitarian aid, cultural activities and religious services. The constitutional amendment made on 17 April 2017 and the Turkish Public Diplomacy constitution, which was published by the Presidential Decrees, were also affected legally. While the Prime Minister's office was abolished after the constitutional amendment, the legal status and hierarchical top of many institutions affiliated to the Prime Ministry were changed. In addition, the Decree and many public diplomacy institutions have ceased to work and have started to operate in some new institutions such as Presidency Directorate of Communications and Public Diplomacy Department.

Keywords: Public Diplomacy, Turkish Public Diplomacy, Presidential Decrees, Presidency Directorate of Communications, Public Diplomacy Department.

¹ Beyaz Hareket Vakfı Genel Sekreteri, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Mezunlu, erdemeren2234@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9891-1763.

Giriş

1. Kamu Diplomasisi Kavramı ve Türkiye’de Kamu Diplomasisinin Kavramsal ve Kurumsal Gelişimi

İnsanlık tarihinin yazılı dönemlerinin de öncesinde toplumlar ve devletler arasında savaşların bitirilmesi, barışın sağlanması ve ikili ilişkilerin daha sağlıklı bir mecrada yürütülmesi adına diplomasi en çok başvurulan yol olmuştur. Temsilciler, elçiler ve büyükelçilerin yanı sıra diplomatik misyonlarla sürdürülen diplomasi, varlığını günümüze kadar sürdürse de 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle popülerliğini kamu diplomasisinin ortaya çıkmasıyla giderek kaybetmeye başlamıştır. Özellikle küreselleşmenin artması, iletişim teknolojilerinin gelişmesinin yanı sıra devletler ve toplumlar arasındaki ilişkiler ile sorunların çeşitlenmesi diplomasiyi yetersiz kalmasına neden olmuş, bu süreçte diplomasiyi yanında kamu diplomasisi de ortaya çıkmıştır. Kamu diplomasisinin ortaya çıkmasındaki bir diğer önemli etken ise uluslararası ilişkilere hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları, uluslararası şirketler gibi yeni aktörlerin de katılmasıdır (Sancar, 2018: 1; Duffey, 2009: 325).

Literatürde kamu diplomasisi kavramı dünyada ilk kez 1963 yılında ABD’de Bilgi Servisi Müdürü (USIA – United States Information Agency) Edward Murrow tarafından kullanılmış olup, Murrow kavramı ilk kez şu şekilde diplomasiyi farklı olarak açıklamıştır:

Kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiyi farklı olarak sadece hükümetler ile değil aynı zamanda hükümet dışı bireyler ve organizasyonlarla da iletişim içerisinde olmasıdır. Ayrıca kamu diplomasisi faaliyetleri genellikle, özel Amerikalı bireyler ve organizasyonlar tarafından temsil edilen birçok farklı görüşü, ilave olarak da resmi hükümet görüşleri sunar (İnan, 2012: 63; Leonard, Stead ve Smewing, 2002: 1).

İlk olarak ABD’de kavramsal ve kurumsal olarak gelişmeye başlayan modern kamu diplomasisi anlayışı, 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de de etkisini göstermeye başlamıştır. Bu süreçte kamu diplomasisi hem kavramsal hem de kurumsal olarak hükümet mekanizması içerisinde önem kazanmıştır. 2002 yılı sonrasında özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi – AK Parti iktidarıyla kamu diplomasisi yeni bir dış politika doktrini ekseninde şekillenmiştir. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun teorileri Türkiye’deki kamu diplomasisi anlayışının çerçevesini de büyük oranda belirlemiştir. Davutoğlu teorilerini yayınladığı “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu” adlı kitabında, Türkiye’nin dış politika anlayışının Osmanlı tarihi birikimi ile Osmanlı coğrafyasına ve buradan kaynaklı stratejik ve

tarihi derinliğe, *jeostratejik* konum ile Osmanlı mirasına dayanması gerektiğini öne sürmüştür (Ekşi, 2014: 142).

Davutoğlu'nun yanı sıra İbrahim Kalın'da Türk kamu diplomasisi yaklaşımına politik ve akademik olarak katkı sunan bir diğer isim olmuştur. Kalın ilk olarak Türkiye'nin mevcut dış politika anlayışı çerçevesinde kendi tarihi ve coğrafyasıyla yeniden barışmaya başladığını dile getirmiştir. Kalın'a göre Türkiye Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada önemli bir güç potansiyeline sahiptir. Ona göre bu güç askeri, ekonomik ya da teknolojik üstünlükten daha çok tarih ve kültür derinliğinden kaynaklanan *soft power* yani yumuşak ya da ince güçtür. Bu gücün merkezinde ise Balkanlardan Orta Doğu'ya, Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş coğrafyada ki birçok halkın ve etnik grubun ortak paylaştığı Osmanlı tecrübesidir. Bu temel üzerine inşa edilen mevcut Türk kamu diplomasisi ise Türkiye'nin birikimleriyle mevcut yaklaşımlarını harmanlayarak "Türkiye'nin yeni hikâyesinin" etkin ve kapsamlı bir şekilde dünya kamuoyuna anlatmaya gayret göstermektedir (Kalın, 2011).

2002 yılı sonrasında teorik olarak şekillenen Türk kamu diplomasisi anlayışı dönemin *konstrüktivist* yani yapısalcı dış politikası merkezinde kurumsal olarak da inşa edilmeye başlanmıştır. Nitekim bu doğrultuda dış politikanın aktif yürütücüsü Dışişleri Bakanlığı olmasının yanında kamu diplomasisi faaliyetlerinin koordineli yürütülmesi amacıyla üst koordinasyon yapısı olarak 2010 yılında Başbakanlık düzeyinde bir ilk olarak Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur (Ekşi, 2014: 184).

2002'den günümüze kadar gelinen süreçte modern kamu diplomasisi anlayışı ekseriyetinde dış politikada başta Balkanlar'dan Orta Doğu'ya, Orta Asya'dan Afrika'ya kadar birçok coğrafyada insani diplomasi, kültürel diplomasi, din diplomasisi, spor diplomasisi, eğitim diplomasisi, vatandaş diplomasisi, sağlık diplomasisi vb. diplomasi süreçlerinde;

- Kalkınma yardımları ve teknik destekler,
- Nakdi yardımlar ve insani yardımlar,
- Mimari restorasyon faaliyetleri,
- Siyasal iletişim,
- Kültür ve sanat etkinlikleri,
- Eğitimsel ve akademik faaliyetler,
- Dini hizmetler,
- Medya ve iletişim,

- Güvenlik ve askeri faaliyetler,
- Dış ekonomik ilişkiler gibi alanlarda faaliyetler yürüten resmi, yarı resmi ve sivil bir kamu diplomasisi mekanizması inşa edilmiştir.

Türk kamu diplomasisinin mevcut anlayışı çerçevesinde ilgili faaliyetleri ve diplomasi sürecini yürütmek amacıyla da;

- 1857 yılında Matbuat Müdürlüğü adıyla kurulan Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü,
- 2006'dan günümüze kadar sırasıyla kurulan Türkiye'nin Sesi Radyosu ve TRT Avrupa FM, www.trt-world.com.tr, TRT Şeş/TRT 6, TRT Avaz, TRT World, TRT Arapça (Ekşi, 2014: 227-228),
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Türkler Daire Başkanlığı, Avrasya Ülkeleri Daire Başkanlığı, Yurt Dışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı, Dinler ve Kültürlerarası İlişkiler Daire Başkanlığı, Müslüman Ülke ve Topluluklar Daire Başkanlığı (Karadağ, 2016: 233),
- Dış İşleri Bakanlığı Enformasyon Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, Diplomasi Akademisi Başkanlığı ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (Ekşi, 2014: 178-179),
- 2009 yılında kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı – AFAD (KDK, 2018),
- 1992 yılında kurulan 2005, 2008 ve 2011 yıllarında yapılandırılan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TİKA (Ekşi, 2014: 220),
- 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı – YTB (Aydemir, 2016: 351),
- Kökü Selçuklu'ya kadar uzanan ve 1048 yılında kurulduğu belirtilen Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM, 2018: 3),
- 1984 yılında kurulan ve 2004 yılında yapılandırılan Toplu Konut İdaresi – TOKİ (Denek, 2017: 100),
- Türk Silahlı Kuvvetleri – TSK,
- 1933'de Hava Yolları Devlet İşletmesi İdaresi adıyla kurulup, 1956 yılında günümüzdeki adını alan Türk Hava Yolları – THY (Selçuk, 2015: 324),
- 2007 yılında kurulan Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü – YEE (Ekşi, 2014: 205),

- 2016 yılında kurulan Türkiye Maarif Vakfı – TMV (TMV, 2018),
- 1975’te kurulan Türkiye Diyanet Vakfı - TDV (TDV, 2018),
- Kökü 1868’e dayanan 1877, 1935 ve 1947’de dönüşerek günümüzdeki adını alan Türk Kızılayı (Kızılay, 2018),
- 1920 yılında kurulan Anadolu Ajansı – AA (Çopur, 2012: 462), gibi resmi ve/veya yarı resmi kurumlar ya yeniden yapılandırılmış ya da inşa edilmiştir.

2. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Türk Kamu Diplomasisinde Yapılan Güncel Değişiklikler

16 Nisan 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği neticesinde Türkiye’de hükümet etme sisteminde değişikliğe gidilerek parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiş, mevcut bu değişiklik Türkiye’de ki kamu diplomasisi mekanizmasını kurumsal olarak da değişikliğe uğratmıştır. Özellikle Başbakanlık makamının kaldırılmasından dolayı Başbakanlık hiyerarşisinde yer alan kurum ve kuruluşlar Cumhurbaşkanlığı hiyerarşisinde ilgili Bakanlıklara bağlanmıştır. Bu süreçte çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri yeni yapıyı tayin eden hukuki hükümler olmuştur.

Anayasa değişikliği öncesinde Başbakanlık hiyerarşisinde yer alan;

- Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT),
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB),
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD),
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA),
- Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB),
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM),
- Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) gibi kurum ve kuruluşlar yeni sistemde Başbakanlık hiyerarşisinden Cumhurbaşkanlığı hiyerarşisine geçmiş, şu anda ki mevcut bakanlıklara bağlanmıştır.

Anayasa değişiklikleri ve neticesinde Türk kamu diplomasisi mekanizmasının resmi yani kamu nitelikli teşkilatlanması;

- T.C. Cumhurbaşkanlığı,
- T.C. Dışişleri Bakanlığı,

- T.C. İçişleri Bakanlığı,
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı,
- Diğer merkezi idare kuruluşları gibi birçok kamu kurum ile kuruluşlarından meydana gelmiştir.

2.1. T.C. Cumhurbaşkanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği sonrasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Türk kamu diplomasinin hiyerarşik üstü Başbakanlığın kaldırılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamı olmuştur. Yeni değişikliklerle Cumhurbaşkanlık altında;

- Yeni kurulan T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ve onun teşkilatında yer alan Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü yeni adıyla Basın ve Yayın Dairesi Başkanlığı, yeni görevlendirilen Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı, Tercüme Dairesi Başkanlığı,
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'yla ilgilendirilen Türkiye Radyo ve Televizyonu Kurumu (TRT),
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu,
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Türkiye'nin kamu diplomasisine Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak hizmet eden ve edecek kurum ve kuruluşlar olmuştur.

2.1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

AK Parti hükümetinin dış politika ve kamu diplomasisi anlayışı çerçevesinde inşa ettiği kurumlar arasında en yeni kurum Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'dır. 24.7.2018 tarihli ve 30488 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 14'Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "İletişim Başkanlığı" kurulmuş ve görev tanımı ile teşkilatına yer verilmiştir². İletişim Başkanlığı genel olarak daha önce T.C. Başbakanlığına bağlı bir kurum olan Basın Yayın

² İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 14), Tarih: 27.07.2018 ve Sayı: 30488.

Enformasyon Genel Müdürlüğü – BYEGM'nin yerine kurulduğu, BYEGM'nin İletişim Başkanlığı'na dönüştüğü görülmektedir.

14'Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 5. maddesinde İletişim Başkanlığı teşkilatında yer alacak daire başkanlıklarına da yer verilmiş, Başkanlığın altında 8 daire başkanlığı kurulmuştur. Bu başkanlıklar;

- Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı,
- Basın ve Yayın Dairesi Başkanlığı,
- Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- Tercüme Dairesi Başkanlığı,
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı,
- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği'dir.

Kararname ile kurulan 8 hizmet biriminin üçü ise doğrudan kamu diplomasisi amacı ve faaliyetleri ile görevlendirilmiştir. Bu birimler; Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı, Basın ve Yayın Dairesi Başkanlığı ve Tercüme Dairesi Başkanlığı'dır. İlgili birimler incelendiğinde Başbakanlık hiyerarşisinde görev yapan Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü – BYEGM'nin görevlerinin büyük oranda Kararnamenin 7. maddesiyle Basın ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na aktarıldığı görülmektedir.

2.1.2. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu – TRT

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile TRT'nin hukuki ve hiyerarşik durumunda da değişikliğe gidilmiş, 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin Otuzsekizinci Bölümü ve 533. maddesiyle “tarafsız bir kamu tüzelkişiliğine sahip Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu”nun kurulduğu ifade edilmiştir³. Ayrıca 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesi ve I. Cetvelinde TRT Genel Müdürü'nün Cumhurbaşkanı kararıyla atanacağı, II. Cetvelinde ise TRT Yönetim Kurulu Üyelerinin Cumhurbaşkanı onayıyla atanacakları ifade edilmiştir⁴. Son olarak

³ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4), Tarih: 15.07.2018 ve Sayı: 30479.

⁴ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

24.7.2018 tarih 30488 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2018/2 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle de TRT’nin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’na bağlandığı ifade edilmiştir⁵.

2.1.3. T.C. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı sonrasında AK Parti hükümeti döneminde dış politika ve kamu diplomasisi anlayışı çerçevesinde inşa edilen en yeni kurumlardan bir diğeri de Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu’dur. Kurul 10.7.2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 1’Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuştur⁶. Kurul özellikle yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarıyla ilişkilerin geliştirilmesi ve sorunların çözülmesi noktasında görevlendirilmiş, Kurula bu nedenle özellikle diaspora diplomasisi kapsamında kamu diplomasisi misyonu yüklenmiştir.

2.1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı – DİB

Türkiye’nin kamu diplomasisi açısından din diplomasisinde etkin olan kurumlarının başında Diyanet İşleri Başkanlığı - DİB gelmektedir. Başkanlık 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Kanun’la kurulmuş olup, mevcut teşkilat yapısına ise 1 Temmuz 2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ile ulaşmıştır. DİB ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin 37. maddesinin c fıkrasında yer alan DİB, Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar arasında sayılmıştır⁷.

2.2. T.C. Dışişleri Bakanlığına Bağlı Kuruluşlar

AK Parti hükümetinin dış politika ve kamu diplomasisi anlayışı Dışişleri Bakanlığının teşkilatlanmasına da yansımış, Bakanlık teşkilatının yeni dış politika doktrini çerçevesinde yapılandırılması gereği hissedilmiştir. Bu doğrultuda resmi gazete yayınlanan 6004 sayılı “Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” 13 Temmuz 2010 yılında yürürlüğe girmiş, Bakanlık bünyesinde 10 yeni birim açılmıştır. Bu birimler;

- Küresel ve İnsani Konular Genel Müdürlüğü,
- Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi Genel Müdürlüğü,
- Komşu Ülkelerle İlgili Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü,

⁵ Bakanlıklara Bağlı, İlgili ve İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile İlgili 2018/2 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, Tarih: 24.07.2018 ve Sayı: 30488.

⁶ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

⁷ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

- Uluslararası Hukuk Genel Müdürlüğü,
- Andlaşmalar Genel Müdürlüğü,
- Enformasyon Genel Müdürlüğü,
- Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü,
- Bilişim Teknolojileri Dairesi Başkanlığı,
- Tercüme Dairesi Başkanlığı,
- Diplomasi Akademisi Başkanlığı'dır (Ekşi, 2014: 178-179).

Yeni teşkilat kanunuyla kurulan 10 birim incelendiğinde özellikle Enformasyon Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü, Diplomasi Akademisi Başkanlığı ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanlığının kamu diplomasisi anlayışı çerçevesinde kurulduğu anlaşılmaktadır.

Enformasyon Genel Müdürlüğü ile ilgili son değişiklik 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin 141. maddesinde Müdürlüğün görev ve yetkilerine yer verilmiştir. Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürlüğü ile ilgili 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de değişiklik yapılırken, Kararnamenin 142. maddesinde Müdürlüğün kamu diplomasisine uygun görev ve yetkileri sıralanmıştır⁸.

10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Diplomasi Akademisi ile ilgili hükümler de yer almış, Kararnamenin 2. maddesi ve II. Cetvelinde Diplomasi Akademisi Başkanının Cumhurbaşkanı onayıyla atanacağı ifade edilmiştir⁹. Ayrıca 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 149. maddesinde Diplomasi Akademisi Başkanlığının görev ve yetkileri de yeniden tanımlanmıştır.

Son olarak 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanlığı'na da yer verilmiş, Kararnamenin 147. maddesinde Başkanlığın görev ve yetkileri sıralanmıştır. Kararname ile Başkanlığa araştırma görevinin yanı sıra yabancı aktörlerle işbirliği yapma görevi de verilerek kamu diplomasisi misyonu da yüklenmiştir.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

⁹ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

2.3. T.C. İçişleri Bakanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

T.C. İçişleri Bakanlığı da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sunan kurum ve kuruluşların arasında yer almaktadır. Bakanlığın daha önce kamu diplomasisi alanında net bir misyonu bulunmamaktayken, 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile daha önce Başbakanlığa bağlı olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı – AFAD'ın Bakanlığa bağlanmasıyla T.C. İçişleri Bakanlığı da kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren bir kurum ve kuruluş haline dönüşmüştür¹⁰.

2.3.1. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı – AFAD

17 Haziran 2009 tarihli ve 27261 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5902 numaralı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Başbakanlığa bağlı bir teşkilat olarak AFAD kurulmuştur. AFAD ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin İkinci Bölümü ve 30. maddesiyle İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmuştur. Kısacası daha önce Başbakanlık teşkilatı altında faaliyet gösteren AFAD, böylelikle İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesi ve I. Cetvelinde AFAD Başkanının Cumhurbaşkanı kararıyla, II. Cetvelinde AFAD Başkan Yardımcılarının ise Cumhurbaşkanı onayıyla atanacağı ifade edilmiştir¹¹.

2.4. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı da T.C. Cumhurbaşkanlığı ve T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan sonra Türkiye'nin kamu diplomasisi yaklaşımına hizmet eden en önemli kurum ve kuruluşlardan biridir. Bakanlık mevcut hizmet birimlerinin yanı sıra 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile daha önce T.C. Başbakanlığı'na bağlı olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı – YTB ve Vakıflar Genel Müdürlüğü – VGM'nin Bakanlığa bağlanması sonrası Türk kamu diplomasisi mekanizmasını yürüten en etkili kamu kurum ve kuruluşlarından biri haline dönüşmüştür.

¹⁰ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4), Tarih: 15.07.2018 ve Sayı: 30479.

¹¹ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

2.4.1. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Hizmet Birimleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye'nin kamu diplomasisi mekanizmasına katkı sunan aktörlerden biridir. Bakanlığın merkez teşkilatında yer alan birçok hizmet birimi aktif olarak kamu diplomasisi misyonunu yerine getirmekte olup, bu hizmet birimlerinin görev ve yetkileri 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde yer verilmiştir¹². Kararnamede de yer aldığı üzere özellikle Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sinema Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü ile Tanıtma Genel Müdürlüğü Türkiye'nin kamu diplomasisi yaklaşımı doğrultusunda faaliyet göstermektedir.

2.4.2. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TİKA

SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile güçlü bir işbirliği geliştirmek amacıyla 1992 yılında kurulan TİKA, 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ilk olarak Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermiş, 1999 yılında yayımlanan Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile de Başbakanlığa bağlanmıştır. 2001 yılında ise 4668 Sayılı “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile teşkilat kanunu yayımlanmıştır. Bu kanun ile yapılandırılan TİKA teknik yardım kuruluşu vasfının yanı sıra sosyo-kültürel faaliyetler yürüten bir kuruma dönüşmüştür (Ekşi, 2014: 220). 2005 ve 2008 yıllarında yayınlanan iki genelge TİKA'nın çalışma çerçevesini de büyük oranda belirlemiştir. Bu genelgeler; 20 Nisan 2005 tarihli “Yurt Dışına Yapılan Teknik Yardımların Envanterinin Tutulması ve Uygulamanın Koordinasyonu konulu 2005/11 Genelge ile 5 Temmuz 2008 tarihli “Yurt Dışındaki Kültür Varlıklarımızın Restorasyonu” konulu 2008/15 Genelgesidir (Aydemir, 2016: 339). Yine 24 Ekim 2011 tarihli 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile TİKA'nın adı “Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı” olarak değiştirilmiş, esnek ve daha hızlı karar alabilen bir yapı tahsis edilmiştir (TİKA, 2018).

TİKA ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin Otuzyedinci Bölümü ve 521. maddesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı kurulmuştur¹³. Kısacası daha önce Başbakanlık teşkilatı altında faaliyet gösteren TİKA, böylelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca 10.7.2018 tarih ve 30474

¹² Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

¹³ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4), Tarih: 15.07.2018 ve Sayı: 30479.

sayılı 3 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesi ve I. Cetvelinde TİKA Başkanının Cumhurbaşkanlığı kararıyla, II. Cetvelinde ise TİKA Başkan Yardımcılarının Cumhurbaşkanlığı onayıyla atanacağı ifade edilmiştir¹⁴. 4 No’lu Kararnamenin 522. maddesinde ise TİKA’nın görevleri maddeler halinde sıralanmıştır.

2.4.3. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı – YTB

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 24 Mart 2010’da Başbakanlığa bağlı olarak 5978 sayılı “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kurulmuş kurumlardan biridir. YTB ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin Ellibirinci Bölümü ve 735. maddesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kurulmuştur¹⁵. Kısacası daha önce Başbakanlık teşkilatı altında faaliyet gösteren YTB, böylelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlanmıştır. Ayrıca 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesi ve I. Cetvelinde YTB Başkan ve Başkan Yardımcılarının Cumhurbaşkanlığı kararıyla atanacağı ifade edilmiştir¹⁶. 4 No’lu Kararnamenin 732. maddesinde ise Başkanlığın amaçlarına maddeler halinde yer verilmiştir.

2.4.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü – VGM

Türkiye’de kökleri Selçuklu’ya kadar dayanan kurumların başında vakıf kurumu gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kuruluşu resmi web sayfasına göre 1048 yılı olarak verilmektedir. Müdürlüğün de hukuki ve hiyerarşik durumu Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde ele alınmıştır. Müdürlük ile ilgili değişiklik ise 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin Kırkdokuzuncu Bölümü ve 692. maddesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur¹⁷. Kısacası daha önce Başbakanlık teşkilatı altında faaliyet gösteren

¹⁴ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

¹⁵ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4), Tarih: 15.07.2018 ve Sayı: 30479.

¹⁶ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

¹⁷ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4), Tarih: 15.07.2018 ve Sayı: 30479.

VGM, böylelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kararnamenin 693. maddesinde VGM'nin görevlerine de yer verilmiştir.

2.5. Çevre ve Şehircilik Bakanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sunan kurum ve kuruluşların arasında yer almaktadır. Bakanlığın daha önce kamu diplomasisi alanında net bir misyonu bulunmamaktayken, 15.7.2018 tarih ve 30479 sayılı 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile daha önce Başbakanlığa bağlı olan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı – TOKİ'nin Bakanlığın görev alanında yer almasıyla T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren bir kurum ve kuruluş haline gelmiştir.

2.5.1. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı – TOKİ

Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleriyle ilgili yapılan araştırmalarda ve literatürde büyük oranda yer verilmese de Toplu Konut İdaresi Başkanlığı - TOKİ de Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkıda bulunan kurumlardan biridir (Eren, 2017: 42). Merkezi idarede kentsel dönüşümü sağlamak ve toplu konut uygulamaları yapmak amacıyla 1984 yılında 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kurulmuş, 2004 yılında 802 sayılı Başbakanlık kararıyla ise Toplu Konut İdaresi doğrudan Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak görevlendirilmiştir (TOKİ, 2018).

TOKİ ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin Üçüncü Bölümünde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yer alırken Bakanlığın görevlerini belirten 97. madde ve devamındaki maddelerde TOKİ de Bakanlığın birimleri ve görev alanında sayılmış ve TOKİ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmıştır¹⁸. Ayrıca 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. maddesi ve I. Cetvelinde TOKİ Başkanının Cumhurbaşkanı kararıyla, II. Cetvelinde ise TOKİ Başkan Yardımcılarının Cumhurbaşkanı onayıyla atanacağı ifade edilmiştir¹⁹.

¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

¹⁹ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

2.6. Milli Savunma Bakanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar

Türkiye'nin kamu diplomasisine katkı sunan kurumların arasında diğer siyasi, ekonomik, insani yardım, medya vb. faaliyetler gösteren kurumlardan farklı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri - TSK gelmektedir. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle TSK'ya yönelik de düzenlemeye gidilmiştir.

2.6.1. Türk Silahlı Kuvvetleri – TSK

10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Onbirinci Bölümü Milli Savunma Bakanlığına ait olup, Kararnamenin 337. maddesinde Bakanlık teşkilatına yer verilmiş, “Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları” bu teşkilat hiyerarşisinde yer almıştır²⁰. Bu düzenleme kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren bir kurumdur.

2.7. Vakıf ve Dernek Statüsündeki Kuruluşlar

Türk kamu diplomasisi mekanizması içerisinde; T.C. Cumhurbaşkanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T.C. Milli Savunma Bakanlığı ve bağlı kamu nitelikli merkezi idareye bağlı kurum ile kuruluşların dışında faaliyet gösteren vakıf ve dernek statüsündeki kurum ve kuruluşlarda mevcuttur. Bunlar; Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü – YEE ve Türkiye Maarif Vakfı – TMV'dir.

2.7.1. Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü - YEE

Türkiye'nin kültür diplomasisi uygulaması adına görevli olarak kurulan ilk kurumu Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü - YEE' dir. Enstitünün kuruluşu 5 Mayıs 2007 tarihli 5653 sayılı Kanuna dayanmakta olup, Enstitü tam olarak 2009 yılında faaliyet geçmiştir. Yunus Emre Vakfı ve YEE ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin 2. maddesi ve I. Cetvelinde Yunus Emre Vakfı'nın Mütevelli Heyeti Üyelerinin Cumhurbaşkanı kararıyla atanacağı ifade edilmiştir²¹.

²⁰ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 1), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

²¹ Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

2.7.2. Türkiye Maarif Vakfı – TMV

Türkiye Maarif Vakfı, “kültür ve medeniyet etkileşimini ortak iyi’ye ulaştıracak bir yol olarak gören Türkiye’nin uluslararası eğitimde dünyaya açılan kapısı” sloganıyla kurulmuş bir Vakıf’tır. Vakıf, 17.06.2016 tarihli 6721 sayılı Kanun ile kurulmuş ve yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti adına Milli Eğitim Bakanlığı dışında doğrudan eğitim kurumu açma yetkisine sahip tek kuruluş konumundadır.

Türkiye Maarif Vakfı ile ilgili son ve güncel değişiklik ise 10.7.2018 tarih ve 30474 sayılı 3 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılmış, Kararnamenin 2. maddesi ve I. Cetvelinde Türkiye Maarif Vakfı’nın Mütevelli Heyeti Üyelerinin Cumhurbaşkanı kararıyla atanacağı ifade edilmiştir²².

2.8. Diğer Resmi ve Kamu Destekli Kurum ve Kuruluşların Güncel Durumu

Türk kamu diplomasisi mekanizması içerisinde kamu yani resmi nitelikli merkezi idareye bağlı Cumhurbaşkanlığı hiyerarşisinde yer alan kurum ve kuruluşların ve kamu destekli vakıf ve dernek statüsündeki kurum ve kuruluşların dışında bazı resmi ve kamu destekli kurum ve kuruluşların güncel hukuki ve hiyerarşik durumlarını da incelemek gerekmektedir. Bu kapsamda incelenecek kurum ve kuruluşlar ise; Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), Anadolu Ajansı (AA), Türk Kızılayı, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Türk Hava Yolları (THY)’dir. Bu kurum ve kuruluşlardan daha önce Başbakanlık hiyerarşisinde yer alan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün görevi sona ererken, diğer kurum ve kuruluşlarla ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde herhangi bir düzenlemeye yer verilmeyerek mevcut hukuki ve hiyerarşik durumları devam ettirilmiştir.

2.8.1. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü – KDK

Türkiye’de modern kamu diplomasisi anlayışına uygun olarak bir kurumun oluşturulması ancak 2010 yılında mümkün olabilmiş, 2010 yılında bu doğrultuda kurulan ilk kurum ise “Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü” olmuştur. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü 30 Ocak 2010 tarihli ve 27478 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2010/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. KDK’nın görevi 08.08.2018 tarihi itibarıyla son bulmuş, 24.7.2018 tarihli ve 30488 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 14’Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile “İletişim Başkanlığı” kurulmuş Başkanlık

²² Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 3), Tarih: 10.07.2018 ve Sayı: 30474.

teşkilatında yer alan “Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı’nın” KDK’nın görevini yerine getireceği belirtilmiştir²³.

2.8.2. Türk Hava Yolları – THY

Türk kamu diplomasisinde özellikle dış ekonomik ilişkilerdeki faaliyetleriyle önemli katkılarda bulunan kurumların başında 1933’te Hava Yolları Devlet İşletmesi İdaresi altında kurulan ve 1956 yılında şu anki adını alan Türk Hava Yolları - THY gelmektedir (Selçuk, 2015: 328). THY’nin ortaklık yapısında ise pay sahipleri; Türkiye Varlık Fonu (A Grubu Nama, %49,12), T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (C Grubu Nama, %0,01) ile Halka Açık A Grubu (%50,88)’dir²⁴. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde THY ile ilgili bir hükme yer verilmezken, şirketin mevcut hukuki statüsü sürdürülmüştür.

2.8.3. Türkiye Diyanet Vakfı – TDV

Türkiye Diyanet Vakfı da din diplomasisi ve insani diplomasi alanında Türkiye’nin kamu diplomasisine katkı sunan kamu destekli vakıf ve dernek statülü kurum ile kuruluşlarından bir diğeridir. Vakıf 13 Mart 1975’de kurulmuş, Türk Medeni Kanununda değişiklik yapan 903 sayılı Yasayla özel hukuk tüzel kişiliği kazanan bir Vakıf olmuştur. Vakfa 1977’de Bakanlar Kurulu Kararı ile vergi muafiyeti, 2005 yılında ise izin almadan yardım toplayabilen kuruluş statüsü tanınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde TDV ile ilgili bir hükme yer verilmezken, vakfın mevcut hukuki statüsü sürdürülmüştür.

2.8.4. Türk Kızılayı

Türkiye’de din diplomasisi ve insani diplomasi alanlarında kamu diplomasisi faaliyeti yürüten ve kuruluşu oldukça eski tarihlere dayanan kurumların başında Türk Kızılayı ya da Türkiye Kızılay Derneği gelmektedir. Kızılay;

- 11 Haziran 1868’de ilk olarak “Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” yani “Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” kurulmuş,
- 1877’de “Osmanlı Hilaliahmer Cemiyeti”, Cumhuriyetle birlikte “Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti”,
- 1935 yılında “Türkiye Kızılay Cemiyeti”,

²³ İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 14), Tarih: 27.07.2018 ve Sayı: 30488.

²⁴ Türk Hava Yolları (THY), Ortaklık Yapısı ve Oy Hakları, <http://investor.turkishairlines.com/tr/thy-anonim-ortakligi/ortaklik-yapisi>, Erişim Tarihi: 4.11.2018.

- 1947 yılında ise “Türkiye Kızılay Derneği” adlarıyla faaliyet göstermiştir (Karadağ, 2016: 225).

Türk Kızılayı hukuki statüsü itibariyle Dernek olsa da, tüzüğünde yer alan hükme göre; “Türkiye Cumhurbaşkanının yüksek himayeleri altındadır”. Bu statüsü ile Türk Kızılayı resmi nitelikli ve özerk bir insani diplomasi aktörüdür (Battır, 2017: 141). Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Türk Kızılayı ile ilgili de bir hükme yer verilmezken, Derneğin mevcut hukuki statüsü sürdürülmüştür.

2.8.5. Anadolu Ajansı – AA

Türkiye’nin kamu diplomasisinde özellikle medya diplomasisinde en etkili kurumlarının başında TRT’den sonra Anadolu Ajansı gelmektedir. Kısaca AA, ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren bir ajans olarak ülkemizin dış haberlerinin oluşumunda ana kaynaklardan birini oluşturmaktadır (Çopur, 2012: 462). Anadolu Ajansı’nın kuruluşu Cumhuriyetin de öncesine dayanmakta olup, Ajans daha TBMM bile açılmadan 17 gün önce 6 Nisan 1920’de kurulmuş, resmi niteliği ise 1925’te anonim şirket haline getirilmiştir (Ünal, 2016: 156). Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Anadolu Ajansı (AA) ile ilgili bir hükme yer verilmezken, şirketin mevcut hukuki statüsü korunmuştur.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Diplomasi hem yazılı dönemin hem de yazılı döneminde öncesinde devletler ve toplumlar arasında ilişkilerin barışçıl çerçevede yürütülmesi ve geliştirilmesinde etkin olan en önemli kavram olarak süregelmiştir. Diplomasinin devletten devlete resmi çerçevede işler bir süreç olması ve kapsamının formal yapılar çerçevesinde sınırlı olması yüzyıllar geçtikçe eksikliklere neden olmuştur. Kronolojik olarak yazının icadını, basılı ve görsel türlü iletişim teknolojileri takip etmiş bunun yanında diplomasi aktörlerine devlet dışı aktörler de eklenmiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, devletler ve toplumlar arasındaki ilişkiler ile sorunların çeşitlenmesi neticesinde diplomasinin devletten devlete diplomatlar ve dış misyonlarla yürütülmesi yetersiz hale gelmiştir.

Nitekim kamu diplomasisi bu ihtiyaçlara binaen 1960’lı yıllarda ilk olarak ABD’de ortaya çıkmış, 2000’li yıllarla birlikte modern anlamda Türkiye’de de kurumsal ve kavramsal olarak tartışılmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Kamu diplomasisinin devletten devlete, devletten topluma ve toplumdan topluma uygulanabilir oluşu, onu kavramsal ve kurumsal olarak daha

ilgi çekici yapmıştır. Nitekim günümüz uluslararası ilişkilerinde kamu diplomasisi çerçevesinde devletlere bağlı kurumların yanında, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, medya organları, uluslararası şirketler gibi aktörler başta kültürel ilişkilerden ekonomik ilişkilere kadar birçok alanda giderek etkin olmuşlardır.

Türkiye’de kamu diplomasisi alanındaki uluslararası gelişmelere ilgisiz kalmamış resmi, yarı resmi, kamu destekli ve sivil birçok kamu diplomasisi aktörünün katılımıyla kamu diplomasisi mekanizması ve anlayışıyla diplomaside başta Balkanlar ve Orta Doğu olmak üzere birçok coğrafyada etkin olmaya çalışmaktadır.

Türkiye’de kamu diplomasisi anlayışı kavramsal ve kurumsal olarak modern anlamda büyük oranda 2000’li yıllarla birlikte inşa edilmeye başlamış olup, 17 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ve devamında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile anlayışın hem mekanizmasının hem de kurumların hukuki statülerinin değişmesinde büyük etkiye neden olmuştur. Özellikle Başbakanlık makamının kaldırılması sonrasında kamu diplomasisi faaliyeti yürüten birçok kurum ile kuruluşun hukuki statüsü ve hiyerarşik konumu değişmiştir.

Kurumun Adı	Anayasa Değişikliği Öncesi Bağlı Olduğu Kurum	Anayasa Değişikliği Sonrası Bağlı Olduğu Kurum
Türkiye Radyo Televizyon Kurumu - TRT	Başbakanlık	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
Diyanet İşleri Başkanlığı - DİB	Başbakanlık	Cumhurbaşkanlığı
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı – AFAD	Başbakanlık	İçişleri Bakanlığı
Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TİKA	Başbakanlık	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı – YTB	Başbakanlık	Kültür ve Turizm Bakanlığı

Vakıflar Genel Müdürlüğü – VGM	Başbakanlık	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Toplu Konut İdaresi Başkanlığı – TOKİ	Başbakanlık	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Türk Silahlı Kuvvetleri – TSK	Genelkurmay Başkanlığı	Milli Savunma Bakanlığı

Tablo 1: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Hukuki Statüsü ve Hiyerarşik Üstü Değişen Kurum ve Kuruluşlar

17 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ve devamında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile hukuki statüsü değiştirilip hiyerarşik üstü değişen kurumların yanında yeni oluşturulan ve/veya görevi sonlandırılan ya da adı değiştirilen kamu diplomasisi kurum ile kuruluşları da mevcuttur.

Kurumun Adı	Hukuki Statüsü
Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı	14’Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İle Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur.
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu	1’Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur.
Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü - BYEGM	14’Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İle görevi son bulmuş, faaliyetleri Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ve Basın ve Yayın Dairesi Başkanlığına devredilmiştir.
Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü - KDK	08.08.2018 tarihi itibariyle görevi son bulmuş, faaliyetleri Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ve Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığına devredilmiştir.

Tablo 2: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri İle Hukuki Statüsü Değiştirilen, Yeni Oluşturulan ve/veya Görevi Sonlandırılan Kurum ve Kuruluşlar

Türkiye’deki kamu diplomasisi anlayışının kavramsal ve kurumsal yapısı Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri öncesi ve sonrası ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan temel ve ortak husus Türk kamu diplomasisi mekanizmasının çok başlı yapısıdır. Kararnamelerle birlikte oluşturulan yeni

kurum ve kuruluşlarda dikkate alındığında Cumhurbaşkanlığı merkezi birimleri dâhil olmak üzere 5 Bakanlığın ve bağlı kuruluşlar ile diğer resmi, yarı resmi, kamu destekli ve sivil kurum ve kuruluşların kamu diplomasisinde etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu çok başlı yapının arz ettiği en temel ihtiyaç ise ortak ve çatı bir kurumun varlığıdır.

Bugün Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine kamu/resmi ve yarı özerk/özerk/sivil nitelikte birçok kurum ve kuruluşlar katkı sağlamaktadır. Türk kamu diplomasisinde bu kadar çok aktör yer almasına rağmen, yeterli verimin alındığını söylemek çok da mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye'nin kamu diplomasisi mekanizmasının bütüncül ve kolektif bir anlayışla yapılandırılması büyük önem arz etmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında ilk olarak Türk kamu diplomasisinde koordinasyonu sağlamak amacıyla ortak ve çatı bir kurumun ihtiyacı net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dünyadaki diğer örneklerde incelenmelidir. Örneğin; ABD'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir Kamu Diplomasisi Dairesi mevcut olup, kamu diplomasisi faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi hususunda örnek teşkil etmektedir (Erzen, 2012: 39).

Türkiye'de de benzer şekilde Cumhurbaşkanlığına bağlı bir İletişim Başkanlığı kurulmuş, Kamu Diplomasisi Dairesi Başkanlığı ise alt bir birim olarak teşkilatlanmıştır. Ancak bu durum koordinasyon eksikliğini giderecek bir düzenleme olarak görülmemektedir. Türkiye'nin kamu diplomasisi mekanizmasının tek bir çatı altında organizasyonunun sağlanması ihtiyacı halen sürmektedir. Bu nedenle tek bir çatı kuruluş oluşturularak, kamu diplomasisi alanın çalışma yapan kurum ve kuruluşlar ya bu çatı kuruluşun altında teşkilatlanmalı ya da koordinatörler atamalıdır. Bu çatı kuruluş altında coğrafi bölgeler esasında daireler meydana getirilerek çalışma alanlarına göre de alt birimler inşa edilmelidir. Bu kapsamda kurumların faaliyetleri kolektif bir metotla yürütülmelidir.

Çatı bir kurum ihtiyacının yanı sıra Türk kamu diplomasisi kuruluşlarının görev tanımları ve faaliyetleri ekseninde de bazı eksikler ve hatalarda dikkat çekmektedir. Hem bu eksiklik ve hataların giderilmesi hem de bazı yeni adımların atılması Türkiye'nin hem genel kamu diplomasisinde önemli ve olumlu bir *revizyonu* sağlayacak hem de küresel ölçekte etkin bir Türk kamu diplomasisinin inşasını hızlandıracaktır.

4. Kaynakça

- Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Battır, O. (2017). *İnsani Diplomasi Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikasının Yeni Aracı*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Çopur, H. (2012). Günümüz Türk Dış Politikasında Türk Medyasında Dış Habercilik. E. Efeğil, & R. Kalaycı (Der.), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Cilt 1, Ankara: Nobel Yayın, 457-475.
- Denek, S. (2017, Ağustos). Türkiye'nin Konut Politikaları ve Toplu Konut İdaresi Uygulamaları. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 91-107.
- Duffey, J. (2009). "How Globalisation Became U.S. Public Diplomacy at he End of the Cold War", *Handbook of Public Diplomacy*. N. S. (Eds.), New York: Routledge.
- Ekşi, M. (2014). *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitap.
- Eren, E. (2017). Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 36-49.
- İnan, E. (2012). Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler Eksenini. A. Özkan, & T. E. Öztürk (Der.), *Kamu Diplomasisi*, İstanbul: TASAM Yayınları, 63-71.
- Kalın, İ. (2011). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. <https://kdk.gov.tr/sag/kamu-diplomasisine-bakis/20> [25 Nisan].
- Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi*. Ankara: Nobel Yayın.
- KDK. (2018). *Afetlerde Türkiye'nin ortak gücü: AFAD*. <https://kdk.gov.tr/haber/afetlerde-turkiyenin-ortak-gucu-afad/477> [13 Mayıs].
- Kızılay. (2018). *Kurumsal: Mali Bilgiler*. <https://www.kizilay.org.tr/Kurumsal/mali-bilgiler> [30 Nisan].
- Leonard, M., Stead, C., & Smewing, C. (2002). *Public Diplomacy*. London: Foreign Policy Center.

- Sancar, G. A. (2018). *Kamu Diplomasisinde "İlişki İnşa Etme" Söylemi*. <http://kamudiplomasisi.org/demo/images/stories/aslisancar.pdf> [24 Şubat].
- Selçuk, O. (2015). Bir Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Hava Yolları. M. Şahin, & B. S. Çevik (Der.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayın, 321-365.
- TDV. (2018). *Hakkımızda: Türkiye Diyanet Vakfı*. <https://www.tdv.org/tr-TR/site/icerik/hakkimizda-1038> [2 Mayıs].
- TİKA. (2018). *Tarihçe*. <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> [25 Nisan].
- TMV. (2018). *TMV Kanunu*. <https://turkiyemaarif.org/page/12-tmv-kanunu-11> [2 Mayıs].
- TOKİ. (2018). *Kuruluş ve Tarihçe*. <http://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce> [3 Mayıs].
- Ünal, U. (2016). *Kamu Diplomasisi Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- VGM. (2018). *Kurumsal Tarihçe*. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarih%C3%A7e/tarihte-vak%C4%B1flar> [6 Mayıs].

Müslüman Ülkelerde Ve Türkiye’de Yetiştirme Değerleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz¹

Kadir CANATAN²

ÖZ

Bir toplumda çocuğa verilen değer ve çocuğun nasıl yetiştirileceği meselesi, o toplumun yapısı ve kültüründen bağımsız olarak ele alınamaz. Her toplum kendi değerlerine göre ideal bir çocuk yetiştirmek ister. Bu makalede Dünya Değerleri Araştırması’na konu olan değerler temelinde şu soruya bir cevap aranmaktadır: Müslüman ülkelerde ve Türkiye’de ideal çocuk özellikleri konusunda nasıl bir tutum gözlemlenmektedir? Söz konusu ülkelerde yaş grupları veya kuşak farkı değer tercihlerini nasıl etkilemektedir? Bu sorulara bir cevap vermek üzere Dünya Değerler Araştırması’nda üç kademeli bir analiz yapılacaktır. İlk kademede dünyadaki genel eğilimler tespit edilecek, ikinci kademede Müslümanlar toplumların değer tercihleri belirlenecek, üçüncü kademede ise Türkiye’de durumun ne olduğu tespit edilecektir. Aralarında farklılıklar olup olmadığı karşılaştırma yapılarak belirlenecektir. Son olarak söz konusu ülke grupları içinde yaş ve kuşak etkeninin hangi oranda etkili olduğu saptanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Yetiştirme Değerleri, Kuşak Farkları, Türkiye, Müslüman Ülkeler, Dünya Değerler Araştırması.

Sociological Analysis On Breeding Values In Turkey And Muslim Countries

ABSTRACT

The value given to a child in a society and the question of how to raise a child can not be handled independently of the structure and culture of that society. Every society wants to raise an ideal child according to their own values. In this article we will look for an answer to the following question on the basis of the World Values Survey: How do attitude is observed on the ideal characteristics of children in Muslim countries and Turkey? How does this affect the age groups or generation of different value preferences in the countries in question? A three-step analysis will be conducted in the World Values Survey to give an answer to these questions. In the first stage will be identified global trends in the World. In the second stage will be determined values preferences in Muslim societies, while in the third stage will be determined what is the situation in Turkey. It will be determined by comparing whether there are differences between them. Finally, it will be determined in which group the age and generation factors are effective.

Keywords: Values, Value of Breeding, Generation Differences, Turkey, Muslim Countries, The World Values Survey.

¹ Bu makale, 27-30 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen INCSOS Kudüs Kongresi’nde sunulan bildirinin tam metnidir.

²Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Öğretim Üyesi,
kadir.canatan@izu.edu.tr

Giriş

Bir ülkede çocuğa verilen değer ve çocuğun nasıl yetiştirileceği meselesi, o toplumun yapısından ve kültüründen bağımsız olarak ele alınamaz. Her toplum kendi değerlerine göre ideal bir çocuk yetiştirmek ister. Bu anlamda çocuk yetiştirme değerleri, bağımlı bir değişkendir. Toplum değiştikçe, yetiştirme değerleri de değişir.

Yetiştirme değerlerinin nasıl farklılaştığını incelemek için iki yol takip edilebilir: Eğer birbirine çağdaş olan toplumları bir karşılaştırmaya tabi tutuyorsak, bu senkronik bir yaklaşımdır. Bu tür bir yaklaşım, farklı ülkelerdeki ve toplumlardaki yetiştirme değerlerini ortaya çıkarmak için izlenebilecek bir yoldur. Diğer yöntem ise, bir toplumu zaman içinde diyakronik olarak incelemektir. Bu şekildeki bir karşılaştırma kuşaklar arasında yapılabilir ve eski kuşaklarla yeni kuşakların yetiştirme değerlerinin nasıl farklılaştıkları ortaya konabilir. Biz bu bildiriye her iki yaklaşımı da uygulamaya çalışacağız, ancak farklı toplumlar ve kesimler arasındaki karşılaştırmalara girmeden önce “yetiştirme değerleri” ve bunun nasıl araştırma konusu yapılabileceğine dair bir çerçeve çizmek istiyoruz.

Sosyoloji literatüründe değerler, bize “iyi” ve “kötü” hakkında fikir veren soyut düşünceler olarak tanımlanır. Biz bu düşünceleri, sosyalleşme süreçlerine bağlı olarak toplumdan alırız. Toplumsallaşmadan önce neyin iyi ve neyin kötü olduğu konusunda herhangi bir fikrimiz yoktur. Felsefede John Locke’un ifadede ettiği üzere zihnimiz doğuştan “boş levha” (tabula rasa)dır. İslam kültüründe insanın bu ilk yaratılış hali “fitrat” olarak nitelenmiştir. Her çocuk, fitrat üzere doğar, sonra anne ve babası, onun nasıl bir kimlik edineceğine karar verir.

Değerler, bir kültürün “ruh”unu; kurallar da “beden”ini oluştururlar. Ruhla beden arasındaki ilişki koptuğu zaman kültür ölür: Bir insanın ruhunu kaybettiği zaman bedeninin cansız kalması ve ölmesi neyse, bir toplumdaki kuralların da varlık gerekçesi olan değerlerle ilişkisini koparması öyledir.

Değer ve normların sınıflandırılmasında sosyologlar birçok ölçüt saptamışlardır. Bunların başında değerlerin zorlayıcılık derecelerine göre sınıflandırılması gelmektedir. Buna göre bir uçta kişinin bilinçli olarak kabul ettiği ve içselleştirdiği değerler vardır, diğer uçta da kişilerin yoğun inançları yüzünden değil de, genellikle alışkanlıkları yüzünden uydukları değerler vardır. İlki kişi üzerinde güçlü bir etki yapar, uyulmadığında kişide suçluluk hissi yaratırken, ikinci tür değerler “daha az önemli” olarak görülürler ve kolayca terk edilebilirler. Üstelik terk edildiklerinde de, kişilerde vicdani sorunlara yol açmazlar. Bir başka sınıflandırma ölçütü, süreklilik gösteren ortaklaşa işlevlerdir. Kimi değerler toplumun sürekliliğine ve ortak

yaşamına katkı da bulunurken, kimi değerler de anti-sosyal nitelikler gösterirler. Sözelimi dayanışma, işbirliği, sevgi ve hakkaniyet gibi değerler grup ruhunu güçlendirirken, aşırı bireycilik ve ayrımcılık gibi tutumlar da grup ruhunu zedeler ve çatışmaya sebep olurlar.

Değerlerin en anlamlı sınıflandırılması, değerlerin kurumsal işlevlerine göre tasnif edilmesidir. Genellikle değerleri; dini, siyasal, ekonomik ve benzer açılardan ayırırız. Bir kültürdeki sosyal değerlerin sistematik analizi sonunda, her temel kurumda kullanılagelen bir değerler dizisinin varlığı saptanabilir. Aile gibi temel bir sosyal grupta karşılıklı olarak etkileşimde bulunan kişiler, aile yaşantılarında uymaları gereken belirli temel değerler olduğunu bilirler. Bu anlamda sosyal değerlerin örüntü, rol ve ilişkiler gibi “kurumsallaştığı” söylenebilir. Kurumsallaşan değerler, hem kişilerin statülerini daha kolay algılamalarına yardımcı olurlar, hem de söz konusu kurumların işleyişini kolaylaştırırlar.

Değerleri kurumsal yapılarına ya da alanlarına göre sınıflandırdığımızda aile kurumunu düzenleyen değerleri “ailevi değerler” olarak adlandırabiliriz. Aile, insanlık tarihinin ve toplumlarının en temel ve kadim kurumlarının başında gelmektedir. Aile bağlamında beş alt kurum ve bunlara bağlı olarak da, bu kurumları düzenleyen ve yönlendiren beş değer alanından ya da grubundan bahsedebiliriz (Canatan, 2011:269).

- 1) Evlilik değerleri;
- 2) Terbiye değerleri;
- 3) Geçim değerleri;
- 4) Saygı değerleri;
- 5) Görgü değerleri.

Kurumlar ve değerler statik bir yapı arz etmezler. Gerek bir toplumun kendi kurumları arasındaki ilişkiler (iç dinamikler) gerekse başka toplumlarla içine girdiği etkileşimler (dış dinamikler) sonucu toplumsal yapı, kurumlar, kurallar ve değerler değişirler. Bazı Batılı sosyal bilimciler, çağımızda tüm dünyada meydana gelen bu değişme olgusunu göz ardı ederek, Müslüman dünyada hala statik bir kültürün egemen olduğunu düşünmektedirler. Sözelimi Hollandalı psikolog Eppink (1986:56-70) dünyada iki tip kültür ayırt etmekte ve çocuğun konumunu bu bağlamda ele almaktadır. Ona göre Batılı olmayan toplumlarda geçerli olan “biz kültürü”nde kişi, sosyal çevre ve yapının pasif ve farklılaşmamış bir ögesi olarak hareket etmektedir. Bu kültürlerde temel değerler şeref/namus duygusu, saygı, dindarlık, vatan ve ödev duygusu olup biçimsel kuralların çiğnenmemesi esastır. Kuralların çiğnenmesi durumunda utangaçlık tipik bir tepki biçimidir.

“Biz kültürü”nün zıddına Batı toplumları “ben kültürü”nü temsil ederler. Burada birey, farklılaşmış ve gelişmeye açık; dolayısıyla toplum içinde aktif bir kişi olarak hareket etme imkânına sahiptir. Temel değerler bireyin bütünlük ve otantikliği (yani kendisi olması) yanında dürüstlük ve başarıdır. Engellenmesi gereken temel hata, sahte ve ikiyüzlü harekettir; ayrıca kişilerin insafsız olmaması ve gerilimlerden uzak durması gerekir. Bu kültürde başarısızlık ve hataların sergilenmesi durumunda verilecek tepki utangaçlık değil, suçluluk duygusudur.

Bu kültüralist analize göre Müslüman toplumlarda çocuklar itaat ve sadakat duygusuyla yetiştirilir. Çocukların terbiye ve eğitimi, iç denetimi değil dış denetimi geliştirmeye yöneliktir. Bu eğitimden geçen çocuklar toplumsal denetimin olmadığı yerlerde kuralları çiğnemekten kaçınmazlar; yakalanmaları durumunda ise iç hesaplaşmaya girişmezler. Utanç, toplum içinde şeref ve onurun kaybedilmesine verilen bir tepkidir. Özellikle de bu şeref ve onur, aile ve kabileye aittir. Çünkü çocukların işledikleri kusur ve suçlar onlara ait bireysel bir işlem olarak görülmez, tüm ait olduğu sosyal çevreye mal edilir.

Birçok kültürler arası araştırma özellikle bireyciliği ve toplulukçuluğu vurgulayarak insanlar arasındaki farklı ilişki biçimlerini anlamaya çalışmıştır. Ülkemizde Çiğdem Kağıtçıbaşı Batılı olmayan dünyanın büyük bir bölümünde insan ilişki biçimlerinin “bağlılık kültürü” kavramı çerçevesinde tanımlanabileceğini düşünmektedir. Ona göre bu görüş araştırma bulgularına dayanmaktadır. Endonezya, Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland ve Türkiye’de ülke nüfuslarını temsil edici örneklerle yapılan araştırmalarda çocuklara atfedilen değerler, ailedeki bireylerin birbirlerine olan bağımlılığını ve bağlılığa dayanan aile kültürünü göstermiştir. Aynı araştırmada Almanya ve Amerika’da aile değerleri ise bağımlılığı reddeden, özerklik ve kendine güveni vurgulayan bir kültüre işaret etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990:22-23).

Problemin Tanımı

Yetiştirme değerleri, ailevi değerlerin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Anne-babalar nasıl bir evlat yetiştirmek istiyorlarsa, onlara belirli değerleri aktarırlar. Çocuk eğitimi bir anlamda “değerler eğitimi”dir. Geleneksel dönemde Nasreddin Tusi ve Kınalızade Ali Efendi gibi İslam ahlakçıları çocuk yetiştirme ve terbiye etmenin kurallarını detaylı bir şekilde ele almışlardır. Bunları bazı maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz (Tusi, 2005:220-227; Kınalızade, 1974:61-73).

- 1) Çocuk doğunca öncelikle ona iyi ve uygun bir ad koymak gerekir. Uygunsuz bir ad konulursa çocuk ömür boyu bundan utanır ve sıkılır.

- 2) Sonra akıllı ve sağlam bir sütanne bulmak lazımdır. Kınalızade'nin aktardığına göre ahlakçılar, sütannenin ahlak ve âdetini, çocuğun ikinci doğuşu, sütü de gıdası olmakla, onun ahlakıyla ahlaklanma olarak görürler.
- 3) Çocuk süttten kesildikten sonra onu terbiye etmeli, ona nizam ve intizamı öğretmeye başlamak gerekir. Çocukta ilk görülen güzel yeti ve ahlak neyse o öncelikle geliştirilmeli ve diğerlerine öncelenmelidir.
- 4) Eğitimin birinci şartı, çocuğu onun kabiliyetlerini köreltecek insanlarla oturmaya ve uygun olmayan şeylerle oynamaya bırakmamaktır. Çünkü çocuğun doğası temiz olduğundan onu kirli bir ortama koymak onun ahlakını bozar.
- 5) Bundan sonra çocuğa adet, an'ane, davranış kuralları ve dini vazifelerini öğretmek; bunları yaptığında ödüllendirmek, yerine getirmediğinde de cezalandırmak gerekir.
- 6) Çok yemek, çok içmek, çok yatmak, pahalı elbiseler giydirmek gibi aşırılıklardan kaçınılmalı; kötü alışkanlık ve işlerden nefret etmesi sağlanmalıdır. Bu işlemler bebeklikten itibaren başlatılmalıdır.
- 7) Çok kınamayı adet edinip her şeyi yasaklamaktan da sakınılmalıdır. Çünkü bu çocuklarda yüzsüzlüğe ve arsızlığa neden olur.
- 8) Yemek yeme kural ve kaideleri zamanında öğretilmeli, buluş çağına ulaşmadan asla şarap ve sarhoşluk veren içkiler verilmemelidir. Bu anlamda çocuğu içki ve işret meclislerine götürmemeli, tam tersine bilgin ve erdemli insanlarla birlikte olması sağlanmalıdır.
- 9) Çocuğun hiçbir şeyi gizlememesi için tedbir alınmalıdır. Çocuk bir şeyi gizliyorsa onun kötü olduğunu da bilir. O zaman bu kötülüklerden onu sakındırmak gerekir.
- 10) Çocuk çok yürüme, hareket etme, ata binme ve zorluklara katlanmayı öğrenmelidir. Rahata düşkünlükten sakındırılmalıdır.
- 11) Hiç kimse karşısında mal-mülk, geçim, yeme-içme ve giyimler konusunda övünmesine izin verilmemelidir. Altın, gümüş ve para sevgisi çocuğun gözünden düşürülmelidir.
- 12) Az konuşması, konuşması gerekmedikçe susması, sorulduğunda cevap vermesi ve büyükleri dinlemesi öğretilmelidir.
- 13) Oynamak istediğinde oynamasına izin verilmeli ve güzel oyuncak ve oyunlarla oynatılmalıdır.

- 14) Anne-baba, öğretmen ve büyüklere saygı göstermeli ve itaat etmelidir. Öğretmen, gerekirse öğretim sırasında ceza vermelidir.
- 15) Çocukluk devri geçip gençlik devri başladığında ona yaşamın koşulları ve yolları öğretilmelidir. İlim öğrenecekse aşamalı olarak ve istidadına göre öğrenmelidir. Çünkü ilim ve meslek seçiminde kabiliyet esastır.
- 16) Eğer çocukta bir sanatı eğitim yoluyla kavrama yeteneği yoksa, hemen pratikte sanat öğrenmesi teşvik edilmelidir. Burada geçerli olan sıra ve aşamaya dikkat edilmelidir. Sanat, zevkli bir alışkanlığa dönüştürülmelidir.
- 17) Çocuk bir sanatı öğrenip tamamlayınca onu evlendirip evini ayırmak gerekir. İşte oğulları terbiye etmenin kuralları bunlardır.

Günümüzde “Dünya Değerler Araştırması” adıyla sürdürülen araştırma projesi, yetiştirme değerleri konusunda bir ölçek geliştirmiş olup, bu ölçek dünya çapında pek çok ülkede uygulamaktadır. Bu ölçeğe göre 9 temel değer katılımcı ebeveynlere sunulmakta ve bu değerleri, kendi çocuklarda görüp ya da görmek istemedikleri sorulmaktadır. Bu değerler şunlardır:

- 1) Sorumluluk duygusu;
- 2) Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü;
- 3) Çalışkanlık;
- 4) Bağımsızlık;
- 5) Tutumluluk, para ve malına özen;
- 6) Sebat, azim, kararlılık;
- 7) Bencil olmama;
- 8) Kendini ifade etme ve
- 9) Hayal gücü.

Bu makalede Dünya Değerleri Araştırması’na konu olan değerler temelinde şu soruya bir cevap aranacaktır: **Müslüman ülkelerde ve Türkiye’de ideal çocuk özellikleri konusunda nasıl bir tutum gözlemlenmektedir? Ülkeler arasındaki farklar nasıl açıklanabilir? Söz konusu ülkelerde yaş grupları veya kuşak farkı değer tercihlerini nasıl etkilemektedir?** Bu sorulara bir cevap vermek üzere Dünya Değerler Araştırması üzerinden üç kademeli bir analiz yapılacaktır. İlk kademede dünyadaki genel eğilimler tespit edilecek, ikinci kademede Müslümanlar toplumların değer tercihleri belirlenecek, üçüncü kademede ise, Türkiye’de durumun ne olduğu tespit edilecektir. Aralarında farklılıklar olup olmadığı karşılaştırma

yapılarak belirlenecektir. Son olarak Türkiye ve Müslüman ülkelerde arasında yaş ve kuşak etkeninin hangi oranda etkili olduğu saptanacaktır.

Yöntem

Dünya Değerler Araştırması, farklı kültürlerin sosyo-kültürel, ahlakî, dinî ve politik değerlerini betimlemek ve karşılaştırmak üzere geliştirilmiş ve halen dünya çapında devam etmekte olan küresel bir sosyal bilim ve araştırma projesidir. Bu proje, 1981 yılında Avrupa Değerler Araştırması'nın Avrupa dışındaki ülkelere de teşmil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Seksenli yılların başında 22 ülkeyi kapsayan bu proje, giderek yeni ülkelerin katılmasıyla genişlemiş ve bugün 97 toplumu kapsayan dev bir araştırma projesine dönüşmüştür.

Araştırma, her beş yılda bir tekrarlanmakta olup kapsamı itibariyle dünyanın en büyük sosyal bilim araştırmasıdır. 1981 yılından bu yana 5 kez uygulanmış olan bu projenin, Türkiye ülke olarak son dördüne katılım sağlamıştır. Dünya çapında sosyal bilimcilerin işbirliğiyle uygulanan proje, dünya ölçeğinde değerlerin değişimini, sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaca bağlı olarak araştırma; yaşam algıları, çevre, çalışma, aile, toplum ve siyaset, din ve ahlaktan ulusal kimliğe kadar pek çok konuda veri toplamakta ve bu alanlarda karşılaştırmalı analiz imkânı sunmaktadır.

“Dünya Değerler Araştırması”nda aile, aile değerleri ve çocuk konusunda birçok sorular bulunmaktadır. Burada bizi ilgilendiren temel soru, ideal çocuk nitelikleriyle ilgilidir. Bu bağlamda kişilere, çocuklara evde öğretilmesi ya da aktarılması gereken nitelikler ve değerlerle ilgili bir liste sunulmuş ve bunlardan hangisinin özellikle önemli olduğunun belirtilmesi istenmiştir. Şimdi bu sorulara verilen cevaplar temelinde, dünya genelinde, Müslüman ülkelerde ve Türkiye’de çocuk algıları etrafında karşılaştırmalı bir analiz yapacağız. Mevcut durumu tasvir etmenin ötesinde, hangi etkenlerin bu durumdan sorumlu olduğuna dair bu yaş ve kuşak analizi yapılacaktır.

Bulgular

Dünyada Yetiştirme Değerlerine Genel Bakış

Şüphesiz ki çocuklarını “en iyi bir şekilde” yetiştirmek, her anne ve babanın arzusudur. Bununla birlikte “en iyi” yetiştirme şeklinin ne olduğu belirgin değildir; çocuğa verilmesi gereken değerler ve bir çocukta aranan nitelikler her zaman her yerde aynı değildir. Bu husus, kültürden

kültüre, toplumdan topluma değişmektedir. Dünya Değerler Araştırması'nın verileri, farklı kültürlerdeki insanların bir çocukta bulunması gereken ideal niteliklerin ne olduğuna dair bir görünüm sunmaktadır. Sorulan sorular ve aranan nitelikler, mükemmel ve tam bir liste sunmasa da en azından bir fikir vermektedir.

Şimdi kademeli olarak önce dünyada, sonra Müslüman ülkelerde ve en sonunda Türkiye'de yetiştirme değerleri konusunda nasıl bir hiyerarşi bulunduğunu ortaya koyacağız.

Aşağıda sunduğumuz ilk tablo, dünya çapında itibar edilen yetiştirme değerlerinin bir hiyerarşisini sunmaktadır. Bu tablo bir anlamda dünyada “global trendleri” resmetmektedir. Buradan izleneceği üzere, 2010-2014 aralığında yapılan araştırmada 60 ülkede, çocuklar için 9 temel değerın önemi sıralanmaktadır. Bu tabloda yüzde 50 ve üzerinde toplumsal destek kazanan dört nitelik öne çıkmaktadır.

Tablo 1. Dünya Ülkelerinde (60) Yetiştirme Değerleri (N=85071)	
	Toplam (%)
1. Sorumluluk duygusu	70
2. Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	67
3. Çalışkanlık	58
4. Bağımsızlık	50
5. Tutumluluk, para ve malına özen	39
6. Sebat, azim, kararlılık	39
7. Bencil olmama	32
8. Kendini ifade etme	26
9. Hayal gücü	22
<i>Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2010-2014)</i>	

Bu niteliklerin başında “sorumluluk duygusu” gelmektedir. Sorumluluk duygusu, haklar kadar ödevlerin de ciddiye alınmasını gerektirmektedir. Sadece haklarını düşünen çocuklar, sorumsuz olarak görülmekte ve bu çocukların gelecekte kendi ayakları üzerinde duramayacakları düşünülmektedir. Sorumluluk, daha çok geleneksel toplumlarda vurgulansa da bireyciliğin ve hakların aşırı vurgulandığı modern toplumlarda bir süre ihmal edilen ama yeniden değer kazanan bir özellik haline gelmiştir.

“Başka insanlara saygı ve hoşgörülü davranma”, çocuklardan beklenen ikinci önemli nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nitelik, günümüzde medeni ve sosyal olmanın bir ölçütü olarak algılanmaktadır. Aslında bu değeri, anne-baba ve yakınlarla duyulan saygı ve hoşgörünün

bir genişlemesi olarak görmek mümkündür. Bu, ailevi değerlerin topluma doğru genelleştirilmesi anlamına gelmektedir ki, modern dönemdeki değerlerin soyutlaşması ve genelleşmesi genel bir eğilim olarak kendini hissettirmektedir. Bazı sosyal bilimciler bu gelişmeyi modernleşme olgusunun bir özelliği olarak yorumlamaktadırlar (Van der Loo ve Van Reijen, 2003:44-45).

Çağdaş toplumlarda çocuklarda bulunması istenen üçüncü erdem “çalışkanlık”tır. Bu nitelik hem geleneksel hem de modern toplumların önemseydiği bir husustur. Her iki toplum tipinde de sıkı çalışma ve sorumluluk üstlenmek, toplumda başarının yolu ve anahtarı olarak görülmektedir.

“Bağımsızlık”, dördüncü önemli özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu özellik, daha çok modern toplumun bir erdemi olarak yorumlanabilir. Modern eğitim sisteminde çocuğun bağımsızlaştırılması en temel amaç olarak öne çıkarılmaktadır.

Yukarıdaki tabloda yer alan diğer değerler ve nitelikler, öncekilere kıyasla daha az önemsenmektedir. Bu değerlerin daha çok geleneksel değerler olduğu söylenebilir. “Tutumluluk” ve “kararlılık” aynı derecede ama daha düşük düzeylerde tercih edilen değerler olup bunu “bencil olmamak”, “kendini ifade etmek” ve “hayal gücü” izlemektedir.

Müslüman Topumlarda Yetiştirme Değerlerine Bakış

İkinci kademe bu nitelik ve değerlerin seçilmiş 20 Müslüman toplumdaki sıralamasının ne olduğuna bakarak bir kıyasla yapılabilir. Tablo 2, aynı niteliklerin Müslüman ülkelerde ne kadar destek bulunduğunu göstermektedir. Müslüman ülkelerde yüzde 50'nin üzerinde destek bulan üç önemli değer, “başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü”lü olmak, “sorumluluk duygusu” taşımak ve “çalışkan” olmaktır.

Tablo 2. Müslüman Ülkelerde (20) Yetiştirme Değerleri (N=26.383).	
	Toplam (%)
1. Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	67
2. Sorumluluk duygusu	66
3. Çalışkanlık	61
4. Bağımsızlık	46
5. Tutumluluk, para ve malına özen	34,6
6. Sebat, azim, kararlılık	33,5
7. Bencil olmama	31
8. Kendini ifade etme	22
9. Hayal gücü	17

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması: Cezayir 2014, Azerbaycan 2011-2012, Mısır 2012, Gana 2011, Irak 2013, Ürdün 2014, Kazakistan 2011, Kuveyt 2013, Kırgızistan 2011, Lübnan 2013, Libya 2013, Malezya 2011, Fas 2011, Pakistan 2012, Filistin 2013, Katar 2010, Tunus 2013, Türkiye 2011, Özbekistan 2011, Yemen 2013.

Yukarıdaki iki tablo karşılaştırıldığında, Müslüman toplumların yetiştirme değerleri bakımından pek farklı olmadıkları görülmektedir. Dünyada önemsenen dört öncelikli değerden sadece “bağımsızlık” yüzde 50 veya üzerinde bir destek bulamamıştır. Buna rağmen sıralamada dördüncü önemli değer olarak yerini almıştır.

Türkiye’de Yetiştirme Değerlerine Bakış

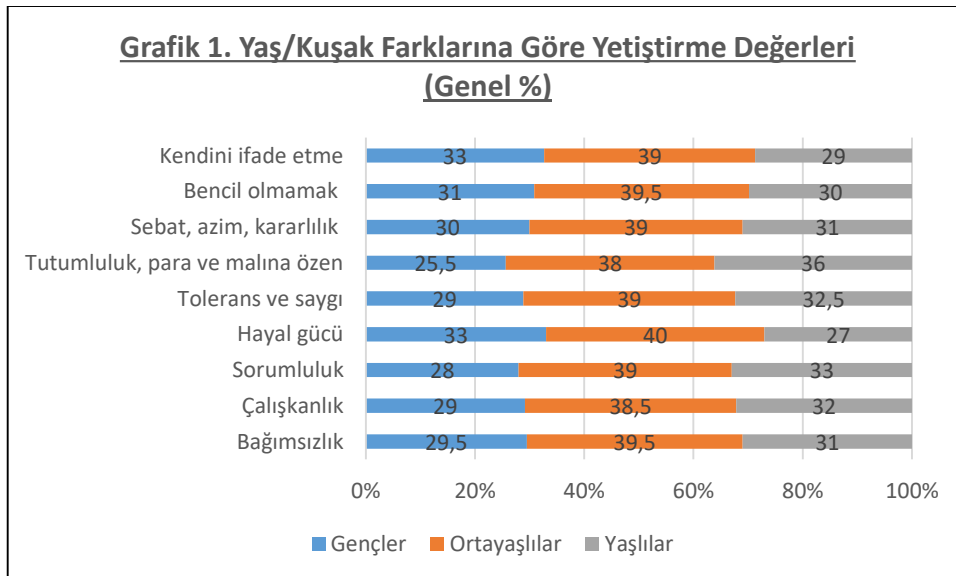
Üçüncü kademede Türkiye’nin konumunu analiz ettiğimiz, aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır (Tablo 3). Buradan anlaşılacağı üzere, yüzde 50’inin üzerinde destek almış olan üç değer görülmektedir: 1) Çalışkanlık; 2) Sorumluluk duygusu ve 3) Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü. Bu bizim Türkiye olarak Müslüman ülkelerden çok farklı bir durumda olduğumuzu göstermektedir. Ancak ilk tabloyla karşılaştığımızda, dünyada çok önemsenen ancak bizde daha alt sıralarda duran değerlerin “bağımsızlık” olduğu görülmektedir. “Çalışkan, sorumlu ve hoşgörülü/saygılı çocuklar” istiyoruz ama “bağımsız, kendi ayakları üzerinde duran bireyler” istemiyoruz. Bu bizim toplum olarak daha koruyucu ve otoriter bir yetiştirme tarzımızın olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Yetiştirme Değerleri (N=1605).	
	Toplam (%)
1. Çalışkanlık	72
2. Sorumluluk duygusu	66,5
3. Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	61,5
4. Tutumluluk, para ve malına özen	39,5
5. Sebat, azim, kararlılık	38
6. Kendini ifade etme	37,9
7. Bağımsızlık	35
8. Hayal gücü	28,3
9. Bencil olmamak	27,7

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması, Türkiye (2011).

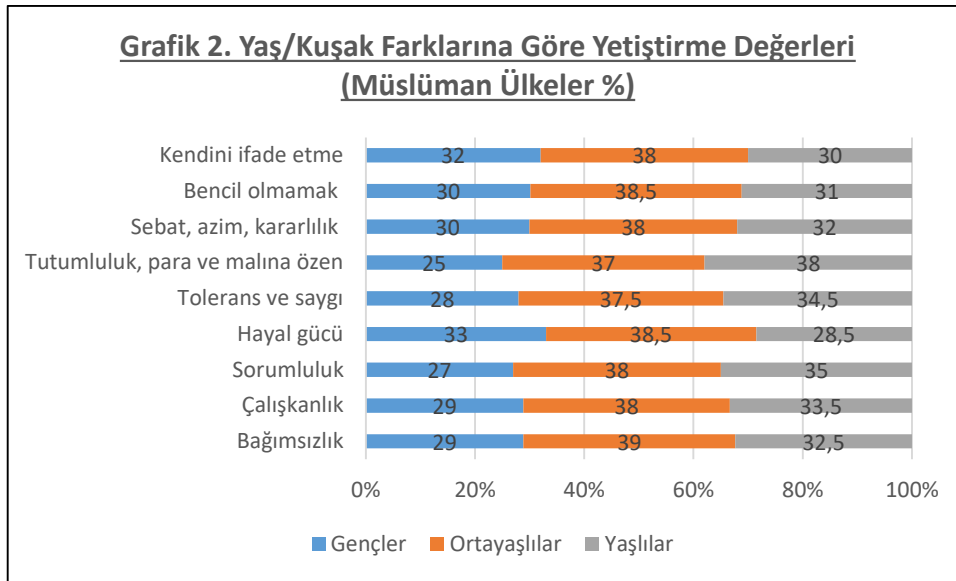
Yetiştirme Değerleri ile Yaş-Kuşak Etkeni Arasındaki İlişkilerin Analizi

Yetiştirme değerlerinin genellikle bir kuşak meselesi olduğu kabul edilmektedir. Ancak toplumda genel bir kabul olarak yerleşmiş bu düşünce bilimsel verilerle test edilmedikçe tartışmasız bir şekilde kabul edilemez. Şimdi yukarıda sözü edilen üç kademe ve farklı ülkeler arasında yaş ve kuşak farkının yetiştirme değerleriyle ilişkisi arasında bir bağıntı olup olmadığı analiz edilecektir. Bu analizde her bir değer bazında yaş ve kuşak farkının ne kadar etkili olduğu ortaya çıkarılacaktır. Yaş ve kuşak farkından maksat, gençlik, orta yaş ve yaşlı kesimdir. Bu üç toplumsal kategoride şu şekilde nicelleştirilmiştir: 29 yaşına kadar olan katılımcılar genç, 30-49 yaş arası katılımcılar orta yaş, 50 ve üzerindeki katılımcılar ise yaşlı olarak değerlendirilecektir.

Yukarıdaki grafikten hareketle, kuşaklar açısından hangi yetiştirme değerlerinin öne çıkarıldığını sorgulayacak olursak, dünyada gençler “kendini ifade etme”, “hayal gücü” ve “bencil olmama”yı; ortayaşlılar, “hayal gücü”, “bencil olmamak” ve “bağımsız” olmayı; yaşlılar ise “tutumluluk, para ve malına özen”, “sorumluluk” ve “tolerans ve saygı” gibi değerleri en fazla önemsemektedirler. Kuşaklar arasındaki bu karşılaştırma, gençler ve ortayaşlıların birbirine yakın ve ortak paydaları olduğunu gösterirken, yaşlı kuşaklar onlardan farklılaşmaktadır. Onlar için tutumluluk, sorumluluk ve başkalarına karşı hoşgörü ve saygı daha ön plandadır. Bu noktada tespit edilen fark, kuşaklar arasında yetiştirme değerleri bakımından dünya genelinde bir değişme olduğunu göstermektedir.

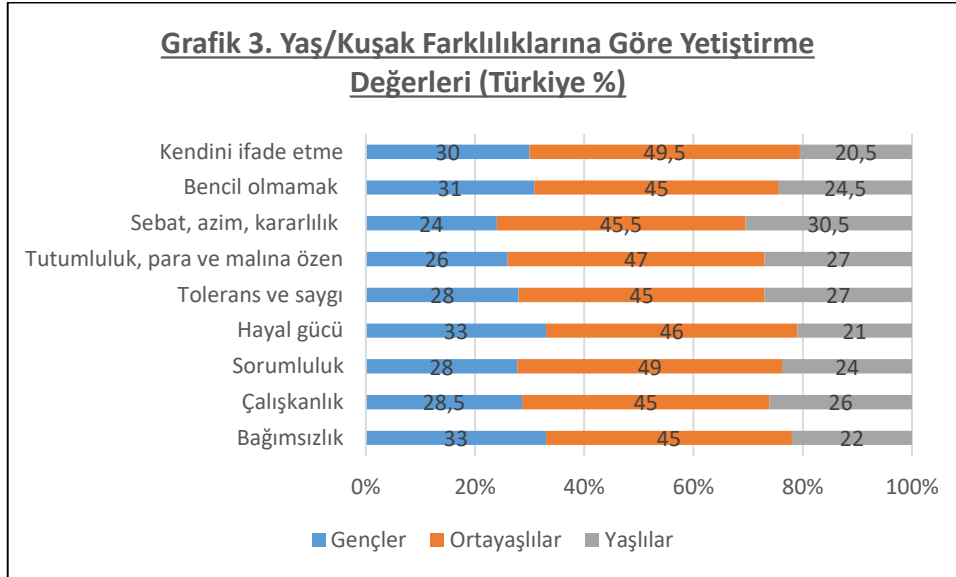
Grafik 2, Müslüman ülkelerde kuşak farklılıklarına göre yetiştirme değerlerinin dağılımını vermektedir. Buna göre gençlerin öncelendiği dört önemli değer “hayal gücü”, “kendini ifade etme”, “bencil olmamak” ve “sebat-azim ve kararlılık” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslüman ülkelerde, gençlerle ortayaşlıların değer öncelikleri birbirine benzemektedir. Ortayaşlılar gençlerin öncelendiği değerlere ek olarak, ayrıca “hayal gücü”, “sorumluluk”, “çalışkanlık” ve “bağımsızlık” aynı derecede önemli bulmakta ve desteklemektedirler. Yaşlılara gelince, bu kuşak “tutumluluk-para ve mala özen gösterme”yi en önemli yetiştirme değeri olarak görmektedir. Bunun yanında onlar “sorumluluk” ile “tolerans ve saygı”yı da önemli bulmaktadırlar.

Kuşaklar boyunca ortak bir payda aradığımızda genç ve ortayışlılar arasında birçok ortak payda olmakla birlikte, bu kesim ile yaşlılar arasında ortak bir payda, en azından ilk üç değer bakımından, bulmak mümkün değildir. Bu demektir ki, dünyada olduğu gibi Müslüman ülke ve toplumlarda da eski kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında bir değer değişimi gözlenmektedir. Yeni kuşaklar çocuklarını, ebeveynlerinden farklı değerlerle donatmak istemektedirler.

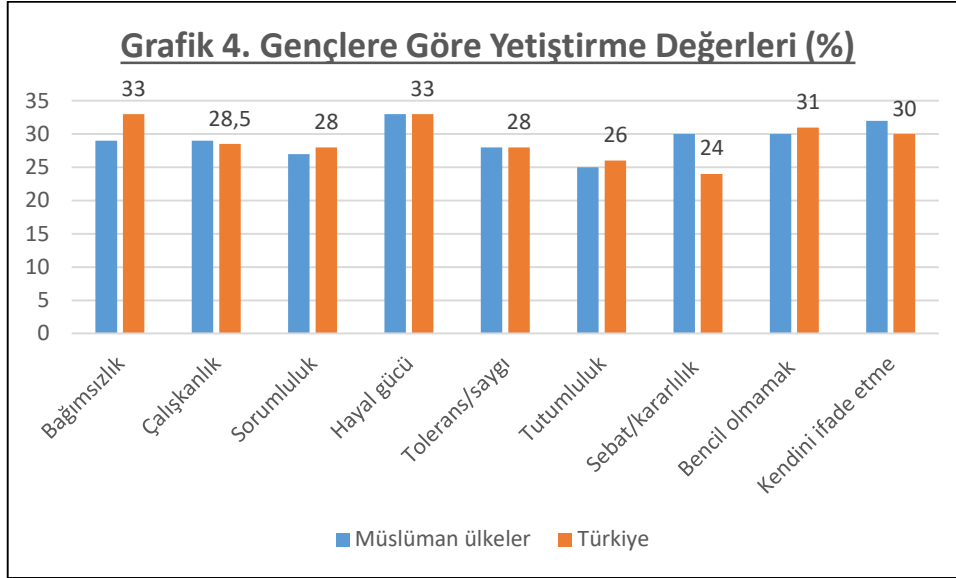
Son olarak Türkiye’de kuşak farklılıklarına göre değerler önceliklerinde bir değişme olup olmadığına baktığımızda, gençler “bağımsızlık”, “hayal gücü”, “bencil olmamak” ve “kendini ifade etmek” gibi değerleri önemserken, orta yaş kuşağı “kendini ifade etme”, “sorumluluk” ve “tutumluluk” değerlerini öncelemektedir. Yaşlı kuşak ise “sebat-azim ve kararlılık” başta olmak üzere “tutumluluk” ve “tolerans-saygı” konusunda ısrar etmektedir.

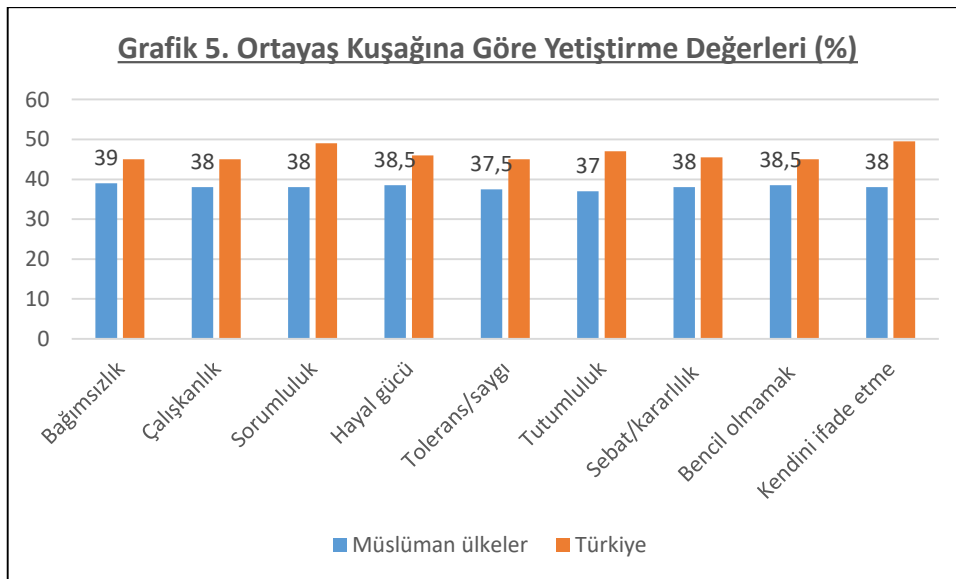
Kuşaklar arasında bir karşılaştırma yaptığımızda değer önceliklerinde bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Genç kuşak ile yaşlı kuşağın öncelikli değerlerinde bir çakışma söz konusu değildir. Bu bakımdan kuşaklar boyunca kültürel bir değişme olduğu söylenebilir. Orta kuşak “kendini ifade etme” hususunda gençlerle ortak bir paydaya sahip iken, “tutumluluk” konusunda da yaşlılarla benzeşmektedir. Bu durumda orta yaş kuşağı bir geçiş kuşağı olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada bir başka karşılaştırma yapmak üzere şu sorulabilir: Müslüman ülkeler içinde Türkiye bir istisna bir konuma mı sahiptir?

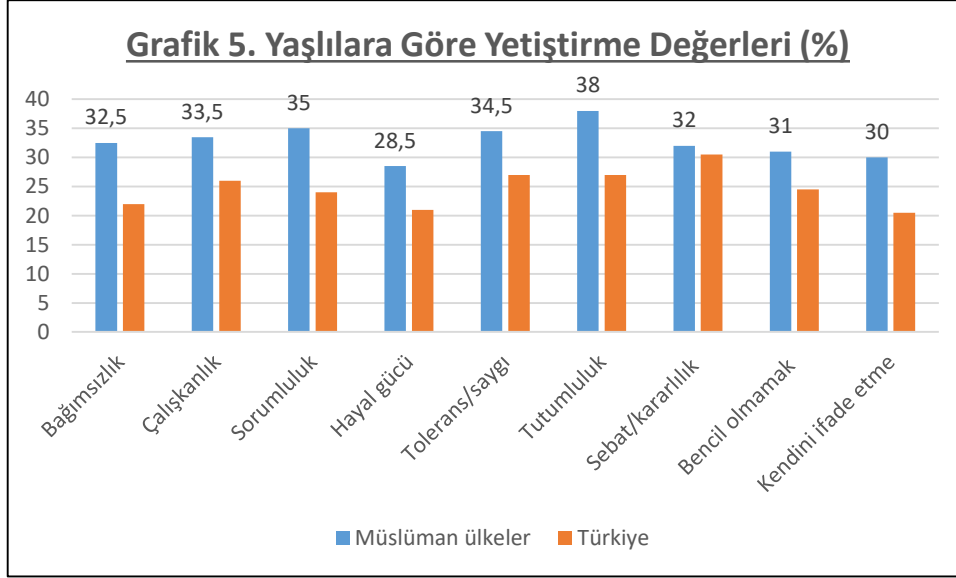
Gençler açısından bir karşılaştırma yapıldığında Türkiyeli gençlerin, diğer Müslüman ülkelerden farklı olarak “bağımsızlığa” vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu değer diğer Müslüman ülkelerde üç öncelik değer arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte diğer değerlerde (Bakınız: Grafik 4) büyük bir benzeşme olduğu anlaşılmaktadır.

Ortayaş kuşağına göre bir karşılaştırma, bu kuşaklarda yetiştirme değerleri bakımından büyük bir benzeşme olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tüm değerler Türkiye’deki katılımcılar tarafından kısmen daha fazla desteklenmektedir.

Yaşlı kuşaklarda Müslüman ülkeler ve Türkiye’de farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Müslüman ülkelerde yaşlı kuşak neredeyse tüm yetiştirme değerlerini, Türkiye’dekilerden daha yüksek oranlarda onaylamaktadırlar. Sadece “sebat, azim ve kararlılık” konusunda birbirine yakınlaşma gözlemlenmektedir. Çok farklı türden değerler söz konusu olduğu için bu farklılıklar konusunda bir yorum yapmak zorlaşmaktadır.

Sonuçlar

Küreselleşen dünyada kültürlerin hangi yönde gelişeceğine dair birçok senaryo bulunmaktadır. Bu çok karmaşık süreci, betimlemeye ve açıklamaya çalışan dört tip senaryo ayırt etmek mümkündür (Canatan, 2010). İlk senaryo, merkez ülkeler karşısında yerele ve çevreye pasif bir konum biçen ve onu salt alıcı olarak kabul eden “küresel türdeşleşme” senaryosudur. Bu senaryoya göre kapitalist “piyasa”, kültürel ürünleri metalaştırmakta ve metalaştırılan kültür merkezden çevreye aktarılmaktadır. Bu süreç ilerledikçe, dünya kültürü türdeş bir hale gelecek ve bu da yerel kültürlerin sonu demektir.

Küresel kültürel sürecin işleyişine ilişkin ikinci senaryo, çevreye daha aktif bir konum biçmekle birlikte, bunu olumsuzlayan bir bakış açısına dayanmaktadır. Merkez, belirli kurumsal yapılar aracılığıyla en değerli bilgilerini ve en yüksek ideallerini çevreye sunarken, çevre bunları ilk önce benimseyip sonra yozlaştırmaktadır. Süreç bu şekilde işlediği müddetçe merkez, çevrede zafer elde edemeyecektir. “Çevresel yozlaşma” senaryosu olarak ifade edilen bu yaklaşım,

merkezin çevre üzerindeki uygarlaştırıcı ve geliştirici misyonuna göndermeden bulunurken, farkında olmadan bir şeyi açıklığa kavuşturmuştur: O da çevrenin merkezden gelen kültürel ürünleri ve değerleri dönüştürme gücüdür.

Çevrenin bu dönüştürme gücünü daha olumlu bir perspektife yerleştiren üçüncü senaryo “melezleşme” olarak bilinmektedir. Bu senaryo, kökenleri farklı olan şeylerin özgün bir potada eritilmesine dikkat çekmektedir. Bu süreç “melez” (creole) ve “yaratma” (create) kavramları arasındaki etimolojik ilişkide kendisini göstermektedir. Merkezin pompaladığı küresel olan ile yerele ait olan arasındaki yaratıcı biresim, melezleşmenin özünü oluşturmaktadır. Burada biraz kaybetme, biraz kazanma söz konusudur. Başka ve yabancı olanın kısmen bizleştirilmesi, çevrenin dönüştürücü gücünü ifade etmektedir.

En son olmasa da, son olarak “yerlileşme” diyebileceğimiz bir senaryoyu daha konuşmak zorundayız. Antropologların, Batıyla yüzyüze gelen kültürlerde tespit ettikleri yerlici hareketler, kültürel şokla karşılaşan yerli hakların kendi köklerine dönmesini ifade etmektedir. Fakat bu köklere dönüş, bir tehdit algısı içinde gerçekleştiği için tümünden saf bir yerlileşme olarak gerçekleşmez. Ama ne olursa olsun, yerlilik ya da yerellik arayışı bir merkezlesizleştirme çabasıdır ve yerel olanın gücünü vurgular.

Bu senaryoları dikkate alarak, salt yetiştirme değerleri açısından bir karşılaştırma yaparsak nasıl bir tablo ortaya çıkmaktadır? Benzeşme mi, melezleşme mi yoksa başka nasıl bir gelişim söz konusudur?

Yetiştirme değerleri açısından küresel eğilim sorumluluk duygusu, başka insanlara saygı ve hoşgörü ile çalışkanlık değerlerini önceleme yönündedir. Bu değerler, tüm dünya toplumunda yüzde 50 veya üzerinde destek bulmaktadır. Bu açıdan Müslüman toplumlar da küresel değerlere adapte olmuş durumdadır. Bu öncelikli üç değer yüzde 60 üzerinde destek görmektedir. Türkiye, Müslüman ülkeler içinde istisnai bir durum göstermemektedir. Yüzde 50 ve üzerinde destek bulan değerler, küresel değerlerden başkası değildir. O halde, yukarıdaki tezlerden ilk tezi destekleyen bir gelişme söz konusudur: Müslüman ülkeler ve Türkiye “küresel türdeşleşme” senaryosuna uygun bir gidişat içindedirler.

Kuşaklar açısından bir karşılaştırma yapıldığında dünyada yaşlı kuşaklar tutumluluk, sorumluluk ve hoşgörü gibi görece geleneksel değerlere vurgu yaparken, gençler kendini ifade etme, hayal gücü ve bencil olmamak gibi post-materyalist değerlere öncelik vermektedirler. Benzer bir tabloyu Müslüman ülkelerde de görmekteyiz. Genç kuşak ile yaşlı kuşak arasında

bir değer kayması söz konusudur. Müslüman ülkeler içinde Türkiye daha farklı bir konumda değildir.

Sonuç olarak dünyada yetiştirme değerleri bakımından bir değişme gözlemlenmektedir ve bu değişimde kuşak farklı önemli bir etken olarak rol oynamaktadır. Yeni kuşaklarla birlikte hızla geleneksel değerlerden uzaklaşmakta ve post-materyalist değerler ön plana geçmektedir. Tüm dünya olarak bir potada erimekteyiz. Küresel anlamda kültürel türdeşleşme tezinin yetiştirme değerleri alanında doğrulanmış olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Canatan, K. (2010), “Sömürgecilik Karşısında Yerellik”, Sh. 158-168, Hece Dergisi, “Yerlilik Sayısı”, Haziran 2010 Ankara.

Canatan, K. & Yıldırım, E. (2011), Aile Sosyolojisi, Açılım: İstanbul.

Canatan, K. (2011), “Klasik Türk Düşüncesinde Ailevi Değerler”, Sh.263-290, İçinde:

Canatan, K. & Yıldırım, E. (2011), Aile Sosyolojisi, Açılım: İstanbul.

Eppink, A. (Red.), (1986), Kind-zijn in twee culturen, Jonge Marokkaanse en Turkse Kinderen in Nederland, Van Loghum Slaterus: Hilversum.

Inglehart vd., (2004), Human Beliefs and Values, A cross-cultural sourcebook based on the 1999-2002 values surveys, Siglo XXI Editores: Mexico.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990), İnsan, Aile ve Kültür, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kınalızade Ali Efendi. (1974). Ahlak; Ahlak-ı Alai, Hazırlayan: Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser: İstanbul.

Kınalızade Ali Efendi. (1974). Devlet ve Aile Ahlakı, Hazırlayan: Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser: İstanbul.

Tusi, Nasreddin. (2005). Ahlak-ı Nâsirî, Türkçesi: A. Vahap Taştan & Hâbil Nazlıgöl, Fecr Yayınları: Ankara.

Van der Loo, H. ve Van Reijen, W. (2003), Modernleşmenin Paradoksları, İnsan Yayıncılık, İstanbul.

Geleneksel Ve Modern Ailelerde Çocuk Yetiştirme Tutumları

Kadir CANATAN, Esranur KONBAK, Tuba ASLAN,

Merve ÖZDEMİR, Öykü Melek YILMAZ

ÖZ

Bu çalışma, toplumsal değişim bağlamında geleneksel ve modern ailelerin benimsemiş oldukları çocuk yetiştirme tutumları arasındaki farkın incelenmesini hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda, İstanbul'daki belirli ilçelerde anket uygulamaları yapılarak 414 ebeveyne ulaşılmıştır. Ailelerin sosyo-demografik özelliklerini değerlendirebilmek için "Aile Bilgi Formu" (ABF) ve çocuk yetiştirme tutumlarını ölçebilmek için "Ebeveyn Tutum Ölçeği" (ETÖ) uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinin yapılmasında SPSS programı yoluyla ANOVA ve T-testi yapılarak geleneksel ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ile modern ailelerin çocuk yetiştirme tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı yoklanmıştır. Bunun dışında çeşitli sosyo-demografik değişkenler üzerinden çocuk yetiştirme tutumları karşılaştırılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Geleneksel Aile, Modern Aile, Çocuk Yetiştirme Tutumları.

Child Rearing Attitudes In Traditional And Modern Families

ABSTRACT

This study aimed to examine the difference between traditional and modern families' upbringing attitudes in the context of social change. In line with this goal, 414 parents were reached by conducting surveys in certain districts in Istanbul. "Family Information Form" (ABF) was used to evaluate families' socio-demographic characteristics and "Parental Attitude Scale" (ETS) was used to measure their child-rearing attitudes. In the analysis of the data obtained, ANOVA and T-tests were carried out through the SPSS program to determine whether there is a significant difference between traditional parenting attitudes of traditional families and child parenting attitudes of modern families. Apart from this, attitudes of raising children through various socio-demographic variables were compared and some results were obtained.

Keywords: Family, Traditional Family, Modern Family, Child Rearing Attitudes.

Giriş

Toplumun en küçük yapı birimi olan aile, çocuğun gelişiminde önemli roller üstlenmektedir. Ailenin üstlendiği fizyolojik (beslenme, barınma vb.), psikolojik (sevme, sevilme vb.), ekonomik ve sosyal roller çocuğun gelişimini sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Aile, her bireyin ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü toplumun bir alt sistemidir. Her alt sistemin sağlıklı çalışması global düzeyde toplumun istikrarına katkı sağlar. Ne var ki toplum her zaman istikrarlı bir gidişat içinde olmaz. Özellikle toplumsal değişim zamanlarında istikrarlı bir toplumdan bahsedilemez.

Türkiye’de kırdan kente yapılan göçlerle beraber aile yapısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu değişimler aile yapısının çeşitlenmesini, aile üyelerinin bireyselleşmesini ve ailelerin kentsel alanda oluşan yeni toplum yapısına adaptasyon sorununu ortaya çıkarmıştır. Değişime karşı direnç gösteren, kendi kültürel öğelerini koruyup devam ettirmeyi tercih eden ailelerle (geleneksel ve muhafazakâr aile), toplumun dinamik yapısına kolaylıkla uyum sağlayabilen, yeniliklere açık ve bireylerin kendi özel alanlarına saygı duyan aileler modern aileler arasında bir farklılaşma meydana gelmiştir. Bu farklılaşmış aile yapıları, birçok şeyi etkilediği gibi, ailelerin çocuk yetiştirme stillerini de etkilemiş, her aile kendine özgü yetiştirme tutumunu benimsemiştir. Kimi aileler, yeni tutumlar benimsemeyi tercih ederken, kimi aileler de kendi geleneksel alışkanlık ve tutumlarını devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. Ülkemiz, geçmişten bugüne farklı pek çok kültürü bünyesinde barındırdığından çeşitli çocuk yetiştirme tutumları da kaçınılmaz olmuştur.

Aile yapısının çeşitlenmesiyle geleneksel aile ve modern aile kavramları ortaya çıkmış ve ebeveynler bunlara uygun çocuk yetiştirme tutumları benimsemeye başlamıştır. Çocuk yetiştirme tutumlarının çeşitliliği de farklı problemleri beraberinde getirmiştir.

Toplumun en küçük yapı birimi olan aile, bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve yükümlülükleri olan ortak bir amaçla birlikteliklerini devam ettiren bir kurumdur. Aile kavramını daha detaylı açıklamak gerekirse, aile aynı çatı altında yaşayan, belli bazı biyolojik ve cinsel ihtiyaçların karşılandığı, gelirlerin paylaşıldığı, aile üyelerinin beslenmesinin ve tehlikelerden korunmasının sağlandığı, yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurumdur.¹

¹ ÖZGÜVEN, İ. (2010). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Pdrem Yayınları. s. 1; KULAKSIZOĞLU, A. (2014). Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Aile. Eğitim ve Bilim, s.35.

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

Aydın (2008)'a göre toplumsal bir kurum olan aile geçmişten günümüze varlığını devam ettirmiştir. “Bir toplumun varlığını devam ettirebilmesi, çocukların toplumun inanç ve değerleri doğrultusunda yetiştirilebilmesine doğrudan bağlı olduğu için aile toplumlar için en önemli rollerden birisini yerine getiren bir kurumdur.”² Bu kapsamda çocukların bakımının sağlanması, yetiştirilmesi, eğitilmesi, toplum hayatına hazır hale getirilmesi ve çocuğun biyo-psiko-sosyal olarak gelişimlerinin tamamlanması ailenin en temel sorumlulukları arasındadır. Ailenin tüm bu sorumluluklarının bilincinde olması ve bu sorumluluklarını sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi diğer kurumların işlevlerini daha rahat bir şekilde gerçekleştirmesine katkıda bulunur.³

Aile bireyin gelişiminde önemli bir rol üstlendiği gibi, toplumsal yapıyı da oluşturmakta ve etkilemektedir. Toplumun en küçük yapısını oluşturan aile, toplum içerisindeki üzerine düşen görevleri de yerine getirmelidir. Bireyler içerisinde büyüdüğü toplumun özelliklerini taşımakta, ilk sosyalleşme sürecini de yetiştiği aile içerisinde gerçekleştirmektedir. Bireyin sevgi, saygı, statü, bir gruba ait olma gibi gereksinimleri ilk önce aile ile deneyimlenir ve daha sonra toplum içerisinde pekiştirilir. Bu deneyimi sağlıklı bir şekilde yerine getirmek, toplumsal değerlerin korunması, toplumsal yapı ve düzenin sürdürülebilmesi açısından büyük önem teşkil eder.⁴

Geleneksel Aile ve Modern Aile

Kırdan kente göç edenlerin kent yaşamına uyum sağlayabilme süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları problemlere ve bu problemlerin nedenlerini tasvir etmek üzere yapılan araştırmalar sonucunda antropologlar, köyün tarımsal bir topluluk olduğunu ileri sürerken, kır kent ayrımında mesleki farklılaşma yerine yapı ve ilişki örüntülerine yönelme gereğini vurgulamışlardır.⁵ Kırdan karşılaşılan tarım odaklı geleneksel yaşam, kentte oldukça farklılaşmış, iş bölümü ve uzmanlaşmayı mecburi kılan bir yaşam biçimine dönüşmekte ve bu durum yaşam koşullarını da etkilemektedir. Aile üyelerinin sürekli bir arada olamaması nedeniyle aile ve akrabalık bağları eski gücünü kaybetmekte, otorite figürü farklılaşmakta, kişi

² TURGUT, M. (2010). *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*. Ankara: T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, s.10.

³ ÖZGÜVEN, İ. (2010). A.g.e. s. 2.

⁴ BARAN, G. (2016). *Aile Yaşam Dinamiği*. Pelikan Yayınları, s.4-5

⁵ ŞAHİN, T. (1993). *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonları Dönüşümü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, s. 9.

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

bağımsızlaştıkça bireysellik ön plana çıkmaktadır.⁶ Geleneksellik ve modernlik arasında bir geçişkenlik durumu olsa bile bu iki faktör birbirine zıt olarak kabul edilmiştir.⁷

Geleneksellik ve modernlik arasındaki zıtlık, ailenin benimsediği çocuk yetiştirme tutumları üzerinde de etkisini göstermektedir. Ebeveynler, çocuğu kendi dünyayı algılayış biçimlerine, bilgi birikimlerine ve duygu durumlarına göre yetiştirirler. Çocuğun yetiştirilmesinde etkili olan bütün bu algısal alan, yetişilen aile ve kültür ortamı tarafından şekillendirilmektedir. Bu yönden ele alındığında, çocuk yetiştirme tarzı açısından geleneksel kültürün şekillendirdiği anne babalar ile modern kültürün şekillendirdiği anne babalar arasında kayda değer farklılıklar söz konusu olmaktadır.⁸

Geleneksel kültürün benimsemiş olduğu tutumlar, ya nesilden nesle aktarılan söylemlere göre ya da inanış biçimlerine göre şekillenmektedir. Çocuk yetiştirme davranışları genelde sosyal öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Çok fazla sorgulanmamış ve üzerinde düşünülmemiş olduğundan dolayı dogmatik olarak kabul edilmektedir. Faydacı bir mantığa dayanmaktadır, süreçler değil ulaşılan hedefler önemlidir. Geleneksel kültür bakışında, çocukların bireysel farklılıklarına fazla önem verilmemekte, bu sebeple çocuk yetiştirme tutumlarının değiştirilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.⁹

Geleneksel veya modern aile tutumlarından hangisi benimsenirse benimsensin ideal bir çocuk yetiştirme tutumunun olmadığı apaçık ortadadır. Mükemmel anne baba olmayı amaçlamak, hata yapma potansiyelini arttırmakta ve bunun sonucunda ortaya çıkan stres anne babaların başa çıkma mekanizmalarını zorlamaktadır.¹⁰

Çocuk Yetiştirmede Anne Baba Tutumları

Yetiştirme tutumları üzerine yazılmış literatür incelendiğinde dört tip yetiştirme tutumundan bahsetmek mümkündür. Bunlar sırasıyla demokratik, otoriter, liberal ve koruyucu aile tutumları olarak sıralanabilir.¹¹ Demokratik çocuk yetiştirme tutumuyla başlamak gerekirse bu tutumu benimseyen ailelerin özellikleri, çocuğa güvenmek, yaratıcı düşünce gelişimini sağlamak, ortak karar

⁶ ŞAHİN, T. (1993). A.g.e. s. 10.

⁷ A.g.e. s. 358.

⁸ AYDIN, O. (2014). *Geleneksel ve Modern Ebeveynler*. Aralık 8, 2018 tarihinde Mentorium Eğitim ve Danışmanlık: <http://www.mentorium.com.tr/blogdetay.php?id=3> adresinden alındı, s. 1.

⁹ A.g.e, s. 1

¹⁰ A.g.e, s. 1.

¹¹ KARABULUT DEMİR, E. & ŞENDİL, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). Türk Psikoloji Yazıları, s. 18.

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

almak ve çocuklarla sıcak ilişkiler kurmaktır.¹² Çocuklar bir durum, olay veya kişi hakkındaki düşüncelerini özgürce belirtebilmekte ve görüşlerini paylaşırken diledikleri şekilde söyleyebilmektedir.¹³ Bu tür ortamlarda yetiştirilen çocuklar, düşüncelerinin dinlendiğini ve desteklendiğini, bunun dışında görüşlerinin değer gördüğünü anladıkça etkileşim kurduğu dış dünyadaki insanların hislerini ve düşündüklerini aynı içtenlik ve ilgiyle dinlemektedirler.¹⁴

Demokratik yetiştirme tutumunun aksine otoriter çocuk yetiştirme tutumu, denetimin çok fazla, kabul ve ilginin ise çok düşük olduğu anne baba tutumunda kendini gösterir; ebeveynler, çocuğu kendi istedikleri yönde şekillendirme arzusu içinde olurlar.¹⁵ Otoriter tutum, çocuğun kişiliğini göz önünde bulundurmeyen geleneksel aile yapısında oldukça fazla görülmektedir. “Zor yoluyla denetleme” ve “sevgi esirgeyerek denetleme” kavramlarının etkin olduğu bu tutumda çocuk, davranışlarına karşılık nasıl bir tepki alacağı konusunda şüphelidir. Çocuğun içinde bulunduğu bu belirsiz durum çocuğu ya isyankâr olmaya ya da boyun eğici olmaya itmektedir. Bu tip ailelerde yetişen çocuklar sergiledikleri davranışları kendi istedikleri için değil, aileleri istedikleri için ortaya koyduklarından dolayı dıştan denetimli kişiliğe sahip olmaktadır.¹⁶

Otoriter tutum ile büyümüş olan çocuklar, küçüklüklerinde de sürekli baskı gördüğünden dolayı en küçük bir otoriteye karşı başkaldırma, direnç, hırçınlık ve düşmanlık gibi duygular besleyebilmektedir. Çocuk hem küçük düşürüldüğünü hem de ihtiyaçlarının karşılanmadığını düşünerek anne babaya oldukça fazla kızgınlık duyabilmektedir.¹⁷ Bu çocukların saldırganlık düzeyleri oldukça yüksektir. Saldırganlık düzeyinin yüksek olması farklı nedenlerle açıklanabilmektedir. Anne babanın fiziksel ceza uygulaması çocuk tarafından model olarak alınabilmektedir. Diğer yönden baskıcı tutum, çocukta ailesine yönelik düşmanca duyguları

¹² ALTINAY, D. (2012). Çalışan ve Çalışmayan Annelerin Başa Çıkma Tutumları ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 20-21.

¹³ YALÇIN, V. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Okula Uyum Süreci ile Ebeveynlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir, s. 16-17.

¹⁴ ÇETİNKAYA, N. (2016). 4-5 Yaş Arası Okul Öncesi Çocukların Sosyal-Duygusal Uyumunu İle Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki (Kars ili örneği). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kars, s. 49.

¹⁵ KABASAKAL, C. (2012). Çocuk Psikiyatri Polikliniğine İlk Başvuran Ailelerin Aile İşlevselliği ve Çocuk Yetiştirme Tutumları, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 13.

¹⁶ ERGİNBAŞ, Ş. (2014). Ortaokul 5. ve 8. Sınıflarda Algılanan Anne Baba Tutumları ve Ailelerin Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Akademik Başarıya Etkisi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 22.

¹⁷ A.g.e. s. 14.

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

besleyebilmektedir. Ebeveynler ise saldırganlık düzeyi yüksek olan çocuk ile başa çıkabilmek için daha katı bir tutum sergilemek zorunda kalabilmektedirler.¹⁸

Otoriter yetiştirme tutumlarıyla çelişen liberal çocuk yetiştirme tutumu, aşırı izin verici veya hoşgörülü olarak da isimlendirilen bir yetiştirme tutumu olup, düşük düzeyde kontrol, yüksek düzeyde kabul hâkimdir.¹⁹ Aile içerisinde ilginin sıcak bir şekilde verildiği ve koşulsuz kabulün söz konusu olduğu liberal tutumda, ebeveynler tarafından kontrol ve sınırlama konularında birtakım kayıtsız davranışlar da sergilenmektedir. Bu tip ebeveynlerde kararsızlık ve tutarsız disiplin anlayışı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.²⁰

Serbestliğe dayanan bu tutum, ebeveynler tarafından özgürlükçü olarak nitelendirilmesine karşın çocuklar tarafından ihmalkârlık veya ilgisizlik olarak algılanabilmektedir.²¹ Bu aile yapısında yetişen çocukların gerektiği zaman sorumluluk alabilme, stres faktörleriyle başa çıkabilme, kendini düzenleme ve duygusal olarak kontrol edebilme gibi konularda birtakım problemler yaşadıkları görülmektedir.²² Aşırı hoşgörülü anne babaların yetiştirdikleri çocuklar sosyalleştikçe aynı tavırları başkalarından da beklemekte ve bencil davranışlar sergilemektedirler.²³ Çocuklar yaşamın ileri dönemlerinde, neyi istediğinin farkında olamayan, toplumsal normlara uymayan ve paylaşım yapma konusunda noksan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.²⁴

Son olarak koruyucu çocuk yetiştirme tutumu, ebeveynlerin ya da aile büyüklerinin çocukları kontrol etmek istemesi ve özen göstermesi şeklinde görülebilmektedir.²⁵ Bu tutuma sahip ebeveynlerin birincil özellikleri ise, çocuğun üstesinden gelebileceği işlerin bile anne baba tarafından yapılması ve çocuğa sorumluluk duygusunun kazandırılmamasıdır. Koruyucu anne baba devamlı çocuğuna hassasiyet gösterir ve gerekli olmayan durumlarda bile çocuğunu

¹⁸ AYRAN, G. (2013). Ergenlerde Akran Zorbalığı ile Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s. 23.

¹⁹ ŞANLI, D., & ÖZTÜRK, C. (2012). Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 241.

²⁰ SÜMER, N. & GÜNDOĞDU AKTÜRK, E. & HELVACI, E. (2010). Anne-Baba Tutum ve Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, s. 44.

²¹ YAPICI, Ş. (2010). Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi. *Turkish Studies*, s. 1562.

²² SÜMER, N. & GÜNDOĞDU AKTÜRK, E. & HELVACI, E. (2010). A.g.e. s. 44.

²³ DURSUN, A. (2010). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Davranış Problemleriyle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30-31.

²⁴ AKTAŞ ÖZKAFACI, A. (2012). Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumu İle Çocuğun Sosyal Beceri Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6.

²⁵ EROĞLU, M. (2014). 0-6 Yaş Çocuğa Sahip Anne Babaların Sosyo-Ekonomik Durumlarının ve Benlik Saygılarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, s. 10.

korumaya çalışmaktadır. Çocukların bu şekilde korunmazsa başına bir şey gelebileceğini düşünürler. Böyle davranan anne baba ebeveynlik rolünü tamamıyla karşıladığını düşünür ve çocuğunda kendilerine karşı minnet duygusu içinde olmasını istemektedirler. Çocukların yetişkinlik ve bağımsızlık konusunda attıkları her adım anne baba tarafından olumsuz bir şekilde karşılanmaktadır çünkü anne babalar çocuklarının her daim kendilerine bağımlı olmasını isterler.²⁶

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada dokuz sorudan oluşan “Aile Bilgi Formu” (ABF) ve kırk altı sorudan oluşan “Ebeveyn Tutum Ölçeği” (ETÖ) uygulanmış olup anket formları çocuk sahibi olan aileler ile birlikte yapılan yüzyüze görüşmelerin sonucu olarak doldurulmuştur. *Aile Bilgi Formu*, yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, doğum yeri, ikamet edilen yer, medeni durum, çocuk sayısı ve aile yapısı gibi sosyo-demografik özelliklerin bulunduğu kısa bir anket formudur.

Ebeveyn Tutum Ölçeği ise Evren KARABULUT DEMİR’in geliştirdiği ve Gül ŞENDİL ile birlikte geçerlik/güvenirlik çalışmaları yaptığı, demokratik, otoriter, izin verici, aşırı koruyucu olmak üzere dört alt boyuttan ve toplamda kırk altı sorudan oluşmaktadır. Geliştirilen ölçek likert tarzındadır. Oluşturulan maddelerin her birinin karşısında sıklık oranlarına göre farklılaşan beş alternatif bulunmaktadır. Bu alternatifler sıklık derecesine göre sırayla “Her zaman böyledir”; “Çoğunlukla böyledir”; “Bazen böyledir”; “Nadiren böyledir” ve “Hiçbir zaman böyle değildir” şeklindedir. Bu bağlamda soruları cevaplayan ebeveynlerin, bahsedilen davranış örüntülerini ne sıklıkta yaptıklarına ulaşılmak istenmiştir. “Her zaman böyledir” 5, “Hiçbir zaman böyle değildir” ise 1 puan değerindedir. Her boyutun puanı kendi içerisinde ayrı olarak hesaplanmakta ve elde edilen yüksek puan o boyutun temsil ettiği davranış biçimine karşılık gelmektedir.²⁷

Evren ve Örneklem

Geleneksel ve modern ailelerin çocuklarına karşı tutumlarını incelediğimiz çalışmamızda, farklı kültürleri bir arada barındırdığı için İstanbul ili tercih edilmiştir. Gelişi güzel seçilmiş bazı ilçelerde katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Katılımcıların, araştırmacıların çevresindeki aileler ile sınırlı kalması ve bu ailelerin genellikle benzer bir aile yapısına sahip olması araştırmayı etkileyen bir faktör olmuştur. Araştırmada kullanılan bilgi formu ve ölçek

²⁶ ERGİNBAŞ, Ş. (2014). A.g.e. s. 24.

²⁷ KARABULUT DEMİR, E. & ŞENDİL, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, s. 18.

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

yüzyüze anket şeklinde uygulanmıştır. Uygulamayı araştırmacılar bizzat kendileri yapmışlardır. Katılımcılar, %70,8'i kadın ve %29,2'si erkek olmak üzere toplam 414 ebeveynden oluşmaktadır.

Araştırma Bulguları

Ebeveyn Tutumları ve Aile Yapısı Karşılaştırması

Ebeveyn tutumları ile aile yapısının karşılaştırıldığı ANOVA testi sonucunda izin verici ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumları ile aile yapısı arasında anlamlı bir fark bulunamamışken, otoriter ve demokratik ebeveyn tutumları ile aile yapısı arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Geleneksel aile yapısına sahip ebeveynlerin otoriter ortalama puanı (ort:23,65±7,91), modern ortalama puanı (ort:21,14±8,12) ve diğer ortalama puanından (ort:21,01±5,20) anlamlı derecede yüksek ($F_{(3, 411)}=5,744$ $p>,003$) bulunmuştur.

Geleneksel aileler, modern aileler ile kendilerini diğer olarak tanımlayan aileler ile karşılaştırıldığında, daha otoriter bir tutum benimsemektedirler. Modern aile yapısına sahip ebeveynlerin demokratik ortalama puanı (ort:74,76±8,51) ve diğer aile yapısına sahip ebeveynlerin demokratik ortalama puanı (ort:74,85±6,57), geleneksel aile yapısına sahip ebeveynlerin demokratik ortalama puanından (ort:70,98±9,36) anlamlı derecede yüksek ($F_{(3, 411)}=9,778$ $p>,000$) bulunmuştur. Modern ve diğer aile yapısına sahip ebeveynler, geleneksel aile yapısına sahip ebeveynlere göre çocuklarına karşı daha demokratik bir tutum ile yaklaşmaktadırlar.

Ebeveyn Tutumu	Aile Yapısı	N	Ortalama	Ss	df	F	p	Farklar
İzin verici	Geleneksel (1)	222	20,96	5,88	411	1,522	,219	
	Modern (2)	131	21,03	5,87				
	Diğer (3)	61	19,63	3,49				
Aşırı koruyucu	Geleneksel (1)	222	34,71	6,37	411	,827	,438	
	Modern (2)	131	33,82	6,63				
	Diğer (3)	61	34,29	5,02				
Otoriter	Geleneksel (1)	222	23,65	7,91	411	5,744	,003	1>2=3
	Modern (2)	131	21,14	8,12				
	Diğer (3)	61	21,01	5,20				

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

Demokratik	Geleneksel (1)	222	70,98	9,36	411	9,778	,000	2=3>1
	Modern (2)	131	74,76	8,51				
	Diğer (3)	61	74,85	6,57				

Tablo 1. Ebeveyn Tutumları ve Aile Yapısı Karşılaştırması ANOVA Testi Sonucu

Ebeveyn Tutumları ve Eğitim Seviyeleri Karşılaştırması

Ebeveyn tutumları ile eğitim seviyesinin karşılaştırıldığı ANOVA testi sonucunda, izin verici ebeveyn tutumları ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir fark bulunamamışken, aşırı koruyucu, otoriter ve demokratik ebeveyn tutumları ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İlköğretim eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanı (ort:36,09±6,33), lise eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanı (ort:33,27±6,48) ve üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanından (ort:32,84±6,05) anlamlı derecede yüksek ($F_{(5, 409)}=5,371$ $p>,000$) bulunmuştur.

Ortaöğretim eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanı (ort:35,55±5,37), üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanından (ort:32,84±6,05) anlamlı derecede yüksek ($F_{(5, 409)}=5,371$ $p>,000$) bulunmuştur. İlköğretim seviyesinde olan ebeveynler lise ve üniversite seviyesinde olan ebeveynlere kıyasla daha koruyucu tutumlar sergilerken, lise ve üniversite seviyesinde olan ebeveynler arasında koruyuculuk açısından bir fark bulunamamıştır. Ayrıca ortaöğretim seviyesindeki ebeveynlerin de üniversite seviyesindeki ebeveynlere göre daha koruyucu oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ebeveyn Tutumu	Eğitim Seviyesi	N	Ortalama	Ss	df	F	p	Farklar
İzin verici	İlköğretim (1)	117	20,88	4,95	409	1,563	,183	
	Ortaöğretim (2)	67	21,33	6,85				
	Lise (3)	119	20,68	5,45				
	Üniversite (4)	98	20,93	5,47				
	Diğer (5)	13	17,15	5,93				
Aşırı Koruyucu	İlköğretim (1)	117	36,09	6,33	409	5,371	,000	1>3=4 2>4
	Ortaöğretim (2)	67	35,55	5,37				
	Lise (3)	119	33,27	6,48				
	Üniversite (4)	98	32,84	6,05				
	Diğer (5)	13	34,46	5,90				
Otoriter	İlköğretim (1)	117	24,77	7,89	409	6,967	,000	1>3=4 2>4
	Ortaöğretim (2)	67	24,40	9,57				
	Lise (3)	119	20,97	7,42				
	Üniversite (4)	98	20,51	5,54				
	Diğer (5)	13	20,31	5,62				
Demokratik	İlköğretim (1)	117	70,82	9,36	409	3,934	,004	4>1
	Ortaöğretim (2)	67	72,31	8,35				
	Lise (3)	119	72,50	9,62				
	Üniversite (4)	98	75,52	7,42				
	Diğer (5)	13	73,69	7,08				

Tablo 2. Ebeveyn Tutumları ve Eğitim Seviyeleri Karşılaştırması ANOVA Testi Sonucu

İlköğretim eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanı (ort:24,77±7,89), lise eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanı (ort:20,97±7,42) ve üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanından (ort:20,51±5,54) anlamlı derecede yüksek ($F_{(5, 409)}=6,967$ $p>,000$) bulunmuştur. Ortaöğretim eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanı (ort:24,40±9,57), üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanından (ort:20,51±5,54) anlamlı derecede yüksek ($F_{(5, 409)}= 6,967$ $p>,000$) bulunmuştur. Bir önceki sonuçla olan benzerliğine istinaden, ilköğretim seviyesinde olan ebeveynler lise ve

Kadir Canatan, Esranur Konbak, Tuba Aslan, Merve Özdemir, Öykü Melek Yılmaz: Geleneksel Ve

üniversite seviyesinde olan ebeveynlere kıyasla daha otoriter tutumlar sergilerken, lise ve üniversite seviyesinde olan ebeveynler arasında otoriterlik açısından bir fark bulunamamıştır. Ayrıca ortaöğretim seviyesindeki ebeveynlerin de üniversite seviyesindeki ebeveynlere göre daha otoriter oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin demokratik tutum ortalama puanı (ort:75,52±7,42), ilköğretim eğitim seviyesinde olan ebeveynlerin demokratik tutum ortalama puanından (ort:70,82±9,36) anlamlı derecede yüksek ($F_{(5, 409)}= 3,934$ $p>,004$) bulunmuştur. Üniversite eğitim seviyesinde olan ebeveynler, ilköğretim seviyesinde olan ebeveynlere kıyasla çocuklarına karşı daha demokratik bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir.

Ebeveyn Tutumları ve Cinsiyet Karşılaştırması

Ebeveyn tutumları ve cinsiyet karşılaştırmasının T-testi sonuçları Tablo 5.'te gösterilmiştir. Bu tabloya göre cinsiyet bağımsız değişkeni ile izin verici tutum ($p<,118$), aşırı koruyucu tutum ($p<,556$) ve otoriter tutum ($p<,570$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyet bağımsız değişkeni ile demokratik ebeveyn tutumu ($p>,024$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kadınların demokratik tutum ortalama puanı (ort:73,38±9,14), erkeklerin demokratik tutum ortalama puanından (ort:71,21±8,20) anlamlı derecede yüksek ($T_{(2, 412)}=2,258$ $p>,024$) bulunmuştur. Anneler, babalara oranla çocuklarına karşı daha demokratik bir tutum sergilemektedir.

Ebeveyn Tutumu	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss	t	Df	P
İzin verici	Kadın	293	20,51	5,77	-1,567	412	,118
	Erkek	121	21,46	5,13			
Aşırı koruyucu	Kadın	293	34,25	6,57	-,589	412	,556
	Erkek	121	34,65	5,52			
Otoriter	Kadın	293	22,33	7,94	-,568	412	,570
	Erkek	121	22,80	7,22			
Demokratik	Kadın	293	73,38	9,14	2,258	412	,024
	Erkek	121	71,21	8,20			

Tablo 3. Ebeveyn Tutumları ve Cinsiyet Karşılaştırması T-testi Sonucu

Ebeveyn Tutumları ve Çocuk Sayısı Karşılaştırması

Ebeveyn tutumları ve çocuk sayısı karşılaştırmasının T-testi sonuçları Tablo 6.'da gösterilmiştir. Bu tabloya göre çocuk sayısı bağımsız değişkeni ile izin verici tutum ($p<,092$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çocuk sayısı bağımsız değişkeni ile aşırı koruyucu ebeveyn tutumu ($p>,018$), otoriter ebeveyn tutumu ($p>,000$) ve demokratik ebeveyn tutumu ($p>,007$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. 3-6 çocuğa sahip olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanı (ort:35,39±6,29), 1-2 çocuğa sahip olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutum ortalama puanından (ort:33,85±6,21) anlamlı derecede yüksek ($T_{(2, 412)}=-2,371$ $p>,018$) bulunmuştur. Çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerin benimsedikleri aşırı koruyucu tutum da artmaktadır. 3-6 çocuğa sahip olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanı (ort:24,73±8,55), 1-2 çocuğa sahip olan ebeveynlerin otoriter tutum ortalama puanından (ort:21,34±7,04) anlamlı derecede yüksek ($T_{(2, 412)}=-4,288$ $p>,000$) bulunmuştur. Çocuk sayısı arttıkça ebeveynler çocuklarına karşı daha otoriter bir tutum sergilemektedirler. 1-2 çocuğa sahip olan ebeveynlerin demokratik tutum ortalama puanı (ort:73,58±8,86), 3-6 çocuğa sahip olan ebeveynlerin demokratik tutum ortalama puanından (ort:71,07±8,85) anlamlı derecede yüksek ($T_{(2, 412)}=2,723$ $p>,007$) bulunmuştur. Çocuk sayısı az olan ebeveynler, çocuk sayısı fazla olan ebeveynlere kıyasla çocuklarına karşı daha fazla demokratik davranmaktadırlar.

Ebeveyn Tutumu	Çocuk Sayısı	N	Ortalama	Ss	t	Df	P
İzin verici	1-2 çocuk	276	20,46	5,34	-1,690	412	,092
	3-6 çocuk	138	21,44	6,05			
Aşırı koruyucu	1-2 çocuk	276	33,85	6,21	-2,371	412	,018
	3-6 çocuk	138	35,39	6,29			
Otoriter	1-2 çocuk	276	21,34	7,04	-4,288	412	,000
	3-6 çocuk	138	24,73	8,55			
Demokratik	1-2 çocuk	276	73,58	8,86	2,723	412	,007
	3-6 çocuk	138	71,07	8,85			

Tablo 4. Ebeveyn Tutumları ve Çocuk Sayısı Karşılaştırması T-testi Sonucu

Sonuçlar

Ülkemizde yaşanmakta olan sanayileşme, kentleşme ve kırdan kente doğru yaşanan göç sebebiyle aile yapısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Aile yapısında meydana gelen bu değişiklikler, ailelerin çocuklarını yetiştirirken bilinçli yahut bilinçsiz olarak farklı çocuk yetiştirme tutumları benimsemelerine de sebebiyet vermiştir.

Bu çalışmada çocuk sahibi olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ile kendilerine yönelik geleneksellik/modernlik algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin yaş, cinsiyet, eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri ve sahip oldukları çocuk sayısının çocuk yetiştirme tutumları ile olan ilişkisi de araştırmaya dâhil edilmiştir.

Bu çalışmada yaşlı ebeveynlerin diğer ebeveyn gruplarına göre aşırı koruyucu ve genç ebeveynlerin diğer ebeveyn gruplarına göre daha demokratik olduğu; en düşük gelire sahip ebeveynlerin diğer gelir düzeyindeki ebeveynlere göre aşırı koruyucu ve otoriter olduğu; düşük eğitim seviyesindeki ebeveynler koruyucu ve otoriterken yüksek eğitim seviyesindeki ebeveynlerin daha demokratik olduğu; annelerin babalara oranla daha demokratik olduğu; çocuk sayısı fazla olan ebeveynler koruyucu ve otoriterken çocuk sayısı az olan ebeveynlerin daha demokratik olduğu; geleneksel ailelerin diğer ailelere göre daha otoriter, modern ile diğer aile yapısının ise geleneksel ailelere göre daha demokratik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ ÖZKAFACI, A. (2012). Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumu İle Çocuğun Sosyal Beceri Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. 6-7. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTINAY, D. (2012). Çalışan Ve Çalışmayan Annelerin Başa Çıkma Tutumları ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi. 20-21-22-23. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDIN, O. (2014, Mayıs 6). *Geleneksel ve Modern Ebeveynler*. Aralık 8, 2018 tarihinde Mentorium Eğitim ve Danışmanlık: <http://www.mentorium.com.tr/blogdetay.php?id=3> adresinden alındı
- AYRAN, G. (2013). Ergenlerde Akran Zorbalığı ile Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. 23. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- BARAN, G. (2016). *Aile Yaşam Dinamiği*. Pelikan Yayınları.
- ÇETİNKAYA, N. (2012). 4-5 Yaş Arası Okul Öncesi Çocukların Sosyal-Duygusal Uyumu İle Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki (Kars ili örneği). 49. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURŞUN, A. (2010). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Davranış Problemleriyle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. 30-31. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ERGİNBAY, Ş. (2014). Ortaokul 5. ve 8. Sınıflarda Algılanan Anne Baba Tutumları ve Ailelerin Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Akademik Başarıya Etkisi. 22-24-25. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EROĞLU, M. (2014). 0-6 Yaş Çocuğa Sahip Anne Babaların Sosyo-Ekonomik Durumlarının ve Benlik Saygılarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisi. 10-11-14. Mersin: Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KABASAKAL, C. (2012). Çocuk Psikiyatri Polikliniğine İlk Başvuran Ailelerin Aile İşlevselliği ve Çocuk Yetiştirme Tutumları. 13. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- KARABULUT DEMİR, E., & ŞENDİL, G. (2008, Haziran). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, s. 18.
- KULAKSIZOĞLU, A. (2014). Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Aile. *Eğitim ve Bilim*, 35.
- ÖZGÜVEN, İ. (2010). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Pdrem Yayınları.
- SÜMER, N., GÜNDOĞDU AKTÜRK, E., & HELVACI, E. (2010, Haziran). Anne-Baba Tutum ve Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, s. 44.

- ŞAHİN, T. (1993). *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonları Dönüşümü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- ŞANLI, D., & ÖZTÜRK, C. (2012). Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32-241.
- TURGUT, M. (2010). *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. Ankara: T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- YALÇIN, V. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Okula Uyum Süreci ile Ebeveynlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. 14-16-17. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- YAPICI, Ş. (2010). Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi. *Turkish Studies*, s. 1562.

KİTAP TANITIM VE ELEŞTİRİ

Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu

Yunus Vehbi KARAMAN¹

Türkiye’de 1960’ların sonlarından itibaren yükselişe geçen Anadolu sermayesinin 1980’li yıllarda iyice görünür olması, yeni bir dönemin kapısını araladı. “Anadolu kaplanları” olarak anılan bu yeni ticari hareket, egemen burjuvaziye alternatif olarak ortaya çıktı. Aynı dönemlere tekabül eden İslam temelli muhalefetin statükoya karşı yükselişi paralel olarak gelişti. Egemen statükoya karşı mücadele eden bu siyasi ve ekonomik yapılar zamanla kader birlikteliği yaptı. 1990’lı yıllar, İslami hareketlerin yükseldiği yıllar olarak öne çıktı. Hem siyasi hem toplumsal hem de iktisadi yapılar bu dönemde güç kazandı.

Refah Partisi’nin önce 1994 yılında mahallî idare seçimlerinin akabinde, 1995 genel seçimlerinden galip çıkması, muhafazakâr kesimin siyasal alanda da hâkimiyetine alan açtı; ancak bu yükseliş “28 Şubat” olarak bilinen süreçle baltalanmaya çalışıldı. Hâkim burjuvazi de İslam temelli siyasi ve iktisadi yükselişten rahatsız olduğu için sürece müdahil oldu. Anadolu Kaplanları olarak da isimlendirilen hareket, vesayet tarafından “yeşil sermaye” olarak adlandırıldı ve önüne çeşitli engeller çıkartıldı. Çalkantılı sürecin ardından 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesiyle önü tekrar açılan muhafazakârlar, artık yere daha sağlam basarak kalıcı olarak üst-orta sınıfta konumlanmaya başladılar. *Zarif ve Dinen Makbul* isimli eser de yukarıda bahsi geçen muhafazakârların hem sınıf atlamasını, hem değişimini hem de algı, tavır, beğeni ve tercihlerini inceleyen bir saha çalışmasıdır.

Zarif ve Dinen Makbul isimli kitabın müellifi Aksu Akçaoğlu, lisansını İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde tamamladı. Akabinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde Sosyoloji bölümünden yüksek lisans ve doktora derecesi aldı. ODTÜ’de doktora tezi için muhafazakâr üst-orta sınıfı çalışmak üzere Ankara’nın Çukurambar Mahallesi’ni örneklem olarak seçti. 2013 yılında tamamladığı saha araştırmasını çözümleyerek 2017 yılında doktora derecesine layık görüldü. Bu doktora çalışmasının kitaplaştırılmasıyla ortaya çıkan eserin 1. baskısı 2018 yılında İletişim Yayınları’nda yapıldı. Akçaoğlu halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Aksu Akçaoğlu; çalışmasını, sosyolog Pierre Bourdieu'nin ilişkisel sosyolojisine ait olan *habitus* kavramı üzerine inşa eder. Habitus, bireylerin yetiştikleri ve ait oldukları mahalleye, kültüre, ekonomik sınıfa göre şekillenen zihni altyapıyla birlikte pratikte de bu etmenlerle birlikte hareket etme, karar verme sürecini ifade eder. Sınıfı kavramak için alana inmenin zaruret olduğu kanaatine paralel olarak Akçaoğlu da muhafazakâr üst-orta sınıfın düşünce ve yaşam pratiklerini yani habitusunu saha araştırmasıyla incelemiştir. Akçaoğlu araştırma yöntemini önce derinlemesine mülakat olarak belirlemişken sahada yaşadığı zorluklar sebebiyle çalışmasını etnografiye çevirmiştir (Akçaoğlu 2018: 51). Akçaoğlu, saha araştırması için uzun uğraşlar sonucu Sufiyane isimli sosyalleşme ortamı olan kültür merkezini keşfetmiştir. Burada mesnevi dersleriyle birlikte ney kursuna kaydolmuş ve 8 ay kadar Sufiyane çevresiyle görüşmeler yaparak çalışmasını tamamlamıştır. Toplamda 27 mülakat gerçekleştiren (A.g.e: 62) Akçaoğlu, muhafazakâr habitusu anlamak için hem süreci birlikte yaşamış hem de çalışmaya konu olan muhafazakârların süreli yayınlarını takip etmiştir (A.g.e.: 58).

Araştırmanın gerçekleştirildiği Çukurambar Mahallesi, 1980 sonrası zirveye çıkan köyden kente göçün akabinde 1987 yılında altyapı hizmetine kavuştur (A.g.e.: 69). Mahalle o yıllarda sağ siyasete meyilli muhafazakâr bir görünüm arz etmekteydi. 1990'lı yılların ortalarında Çukurambar'a kooperatif evler inşa edildi. Siyasetçilerin bir kısmı bu kooperatiflerden ev satın almıştı. 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle milletvekillerinin oturduğu konutlar boşaltılınca, muhafazakâr milletvekillerinin bir kısmı Çukurambar'dan yatırım amaçlı aldıkları kooperatif evlerine taşındı. Böylelikle altyapı eksiklikleri hızla çözülen Çukurambar'da değişim hızlanmaya başladı (A.g.e.: 73). Yeni yapıların lüks ve pahalı olmasıyla birlikte mahalle üst-orta sınıfın ilgisini celbetti. Mahalle, bürokratlara, şirket sahiplerine, yüksek kazançlı profesyonellere ve çeşitli benzer meslek gruplarına ev sahipliği yapmaya başladı (A.g.e.: 74). Nihai olarak Çukurambar, muhafazakâr üst-orta sınıfın yaşam ve sosyalleşme sahası olarak öne çıktı.

2002 yılında iktidara gelen Ak Parti'yle birlikte hızlı bir değişim geçiren Çukurambar'ın, muhafazakâr üst-orta sınıfın kendini ifade ve teşhir sahası/podyumu olması ve siyasal olarak muhalif konumdan muktedir pozisyona geçen muhafazakârların dönüşümünün gözlemlenebilmesi açısından Akçaoğlu'nun araştırması için uygun bir örneklem olarak dikkat çekmektedir (A.g.e.: 81). Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte serbest piyasa ekonomisine, kurulu siyasi düzene ve modern sosyal tavırlara karşı eleştiriler azalmış hatta bazı muhafazakâr çevrelerden olumlu sesler de yükselmeye başlamıştı. Bu yeni durum muhafazakâr üst-orta

sınıfın yaşam pratiklerine de hızlıca yansımıştı. Akçaoğlu bu yeni habitusun hangi saiklerle şekillendiğini ortaya koymak adına bu araştırmayı yapmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte geleneğe karşı reddedici ve indirgemeci bir tavır takınılması ve tepeden inme bir müdahalenin gerçekleşmesi, halkın ekseriyetinin geleneğini daha da “muhafaza” etmesi sonucunu doğurdu. Ayrıca bu yeni paradigmaya yabancı olan birey, yazarın ifadesiyle “*mutsuz bilinç*” sahibi oldu. Bu mutsuz bilinç bedene hapsoldü ve beden, “*mutsuz bilinç hapishanesine*” döndü (A.g.e.: 36). Kuşaktan kuşağa aktarılan ‘*modern*’ olan hakkındaki menfi düşünce muhafazakâr üst-orta sınıfın habitusunu şekillendiriyordu.

Yazar, muhafazakâr bireyin habitusunun köklerini incelerken aile bağlarına değinir. Yazarın mutsuz bilinç olarak kavramsallaştırdığı durum, cumhuriyet devrimlerine karşı tepkiden müteşekkil olarak belirlemektedir (A.g.e.: 91). Bu bilinç ise aile içinde kazanılır ve aktarılır. Bu algı, siyasi tercihlerde önemli rol oynar ve ağırlıklı olarak Demokrat Parti, Anavatan Partisi, Refah Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Büyük Birlik Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi gibi partilerde temsil edilir.

Akçaoğlu, muhafazakârlık derken İslamcılığı da muhafazakârlığın bir biçimi olarak ele almaktadır. Yani Akçaoğlu’na göre Türkiye’de muhafazakârlık, dini referansı kuvvetli bir düşünce biçimidir. Çünkü Türkiye’de muhafazakâr taraftaki uzmanlar, siyasetçiler, kültürel girişimciler daima dine referans vermektedirler. Din, gündelik pratiklerin meşrulaştırma aracıdır. Eğer dine göre bir eylem meşru değilse, muhafazakâr bireye göre de meşru olmaz. Ayrıca Akçaoğlu, Şerif Mardin’den mülhem olarak Türkiye’de muhafazakârlığı ikiye ayırmaktadır: entelektüel muhafazakârlık ve kolektif bilinç olarak muhafazakârlık. Entelektüel muhafazakârlık, İslam ile uyumlu bir kalkınma modeli arayışı içinde olması hasebiyle modernleşmeyle paralel tavır sergilemektedir. Kolektif bilinç olarak muhafazakârlık ise daha çok medrese hocalarına, imamlara, tarikat liderlerine ve aileye dayandığı için modernleşmeye karşı dirençlidir. Bu iki veçhenin ilişkisiyle birlikte Türkiye’de muhafazakârlık yeni bir biçim kazanmıştır (A.g.e.: 33-34).

Akçaoğlu’na göre yeni muhafazakâr tavır, İslami bir düzenden ziyade bireyin dönüşümünü hedefler. Artık yeni düzene uyum sağlamak için Müslümanların kapitalist olabileceği düşüncesi yaygınlaşır (A.g.e.: 85). Akçaoğlu bu dönüşümü Akevler projesi örneği üzerinden kolektif ve bireysel ortodoksan tavır ile açıklar. 1980’li yıllarda Milli Görüş hareketi içerisinde ortaya çıkan Akevler Kooperatif projesi, 80 yıllarda *kolektif ortodoksan* tavır iken, liberal ekonomiyle dönüşen muhafazakâr kişi, dinle bağlarını kişisel olarak sürdürürken yeni tavrı *bireysel ortodoksi* olarak belirir. Bireysel ortodoksinin yeni motivasyonu, toplumsal değişimi

İslamileştirmekten ziyade bireyin ‘yanlış’ bir sistem içerisinde şuurlu Müslüman olarak varlığını sürdürmesi olarak ortaya çıkar (A.g.e.: 87). Yazar, üst-orta sınıf muhafazakârların kapitalizmle mücadele etme biçiminin devrimci bir tavırdan, İslami retorikte “büyük cihad” olarak adlandırılan bireysel nefis terbiyesine evrildiğini dile getirir (A.g.e.: 91).

1990’lı yıllara kadar İslamcı muhafazakârlığın sermaye ile ilişkisi çileciliği –yoksulluğun kutsallığı- öne çıkarırken, yükselen muhafazakâr orta sınıfla birlikte artık Müslümanların zengin olmasının faziletliliği yaygın kanaati oluşturuyor. Akçaoğlu, muhafazakâr orta sınıfları Çukurambar’da komşu yapan en önemli etkenin ekonomik güç olduğunu ifade eder. Yapılan görüşmelerde belirtilen en düşük aylık hane geliri 10 bin TL’dir. Ayrıca Çukurambar Mahallesi’ndeki konut fiyatları incelendiği zaman da benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır (A.g.e.: 106). Görüldüğü üzere muhafazakârların dönüşümü sadece siyasal bir dönüşüm olarak açıklanamaz. Bu hem toplumsal hem de iktisadi bir dönüşümdür.

Diğer yandan yeni muhafazakâr üst-orta sınıfa çevreden ve içeriden eleştiriler de gelmektedir. Laik çevreler, Refah Partisi döneminde kapitalizme karşı yapılan eleştirilerin tam tersi bir yaşantı sürüldüğü dillendirirken muhafazakâr çevrelerden de benzer sesler yükselir (A.g.e.: 125). Akçaoğlu, muhafazakârların bu eleştirilerden hem rahatsız olduğunu ve eleştirileri kabullenme eğiliminde olduklarını ifade eder (A.g.e.: 128). Aşırı tüketimin dinen haram olduğunu kabul eden yeni muhafazakâr burjuvazi, aşırı tüketim kavramının alanını genişleterek bu sorunu da aştığı görülmektedir.

İktisadi ve siyasi güçlenmeyle birlikte ortaya çıkan ahlaki çözümlenme meselesi de tartışılmaktadır. Muhafazakâr bireyler ahlaki çözümlenmeden yakındıklarını dile getirirken bu çözümlenmenin sebebi kolektif hayattan ziyade bireylere verilen dini eğitimin eksikliği olarak dile getiriyorlar. Yani önceleri toplumsal değişimle birlikte ahlaki değerlerin de düzeleceğini düşünen muhafazakârlar artık bireysel olarak iyi olmayı öne çıkarıyorlar.

Muhafazakâr bireyin düşünce dinamiklerini de irdeleyen Akçaoğlu, Türk ve İslam kimliklerinin birlikte değer bulduğunu gözlemlemektedir (A.g.e.: 138). Kendisini Osmanlı’ya nispet eden muhafazakârların retoriklerinde daima geçmişe atıf bulunmaktadır (A.g.e.: 139). Ayrıca, muhafazakâr birey, sürekli olarak dış tehditlere karşı teyakkuzdadır (A.g.e.: 137). Muhafazakâr bireyin siyasi ve tarihi olayları tahayyül etme biçimini komplo temelli bilgiler şekillendirmektedir. Modernleşme ile birlikte Müslümanların geçirdiği travmalar sonucu geliştirilen reflekslerden birisi de komplo teorileriyle düşünme biçimidir. Siyasi meseleleri ele alış biçimlerinde genellikle görünmeyeni görebilme duygusu hakimdir (A.g.e.: 146).

Görüşülen kişiler Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğine hayranlık duymaktadır. Ancak içerisinde bulunan durumun ideal olmadığını düşünmektedirler. Zihinlerde ideal olan İslam toplumunun Osmanlı İmparatorluğu'nun altına çağına dayanmaktadır. İdeal toplum için gidilecek çok yol olduğu kanaatinde olan muhafazakâr birey, bu yolda "lider" Erdoğan'ın etrafında birleşmenin elzem olduğunu ifade etmektedirler (A.g.e.: 153).

Değerlendirme

1990'lı yıllarda belirgin olarak yükselişe geçen muhafazakâr orta sınıf, 2000'li yıllardan sonra kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşmayla birlikte kamusal alanda ve merkezi yerlerde görünmeye başlanmaktadır. Bununla birlikte yeni bir kültür üreten muhafazakârlar Aksu Akçaoğlu tarafından araştırma konusu edildi. Aksu Akçaoğlu, Çukurambar Mahallesi'nde yaptığı araştırmada yeni orta sınıf olarak da tabir edilen muhafazakâr üst-orta sınıfın yaşam pratiklerini, düşünce biçimini ve değişimini ele almıştır.

Kısa bir süre içerisinde yaşanan bir değişim söz konusu olduğu için değişimi yaşayan kişilerle yapılan görüşmeler ilgi çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Muhafazakârların sınıf atlamasında siyasi etkinin önemli bir yer tuttuğu anlaşılıyor. Siyasi tercihlerin şekillenmesinde cumhuriyetin kuruluşundan beri *bürokratik elitler* tarafından dışlanmanın büyük etkisi göze çarpmaktadır. Türkiye'deki muhafazakâr düşünce, ait olduğu toplumsal konumu tarihsel bir seyir olarak ifade eder. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan bu konumun son yıllarda tekrar hak ettiği değeri gördüğü düşünülmektedir. Ayrıca artan refahla birlikte kapitalist yaşam pratikleri yeni muhafazakâr sınıfın yaşam biçimine önemli ölçüde etki ettiği göze çarpmaktadır. Yine kolektif bir düşünce ve yaşamdan bireyselle doğru meyil müşahade edilmektedir. Muhafazakârlar bu süreçte, kazandıkları refaha paralel olarak yaşadıkları meskenden yemek yedikleri mekâna giydikleri kıyafetten din algılarına kadar yeni bir habitus inşa ettiler. Akçaoğlu bu yeni habitusu *Zarif ve Dinen Makbul* olarak kavramsallaştırdı.

Akçaoğlu'nun saha araştırması dikkat çekici bir konuyu ele almakla beraber bazı zayıflıkları da barındırmaktadır. Akçaoğlu, üst-orta sınıfa mensup muhafazakâr ailelerin çocukları için İmam-Hatip okulların tercih etmediklerini söylemektedir (A.g.e.: 119). İnsan ve Toplum Dergisi'nde Cihad Özsöz da değerlendirmesinde (Özsöz 2019) bu araştırmadan hareketle muhafazakâr üst-orta sınıfın İmam-Hatip okullarına teveccüh göstermediğini temel almakta ve buna binaen değerlendirmeler yapmaktadır. Akçaoğlu'nun araştırmanın başlangıcı 2012 yılının sonbaharına tekabül etmekte (A.g.e.: s.50) ve 8 ay sürmektedir. Yani İmam-Hatip mezunlarını kısıtlayan

katsayı uygulamasının kalkmasının üzerinden bir sene, İmam-Hatip ortaokullarının tekrar açılmasının üzerinden ise birkaç ay geçmiştir. Hal böyle olunca bu değerlendirme o zaman için doğru görülebilir. Ancak hem kitabın yayınlandığı 2018 yılı için ve Özsöz'ün değerlendirmesinin yayınlandığı 2019 yılı için aynı şeyleri söylemenin doğruluğu tartışılabilir. Zira İmam-Hatip meselesi Türkiye'nin en tartışmalı alanlarından birisidir. Her konu gibi bu konunun da tartışılırken adaletin elden bırakılmaması önemlidir.

Diğer bir eleştiri ise örneklemin geçerliğinin sağlanabilme meselesidir. Araştırmanın Çukurambar Mahallesi'nde gerçekleştirilmesi 'muhafazakâr üst-orta sınıfı' ne kadar temsil edildiği bir soru olarak dile getirilebilir. Çukurambar Mahallesi'nin özel şartları sebebiyle hayat tarzları ve siyasi görüşleri birbirine benzer kişilerden oluştuğu araştırma metni boyunca göze çarpmaktadır. Buna mukabil muhafazakârlığın birbirinden farklı, çok çeşitli ve girift yapıları olduğu yazar tarafından da ifade edilmektedir. Bu eleştiriye karşı 'zaten araştırma örneklem olarak seçilen Çukurambar'da yapıldığı için dar bir çevrede olması geçerliğe mugayir değildir' gibi bir cevap verilebilir. Ancak araştırmacının Çukurambar'da Sufiyane isimli tasavvufa meyilli bir çevreyi temel alarak yaptığı araştırmanın, yine Çukurambar'daki muhafazakâr üst-orta sınıfı tam manasıyla temsil etmediği ifade edilebilir. Muhafazakâr-İslamcı kesimin çeşitli ve çok boyutlu yapısı bir vakıa. Ancak hem Çukurambar hem de Sufiyane Kültür Merkezi bu anlamda homojen bir yapı arz etmektedir. Çalışma Çukurambar'da da gerçekleşmiş olsa, daha çeşitli siyasi ve dini hinterlanda mensup bireylere ulaşılabilseydi daha kapsamlı ve geçerliği daha yüksek bir araştırma ortaya çıkabilirdi. Ancak saha araştırmasının getirdiği kısıtlılıklar ve mezkûr olgunun araştırılmasının zorluğu, Akçaoğlu'nu cebren dar bir alana itmiştir. Kısıtlılıklarına rağmen bu araştırma, yeni bir olgu olan muhafazakâr üst-orta sınıf ve değişen muhafazakârlığa ilgisi olanlar için başvuru kaynağı olarak yerini almış bulunmaktadır.

Aksu Akçaoğlu, Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı 2019, 172 s.

Kaynakça:

Akçaoğlu, Aksu. 2018. *Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakar Üst-Orta Sınıf Habitusu*. İstanbul: İletişim.

Özsöz, Cihad. 2019. "Aksu Akçaoğlu, Zarif ve Dinen Makbûl: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 172 s." *Journal of Humanity and Society (İnsan & Toplum Dergisi)* 9(3): 1-5.